Практика
Європейського суду з прав людини
Рішення. Коментарі

3'2002

2002
Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі
3

УКРАЇНСЬКА ПРАВНИЧА ФУНДАЦІЯ
UKRAINIAN LEGAL FOUNDATION

ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

РІШЕННЯ. КОМЕНТАРІ

3(15)'2002

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР ПРАВНИЧИХ СТУДІЙ

КИЇВ • 2002

© Українська Правнича Фундація, 2002
© Український Центр Правничих Студій, 2002

Усі надруковані в цьому числі журналу переклади є неофіційними.
Позиція редакції може не збігатися з позицією авторів.
Передрук матеріалів журналу можливий тільки зі згоди видавця.

Проект перекладу та видання рішень Європейського суду з прав людини започатковано Українською Правничою Фундацією на честь 50-річчя Ради Європи

The project regarding the translation and publication of the European Court of Human Rights' Judgments has been initiated by the Ukrainian Legal Foundation in order to mark the 50th Anniversary of the Council of Europe

Projet de traduction et de publication des Arrêts de la Cour européenne des Droits de l'Homme. Réalisé par la Fondation juridique ukrainienne à l'occasion du 50-e anniversaire du Conseil de l'Europe

Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

(Частина четверта статті 55 Конституції України)

Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

(Частина перша статті 9 Конституції України)

Україна повністю визнає на своїй території дію статті 25 Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року щодо визнання компетенції Європейської комісії з прав людини приймати від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб заяви на ім'я Генерального Секретаря Ради Європи про порушення Україною прав, викладених у Конвенції, та статті 46 Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року щодо визнання обов'язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикцію Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції.

(Частина перша пункту 1 Закону України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» № 475/97-ВР від 17 липня 1997 року)

Практика Європейського суду з прав людини Рішення. Коментарі

◆

Case Law of the European Court of Human Rights
Judgments. Commentaries

◆

Jurisprudence de la Cour européenne des Droits de l'Homme:
Arrêts. Commentaires

Редакційна рада:
Сергій ГОЛОВАТИЙ,
народний депутат України,
президент Української Правничої Фундації,
голова Редакційної ради

Володимир БУТКЕВИЧ,
суддя Європейського суду з прав людини

Володимир ЗАБІГАЙЛО,
завідувач кафедри порівняльного правознавства
Інституту міжнародних відносин
Київського університету імені Тараса Шевченка

Володимир ЄВІНТОВ,
віце-президент Європейського комітету
із запобігання тортурам (Рада Європи),
заступник голови Редакційної ради

Ніна КАРПАЧОВА,
Уповноважений Верховної Ради України
з прав людини

Юрій ЗАЙЦЕВ,
директор Центру правничої термінології,
перекладів і словників УЦПС,
головний редактор

Олександр ПАВЛІЧЕНКО,
директор Бюро інформації
Ради Європи в Україні

Василь МАЛЯРЕНКО,
заступник Голови Верховного Суду України

Петро РАБІНОВИЧ,
керівник Львівської лабораторії
прав людини АПрН України

Наталя ПЕТРОВА,
адвокат

Олександр ЧАЛИЙ,
Державний секретар МЗС України
з питань європейської інтеграції

Володимир ШАПОВАЛ,
суддя Конституційного Суду України

Петро ШЕВЧУК,
заступник Голови Верховного Суду України

Юрій ГРОШЕВОЙ,
віце-президент
Академії правових наук України

Станіслав ШЕВЧУК,
директор Центру порівняльного права
при Міністерстві юстиції України

Практика Європейського суду з прав людини Рішення. Коментарі

◆

Case Law of the European Court of Human Rights Judgments. Commentaries

◆

Jurisprudence de la Cour européenne des Droits de l'Homme: Arrêts. Commentaires

---

У цьому числі журналу подаються матеріали щодо практики Європейського суду з прав людини за такими рубриками:

1. Повні тексти рішень нового Суду

2. Інформація про поточні рішення Суду

3. Матеріали щодо України

4. Рішення колишнього Суду

5. Науково-дослідницькі матеріали

6.. Застосування практики ЄСПЛ в Україні

7. Порядок звернення до Європейського суду з прав людини

Матеріали до журналу надаються Бюро інформації Ради Європи в Україні, а також отримуються із ресурсів Ради Європи через глобальну мережу Internet.

This issue contains the material on the case law of the European Court of Human Rights grouped under the following headings:

1. Full Texts of Judgments of the New Court

2. Information on Actual Judgments of the Court

3. Information on Ukraine

4. Judgments of the Old Court

5. Research

6. The application of ECHR case law in Ukraine

7. Appeal Procedure to the European Court of Human Rights

The material is provided by the Information Office of the Council of Europe in Ukraine or obtained from the Internet resources of the Council of Europe.

Ce numéro de la revue contient le matériel concernant la pratique de la Cour européenne des Droits de l'Homme réparti en rubriques suivantes:

1. Textes intégraux des arrêts de la Cour Nouvelle

2. Informations sur les arrêts récents de la Cour

3. Information sur l'Ukraine

4. Arrêts de l'ancienne Cour

5. Recherches et commentaires

6. La mise en application de la jurisprudence de la CEDH en Ukraine

7. La Procédure de saisine de la Cour

Le matériel publié dans la revue est aimablement mis à notre disposition par le Bureau d'information du Conseil de l'Europe en Ukraine; une partie de l'information provient des pages de l'Internet formées au Conseil de l'Europe.

ЗМІСТ • CONTENTS

КОЛОНКА РЕДАКТОРА
CHIEF EDITOR'S COLUMN

- Юрій Зайцев. **Потреба використання практики Європейського суду з прав людини** ***(Yurii Zaitsev. The need to apply case law of the European Court of Human Rights)*** 11

Розділ ① ПОВНІ ТЕКСТИ РІШЕНЬ НОВОГО СУДУ
FULL TEXTS OF JUDGMENTS OF THE NEW COURT

- **Справа «Бурдов проти Росії» (Case of Burdov v. Russia)** 19

Розділ ② ІНФОРМАЦІЯ ПРО ПОТОЧНІ РІШЕННЯ СУДУ
INFORMATION ON ACTUAL JUDGMENTS OF THE COURT

- **Рішення палати у справі «Садак та інші проти Туреччини»**. Комюніке Секретаря Суду. **(Chamber Judgment in the Case of Sadak and Others v. Turkey)** 31
- **Рішення палати у справі «Вілліс проти Сполученого Королівства»**. Комюніке Секретаря Суду. **(Chamber Judgment in the Case of Willis v. the United Kingdom)** 35
- **Рішення палати у справі «Анґелова проти Болгарії»**. Комюніке Секретаря Суду. **(Chamber Judgment in the Case of Anguelova v. Bulgaria)** 39
- **Рішення палати у справі «Орхан проти Туреччини»**. Комюніке Секретаря Суду. **(Chamber Judgment in the Case of Orhan v. Turkey)** 46
- **Рішення палати у справі «Онер'їлдіз проти Туреччини»**. Комюніке Секретаря Суду. **(Chamber Judgment in the Case of Oneryildiz v. Turkey)** 52
- **Рішення палати у справі «Аль-Нашіф та інші проти Болгарії»**. Комюніке Секретаря Суду. **(Chamber Judgment in the Case of Al-Nashif and Others v. Bulgaria)** 58
- **Рішення палати у справі «Коломбані та інші проти Франції»**. Комюніке Секретаря Суду. **(Chamber Judgment in the Case of Colomban and Others v. France)** 63
- **Рішення палати у справі «Вілсон та Національна спілка журналістів, Палмер, Уайт і Національна спілка залізничних, морських і транспортних працівників, Дулан та інші проти Сполученого Королівства»**. Комюніке Секретаря Суду. **(Chamber Judgment in the Case of Wilson, and the National Union of Journalists, Palmer, Wyeth and the National Union of Rail, Maritime and Transport Workers and Doolan and Others v. the United Kingdom)** 67
- **Рішення палати у справі «Сехер Караташ проти Туреччини»**. Комюніке Секретаря Суду. **(Chamber Judgment in the Case of Seher Karatas v. Turkey)** 72

- **Рішення Великої палати у справі «Ґоч проти Туреччини».** Комюніке Секретаря Суду. **(Chamber Judgment in the Case of Göç v. Turkey)** . . 76
- **Рішення Великої палати у справі «Крістіна Ґудвін проти Сполученого Королівства».** Комюніке Секретаря Суду. **(Grand Chamber Judgment in the Case of Christine Goodwin v. the United Kingdom)** 80
- **Рішення Великої палати у справі «I. проти Сполученого Королівства».** Комюніке Секретаря Суду. **(Grand Chamber Judgment in the Case of I. v. the United Kingdom)** 85
- **Рішення палати у справі «Калашников проти Росії».** Комюніке Секретаря Суду. **(Chamber Judgment in the Case of Kalashnikov v. Russia)** 90
- **Рішення палати у справі «P., C. та S. проти Сполученого Королівства».** Комюніке Секретаря Суду. **(Chamber Judgment in the Case of P., C. and S. v. the United Kingdom)** 95

Розділ ③ МАТЕРІАЛИ ЩОДО УКРАЇНИ
INFORMATION ON UKRAINE

- **Ухвала щодо прийнятності заяви № 59032/00, поданої Володимиром Феодосійовичем МАКАРОВИМ проти України (Décision sur la recevabilité de la requête nº 59032/00 présentée par Vladimir Fedoseyevich Makarov contre l'Ukraine)** 105
- **Остаточна ухвала щодо прийнятності заяв № 45526/99, 46099/99, 47088/99, 47176/99, 47177/99, 48018/99, 48043/99, 48071/99, 48580/99, 48624/99, 49426/99, 50354/99, 51934/99, 51938/99, 53423/99, 53424/99, 54120/00, 54124/00, 54136/00, 55542/00, 56019/00, поданих Іваном Юрійовичем ГАЙДУКОМ та іншими проти України (Décision finale sur la recevabilité des requêtes nºˢ: 45526/99, 46099/99, 47088/99, 47176/99, 47177/99, 48018/99, 48043/99, 48071/99, 48580/99, 48624/99, 49426/99, 50354/99, 51934/99, 51938/99, 53423/99, 53424/99, 54120/00, 54124/00, 54136/00, 55542/00, 56019/00 présentées par Ivan Yuriyovych Gayduk et autres contre l'Ukraine)** 111
- **Справа «"Совтрансавто-Холдинг" проти України» (Affaire Sovtransavto Holding c. Ukraine)** 132

Розділ ④ РІШЕННЯ КОЛИШНЬОГО СУДУ
JUDGMENTS OF THE OLD COURT

- **Справа «Стіл та інші проти Сполученого Королівства» (Case of Steel and Others v. the United Kingdom)** 165

Розділ ⑤ ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВІ МАТЕРІАЛИ
REFERENCE

- **Відбулася науково-практична конференція з прав людини (A scientific-practical conference on human rights)** 201

- **Обрання судді від Польщі (Election of judge in respect of Poland)** 204
- **Про призначення нових міжнародних членів до складу Конституційного суду Боснії та Герцеговини (Appointment of New International Members to Bosnia and Herzegovina Constitutional Court)** 205

Розділ ⑥ ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄСПЛ В УКРАЇНІ
THE APPLICATION OF ECHR CASE LAW IN UKRAINE

- Василь Паліюк. ***Забезпечення судами України права на справедливий судовий розгляд** (Vasyl Paliyuk. **The provision by Ukrainian courts of the right to a fair trial**)* 209
- Олена Євтушенко. ***Із практики застосування статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини та основних свобод при розгляді цивільних справ судами України** (Olena Yevtushenko. **Ukrainian civil courts practice of applying Article 1 of Protocol No. 1 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms**)* 215
- **Рішення Конституційного Суду України №13-рп/2001 від 10 жовтня 2001 року (The decision by the Constitutional Court of Ukraine No. 13-рп/2001 of 10 October 2001)** 222

Розділ ⑦ ПОРЯДОК ЗВЕРНЕННЯ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ
APPEAL PROCEDURE TO THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

- **Пояснювальна нотатка для осіб, які мають намір звернутися до Європейського суду з прав людини (Explanatory Note for Persons Who Intend to Appeal to the European Court of Human Rights)** 233

Юрій Зайцев, головний редактор журналу «Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі»

***Власне**, відбулося те, що рано чи пізно мало відбутися: Європейський суд з прав людини постановив рішення у перших двох справах, де відповідачем фігурує Україна. Це справи «"Совтрансавто-Холдинг" проти України» (Sovtransavto Holding c. Ukraine) та «Іван Юрійович Гайдук та інші проти України» (Ivan Yuriyovych Gayduk et autres contre Ukraine). У цьому числі журналу друкуються переклади цих рішень, люб'язно надані Національним бюро у справах дотримання Конвенції про захист прав та основних свобод людини (Міністерство юстиції України).*

Потреба використання практики Європейського суду з прав людини

Безумовно, ці рішення — незалежно від того, чи було визнано факт порушення Конвенції про захист прав людини та основних свобод з боку держави, — стануть предметом якнайдетальніших досліджень. Однак уже сьогодні можна стверджувати, що саме життя поставило руба питання про невідворотність використання при розгляді справ судами України практики Європейського суду з прав людини.

За великим рахунком, Європейський суд з прав людини як міжнародна судова установа існує не тільки і **не стільки** для того, щоб «гасити» порушення Конвенції про захист прав людини та основних свобод шляхом «покарання» держав-членів, які допустили ці порушення. Основна мета Суду, а надто його діяльності — спонукати держави вдосконалювати національні механізми захисту прав людини та основних свобод.

Фактично, є два шляхи такого вдосконалення. Перший, на нашу думку, екстенсивний, — це «дочекатися» рішення Суду про порушення рідною державою Конвенції, після чого з «комсомольським завзяттям» шукати шляхів запобігання подальшим подібним порушенням. У № 4/1999 журналу «Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі» надруковано цікаву інформацію щодо ефективності рішень Суду, яка наочно свідчить про фактично вимушені кроки держав щодо виправлення першопричин

порушення Конвенції (див. матеріал «Ефективність рішень Європейського суду з прав людини, або Справи, розглянуті з 1959 по 1998 рік», с. 123). Приміром, після постановлення Судом рішення у відомій справі «Лінґенс проти Австрії» *(Lingens v. Austria)*, воно було доведене до уваги компетентних судів, і ці суди на його підставі зобов'язалися застосовувати статтю 111 Кримінального кодексу Австрії відповідно до статті 10 Конвенції. Таких прикладів кілька сотень. Цікаво, що навіть після вилучення справи з реєстру внаслідок дружнього вреґулювання, коли процедури відбуваються конфіденційно і в держави начебто немає підстав побоюватися за свою репутацію, оскільки факту порушення Конвенції Суд юридично не встановив, — так от, навіть за таких «комфортних» обставин держави все ж таки вдаються до заходів превентивного характеру (див. пункт *b.* зазначеного матеріалу).

Однак існує інший, більш ефективний і безболісний спосіб вдосконалення національної системи захисту прав людини та основних свобод. В основі його лежать здоровий глузд та елементарна логіка: на власних помилках вчиться відомо хто, тому краще навчатися на чужих, себто використовувати в національному судочинстві вже напрацьовану Європейським судом з прав людини практику розгляду справ — яка, по суті, і є узагальненням чужих помилок з погляду додержання положень Конвенції та, до того ж, благодатним джерелом щодо її тлумачення.

Звісно, застосування цієї практики в Україні ще довго наражатиметься на перепони як технічного (обмеженість доступу до рішень Суду, їх великий обсяг, відсутність спеціальної кваліфікації у багатьох правників), так і ментального характеру (несприйняття прецедентної системи права як такої, та юриспруденції Європейського суду з прав людини зокрема).

Найхимерніший і, як свідчить наш досвід спілкування з деякими українськими правниками, не такий уже й рідкісний варіант відторгнення самої можливості прямого застосування рішень Суду в українській правничій практиці, — це софістичні побудови такого характеру.

Так, стверджують прихильники цієї позиції, відповідно до частини першої статті 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства.

ОК, ведуть далі вони, оскільки Конвенція про захист прав людини та основних свобод і протоколи до неї є міжнародним договором, ми згодні її застосовувати. Але до чого тут рішення Європейського суду з прав людини, що є лише юриспруденцією цієї міжнародної судової установи і аж ніяк не міжнародним договором як таким?

Отже, на цих формально-квазілогічних милицях не тільки (і не стільки!) «елеґантно» проштовхується думка про недопущення практики Європейського суду з прав людини в український правовий простір, а передовсім формується база для девальвації самої ідеї щодо практичної можливості застосування Конвенції в принципі.

Спробую пояснити логіку такого припущення. Уявімо, яким чином можна прямо застосувати такі надзвичайно широкі та доволі абстрактні конвенційні категорії, як *розумність*, *справедливість*, *необхідність у демократичному суспільстві* тощо? Наскільки широкою у цьому випадку має бути дискреція національного суду і яким чином встановлюються межі цієї дискреції?

На перший погляд, авторам тексту Конвенції та, відповідно, державам-сторонам, найпростіше було виписати вичерпний перелік прав та форм їх реалізації, визначивши таким чином чіткі рамки застосування. Однак, на нашу думку, такий «арифметизований» шлях призвів би до порушення одного з визначальних принципів, що становлять основу *верховенства права*, а саме — принципу *невичерпності* прав людини та основних свобод, виведення за межі конвенційного правового захисту цілої низки прав, форма реалізації, а отже, і форма порушення яких прямо не передбачена у тексті Конвенції.

Спробуємо проілюструвати це лише на одному прикладі. Якщо ми звернемося до тексту статті 3 Конвенції «Заборона катування», яка сформульована лише одним реченням: «Нікого

не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню», то з першого погляду зрозуміємо, що такі загальні категорії, як «катування», «нелюдське поводження», «приниження гідності» при їх оцінці навіть на побутовому рівні хибують особливо високим рівнем суб'єктивізації. Коли ж ідеться про юридичну кваліфікацію, така суб'єктивність може стати причиною помилки як щодо встановлення обов'язків держави забезпечити відповідний захист прав, так і стосовно визначення предмета й особливостей порушення, якщо таке мало місце.

На жаль, досвід розвитку людства свідчить, що діапазон проявів жорстокого поводження все розширюється, а фантазія порушників статті 3 набуває дедалі витонченіших форм цих проявів.

Тому вже на етапі підготовки тексту Конвенції перед укладачами постала дилема: чи дати вичерпний перелік конкретних проявів жорстокого поводження, які підпадають під конвенційну заборону, чи, йдучи за Загальною декларацією прав людини, обмежитися загальним визначенням. Як зазначено вище, було обрано другий варіант — із тих міркувань, що подання наведеного переліку хоч і конкретизує різні прояви забороненого поводження, але має *обмежувальний* характер, тобто інші, не передбачені прояви випадають зі сфери захисту Конвенцією. Таким чином, акцент було зроблено на тому, що саме життя через практику звернень до Європейського суду з прав людини та постановлення ним рішень визначатиме юрисдикційне поле статті 3.

Як далі засвідчила практика, це був єдино правильний шлях. Тільки один приклад: у справі «Прайс проти Сполученого Королівства» (*Price v. the United Kingdom*, надрукована у виданні «Заборона катування. Практика Європейського суду з прав людини». — К.: Український Центр Правничих Студій, 2001) констатується порушення статті 3 з точки зору *можливості передбачити* це порушення, оскільки з обставин справи було цілком очевидно, що засудження особи, прикутої до інвалідного візка і позбавленої можливості обслуговувати себе, до покарання у вигляді

ув'язнення — навіть на незначний строк — без забезпечення їй належних умов тримання під вартою неодмінно призведе до порушення конвенційного права, що й мало місце.

Наведений приклад цілком очевидно демонструє, що: а) у разі іншої, «каталожної», конструкції статті 3 така ситуація з огляду на свою унікальність навряд чи потрапила б під захист Конвенції, та б) *тільки практика Європейського суду з прав людини є тим джерелом, що дає конвенційним положенням конкретне наповнення, виводячи їх зі сфери загальних декларацій у реальне правозастосування*.

***Звідси* і необхідність застосування практики Європейського суду з прав людини в національному судочинстві — як інструменту функціонування Конвенції про захист прав людини та основних свобод, що є частиною національного законодавства.**

На наш погляд, наведена вище логіка цілком лягає в контекст статті 31 «Загальне правило тлумачення» Віденської конвенції про право міжнародних договорів (1969 р.), у якій, зокрема, визначено, що при тлумаченні договору поряд з контекстом враховується і «наступна практика застосування договору, яка встановлює угоду учасників щодо його тлумачення».

* * *

Таким чином, потреба використання практики Європейського суду з прав людини в різноманітних сферах правозастосовчої діяльності в Україні є очевидною і нагальною. Однак залишається відкритим питання практичного втілення.

Як зазначалося вище, це питання як техніко-методичного, так і ментального характеру.

Саме з метою поширення досвіду вирішення цих питань, випрацювання подальших кроків у цій ділянці редакція журналу «Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі», починаючи з цього випуску, друкуватиме рішення судів України усіх рівнів, у яких використовується практика Європейського суду з прав людини, науково-практичні коментарі на цю тему, матеріали конференцій та семінарів, пропозиції та відгуки читачів.

Крім того, ми висвітлюватимемо питання впливу рішень щодо України на прецедентну практику Суду та на національне законодавство і правозастосовчу практику.

Приміром, у цьому числі журналу публікується Ухвала щодо прийнятності за заявою Володимира Феодосійовича Макарова проти України *(Vladimir Fedoseyevich Makarov contre l'Ukraine)*. У цій справі Урядові шляхом звернення до національного законодавства України вдалося довести Суду наявність ще одного ефективного засобу правового захисту в справах про невиконання судових рішень (конституційне право звернутися до суду з оскарженням дій чи бездіяльності органів державної влади, посадових і службових осіб), невикористання якого призводить до невичерпання національних засобів правового захисту, що є підставою для визнання заяви неприйнятною.

Що стосується формування редакційного портфеля до наступних номерів, то поряд із врахуванням побажань читачів щодо висвітлення різноманітних положень Конвенції редакція подаватиме інформацію про справи, які стосуються «найпопулярніших» статей Конвенції, що фігурують у справах проти України. Так, наступне число журналу буде присвячене питанням права власності, а саме — практиці Європейського суду з прав людини щодо застосування статті 1 Першого протоколу. Принагідно запрошуємо читачів надсилати до редакції науково-дослідницькі матеріали, а також матеріали справ із застосуванням зазначених конвенційних положень.

ПОВНІ ТЕКСТИ РІШЕНЬ НОВОГО СУДУ

1

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

СПРАВА «БУРДОВ ПРОТИ РОСІЇ»
(CASE OF BURDOV v. RUSSIA)

(заява № 59498/00)

Рішення

(Розгляд по суті і справедлива сатисфакція)

Страсбурґ

7 травня 2002 року

У справі «Бурдов проти Росії»

Європейський суд з прав людини (перша секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли судді:

п. **К. Л. Розакіс** (C. L. Rozakis), **голова**
пані **Ф. Тюлкен** (F. Tulkens)
п. **П. Лоренцен** (P. Lorenzen)
пані **Н. Важич** (N. Vajić)
п. **Е. Левіц** (E. Levits)
п. **А. Ковлер** (A. Kovler)
п. **В. Заґребельський** (V. Zagrebelsky),

а також п. **Е. Фріберг** (E. Fribergh), **секретар секції**,

після наради за зачиненими дверима 18 квітня 2002 року

постановляє таке рішення, ухвалене в останній із зазначених днів:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу розпочато за заявою (№ 59498/00) проти Російської Федерації, поданою до Суду, згідно зі статтею 34 Конвенції про захист прав людини та основних свобод (Конвенція), громадянином Росії Анатолієм Тихоновичем Бурдовим (заявник) 20 березня 2000 року.

2. Заявника, якому було надано безоплатну правову допомогу, в Суді представляв п. Н. А. Кравцов, адвокат, який практикує в м. Ростов-на-Дону. Уряд Росії (Уряд) представляла його уповноважена

особа, п. П. А. Лаптєв, представник Російської Федерації в Європейському суді з прав людини.

3. Заявник стверджував, зокрема, що невиконання остаточних рішень на його користь не відповідало Конвенції.

4. Розгляд заяви було доручено першій секції Суду (пункт 1 правила 52 Реґламенту Суду). Для розгляду справи (пункт 1 статті 27 Конвенції) зі складу цієї секції було створено палату, як передбачено пунктом 1 статті 26.

5. Ухвалою від 21 червня 2001 року Суд оголосив заяву частково прийнятною.

6. І заявник, і Уряд подали додаткові докази (пункт 1 правила 59). Проконсультувавшись із сторонами, Суд вирішив, що в проведенні слухання по суті справи необхідності немає (пункт 2 правила 59 в кінці).

ЩОДО ФАКТІВ

І. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

7. 1 жовтня 1986 року військове відомство призвало заявника до участі в надзвичайних операціях у зоні катастрофи на Чорнобильській атомній станції. Заявник був задіяний в операціях до 11 січня 1987 року і внаслідок цього постраждав від отримання великих доз радіоактивного опромінення.

8. У 1991 році, після експертизи, якою було встановлено зв'язок між поганим станом здоров'я заявника та його участю в чорнобильських подіях, заявникові було надано компенсацію.

9. У 1997 році заявник вчинив позов проти Управління соціального захисту населення м. Шахти, оскільки зазначеної компенсації йому виплачено не було. 3 березня 1997 року міський суд м. Шахти ухвалив рішення на користь заявника і наказав сплатити йому 23 786 567[1] російських рублів заборгованої компенсації та відповідну суму штрафу.

10. 9 квітня 1999 року Служба судових приставів м. Шахти почала процедуру правозастосування зі стягнення штрафу, призначеного 3 березня 1997 року.

11. 1999 року заявник учинив позов проти Управління соціального захисту населення, заперечуючи проти зменшення розміру місячного окладу і вимагаючи надання йому несплаченої компенсації шляхом стягнення її в судовому порядку. 21 травня 1999 року міський суд

[1] Цю суму наведено без урахування деномінації 1998 року. Згідно з Указо Президента «Про зміну номінальної вартості російських грошей та нор вартості» від 4 серпня 1997 року, 1 січня 1998 року 1000 «старих» рублів стал дорівнювати 1 «новому» рублю.

м. Шахти відновив початковий розмір компенсації і наказав Управлінню соціального захисту населення здійснювати щомісячні компенсаційні виплати в розмірі 3011,36 рубля з подальшою їх індексацією. Суд також наказав виплатити заявникові заборговані гроші загальною сумою 8752,65 рубля.

12. 30 серпня 1999 року Служба судових приставів м. Шахти почала провадження з примусового виконання рішення суду від 21 травня 1999 року.

13. 16 вересня 1999 року Служба судових приставів м. Шахти повідомила заявника, що, навіть незважаючи на поточну процедуру з примусового виконання судового рішення від 3 березня 1997 року, виплати заявникові не можуть бути здійснені через нестачу коштів в Управлінні соціального захисту населення.

14. 7 жовтня 1999 року Головне управління юстиції Ростовської області повідомило заявника, що зазначені два судові рішення не можуть бути виконані через нестачу у відповідача коштів.

15. 12 листопада 1999 року, після подання заявником скарги на невиконання судових рішень у примусовому порядку, прокурор м. Шахти поінформував заявника, що Служба судових приставів м. Шахти вживає заходів з примусового виконання судового рішення, але це ускладнюється через відсутність у відповідача відповідних коштів.

16. 22 грудня 1999 року Головне управління юстиції Ростовської області повідомило заявника, що гроші на виплату чорнобильської компенсації з федерального бюджету вже виділено і що виплату буде здійснено після отримання відповідного грошового переказу з Міністерства фінансів.

17. 26 січня 2000 року прокуратура Ростовської області повідомила заявника, що у невиконанні рішення суду жодної вини Служби судових приставів немає і що заборгованість буде стягнуто одразу після того, як із федерального бюджету буде виділено належні кошти.

18. 22 березня 2000 року Головне управління юстиції Ростовської області повідомило заявника про те, що компенсації для постраждалих від Чорнобильської катастрофи забезпечуватимуться з федерального бюджету.

19. 11 квітня 2000 року Служба судових приставів м. Шахти повідомила заявника про неможливість виконати в примусовому порядку ухвалені на його користь судові рішення через нестачу коштів у Міністерстві праці та соціального розвитку Ростовської області.

20. 16 травня 2000 року прокурор м. Шахти поінформував заявника, що, навіть незважаючи на те, що Управління соціального захисту населення вже перерахувало суму заборгованої заявникові компенсації,

згідно з рішенням суду від 21 травня 1999 року, відповідних виплат здійснено не було через відсутність коштів.

21. 9 березня 2000 року Шахтинський міський суд розпорядився про індексацію ще не сплаченої заявникові суми штрафу, присудженого 3 березня 1997 року. Було видано додатковий судовий наказ про виконання рішення про стягнення 44 095,37 рубля.

22. Після ухваленого Міністерством фінансів рішення 5 березня 2001 року Управління соціального захисту населення м. Шахти виплатило заявникові заборговану суму — 113 040,38 рубля.

23. Згідно з інформацією, наданою Управлінням соціального захисту населення 11 лютого 2002 року, було визначено, що розмір компенсації, яка підлягала сплаті заявникові за період від квітня 2001 року до червня 2002 року, становить 2500 рублів на місяць.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ПРАВО

24. У статті 9 Федерального закону від 21 липня 1997 року про процедуру правозастосування зазначено, що наказом судового пристава про порушення такої процедури має бути встановлено граничний строк для добровільного виконання відповідачем судового виконавчого наказу. Такий строк не може перевищувати п'яти днів. Судовий пристав повинен також попередити відповідача про те, що в разі недотримання останнім граничного строку буде застосовано примусові заходи.

25. Згідно зі статтею 13 цього закону, процедура правозастосування має бути завершена упродовж двох місяців після одержання судовим приставом судового виконавчого наказу.

ЩОДО ПРАВА

26. Заявник стверджував, що значні й невиправдані затримки з виконанням остаточних рішень суду становили порушення його прав, ґарантованих Конвенцією. Суд розглянув цю скаргу згідно з пунктом 1 статті 6 Конвенції та статтею 1 Протоколу № 1.

I. СТАТУС ЗАЯВНИКА ЯК ПОТЕРПІЛОЇ ОСОБИ

27. Згідно з твердженнями Уряду, заявник втратив статус особи, потерпілої через стверджуване порушення Конвенції, після виплати йому боргу 5 березня 2001 року. Уряд стверджував, що оскільки всю сукупність вимог заявника задоволено, то шкоду його фінансовим інтересам, якої, за його словами, було завдано внаслідок невиконання судового рішення, повністю відшкодовано.

Уряд також стверджує, що 113 040,38 рубля, виплачені 5 березня 2001 року, мають розглядатися як такі, що включають компенсацію за затримку виконання рішення суду, оскільки сума основного боргу

становила лише 45 158,44 рубля, тоді як решта цієї суми — штраф за запізнення сплати сум соціальної допомоги заявникові та сума індексації.

Уряд також стверджував, що при бажанні заявник міг звернутися до суду з позовом про відшкодування нематеріальної шкоди, якої він зазнав унаслідок невиконання судових рішень.

28. З такою арґументацією заявник не погодився. Згідно з його поданням, штраф, встановлений національними судами за спізнілу виплату йому місячної допомоги, був значно нижчим, ніж мав бути, і оскільки сума розміром 113 040,38 рубля, одержана 5 березня 2001 року, включала суми, присуджені судовим рішенням у 1997, 1999 та 2000 роках, то до неї, очевидно, не могла входити будь-яка компенсація за невиконання судового рішення у період від 9 березня 2000 року (дата останнього судового рішення) до 5 березня 2001 року. Крім того, судове рішення від 21 травня 1999 року й далі іґнорується, оскільки щомісячні суми, які виплачують зараз заявникові, і досі нижчі, ніж мають бути.

29. Згідно зі статтею 34 Конвенції, «Суд може приймати заяви від будь-якої особи..., що вважає себе потерпілою від порушення однією з Високих Договірних Сторін прав, викладених у Конвенції або протоколах до неї...»

30. Суд знову наголошує, що насамперед саме національні органи влади мають відшкодовувати будь-яке стверджуване порушення Конвенції. У зв'язку з цим питання про те, чи може заявник претендувати на статус потерпілого від стверджуваного порушення, є доречним на всіх етапах провадження у світлі Конвенції (див. «Е. проти Австрії» *(E. v. Austria)*, заява № 10668/83, рішення Комісії від 13 травня 1987 року, *Decisions and Reports* (DR) 52, с. 177).

31. Суд також знову наголошує, що рішення чи захід на користь заявника у принципі є недостатніми для позбавлення його статусу «потерпілого», якщо національні органи не погодилися, прямо або по суті, з тим, що було допущено порушення Конвенції, і після цього не надали відповідної компенсації (див., наприклад, рішення «Амур проти Франції» *(Amuur v. France)* від 25 червня 1996 року, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-III, с. 846, п. 36, та «Далбан проти Румунії» *(Dalban v. Romania)* [GC], № 28114/95, п. 44, ECHR 1999-VI).

Повертаючись до фактів цієї справи, можна визнати, що заявникові уже виплачено заборговані суми, як цього вимагали рішення національних судів. Попри це виплата, яку було здійснено лише після того, як Суд повідомив Уряд про цю заяву, не супроводжувалася будь-яким визнанням стверджуваних порушень. Не було й відповідного відшкодування шкоди заявникові.

32. З огляду на ці обставини, Суд вважає, що заявник і надалі має право претендувати на статус потерпілого від порушення пункту 1 статті 6 Конвенції та статті 1 Протоколу № 1.

II. ПУНКТ 1 СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ

33. У відповідному положенні пункту 1 статті 6 Конвенції зазначено:

> «Кожен при вирішенні питання щодо його цивільних прав та обов'язків..., має право на справедливий ... розгляд ... судом...»

34. Суд знову наголошує, що пункт 1 статті 6 ґарантує кожному право порушити в суді чи відповідному органі будь-який позов, який стосується його цивільних прав та обов'язків; таким чином, пункт передбачає «право на суд», одним з аспектів якого є право доступу до суду, тобто право порушувати в судах позов для вирішення цивільного спору. Однак це право було б ілюзорним, якби національна правова система Високої Договірної Сторони дозволяла, щоб остаточне, обов'язкове для виконання судове рішення залишалося невиконаним, на шкоду будь-якій стороні. Важко уявити собі ситуацію, якби пункт 1 статті 6 докладно описував процедурні ґарантії, які надано сторонам у спорі, — справедливість, відкритість і оперативність проваджень, — і не передбачав би ґарантій виконання судових рішень; тлумачення статті 6 як положення, що лише ґарантує право на звернення до суду та проведення судового розгляду, могло б призвести до ситуації, несумісної з принципом верховенства права, який Високі Договірні Сторони зобов'язалися поважати, ратифікуючи Конвенцію. Отже, виконання судового рішення має розглядатися як невід'ємна частина «судового процесу» для цілей статті 6 (див. «Горнсбі проти Греції» *(Hornsby v. Greece), Reports of Judgments and Decisions*, 1997-II, с. 510, п. 40).

35. Державний орган влади не має права посилатися на брак коштів на виправдання неспроможності виконати судове рішення про повернення боргу. Зрозуміло, що за певних обставин затримка з виконанням судового рішення може бути виправданою. Але затримка не може бути такою, що спотворює сутність ґарантованого пунктом 1 статті 6 права (див. «"Іммобільяре Саффі" проти Італії» *(Immobiliare Saffi v. Italy)* [GC], № 22774/93, п. 74, ECHR 1999-V). У справі, що розглядається, не можна було, посилаючись на стверджувані фінансові труднощі, яких зазнавала держава, перешкоджати заявникові отримати вигоду від ухваленого на його користь судового рішення, яке стосувалося компенсації за завдання шкоди його здоров'ю внаслідок участі в обов'язковому порядку в надзвичайній операції.

36. Суд бере до уваги, що рішення Шахтинського міського суду від 3 березня 1997 року, 21 травня 1999 року та 9 березня 2000 року залишалися невиконаними повністю або частково, принаймні до 5 березня 2001 року, коли Міністерство фінансів ухвалило рішення про сплату заявникові заборгованих сум у повному обсязі. Суд також зазначає, що останній платіж було зроблено лише після того, як Суд повідомив Уряд про цю заяву

37. Не вживаючи протягом років необхідних заходів для виконання остаточних судових рішень у цій справі, органи влади Росії позбавили положення пункту 1 статті 6 Конвенції всього його практичного значення.

38. Отже, було допущено порушення цієї статті.

III. СТАТТЯ 1 ПРОТОКОЛУ № 1

39. У статті 1 Протоколу № 1 Конвенції зазначено:

> «Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений свого майна інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом або загальними принципами міжнародного права.
>
> Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які, на її думку, є необхідними для здійснення контролю за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів».

40. Суд знову наголошує, що «заявлення права» може означати «володіння майном», про яке йдеться в статті 1 Протоколу № 1 Конвенції, якщо є достатні підстави для забезпечення цього права через суд у примусовому порядку (див. рішення у справі «Грецькі нафтопереробні заводи компанії "Стрен" і Стратіс Андреадіс проти Греції» *(Stran Greek Refineries and Stratis Andreadis v. Greece)* від 9 грудня 1994 року, серія А, № 301-В, с. 84, п. 59).

Рішення Шахтинського міського суду від 3 березня 1997 року, 21 травня 1999 року та 9 березня 2000 року надали заявникові забезпечені правовою санкцією права на заявлення своїх вимог, а не лише загальне право на отримання допомоги від держави. Ці рішення стали остаточними, оскільки не підлягали будь-якому оскарженню у звичайному порядку, і при цьому було порушено провадження з примусового виконання судових рішень. З цього випливає, що відсутність у заявника можливості домогтися виконання цих рішень, принаймні до 5 березня 2001 року, становила втручання в ґарантоване йому першим реченням частини першої статті 1 Протоколу № 1 право на мирне володіння своїм майном.

41. Не виконавши рішення Шахтинського міського суду, національні органи влади перешкодили заявникові одержати гроші, які він підставно очікував одержати. Уряд не дав жодних виправдувальних арґументів стосовно цього втручання, і Суд визнав, що відсутність коштів не може виправдовувати такий недолік (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «Амбруозі проти Італії» *(Ambruosi v. Italy)*, № 31227/96, п. 28–34, 19 жовтня 2000 року).

42. Отже, було також допущено порушення статті 1 Протоколу № 1.

IV. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

43. Стаття 41 Конвенції передбачає:

> «Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткову компенсацію, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію».

А. Шкода

44. Суд зазначає, що, згідно з правилом 60 Реґламенту Суду, будь-яка вимога справедливої сатисфакції має бути викладена за окремими пунктами і подана в письмовій формі, разом з відповідними підтверджувальними документами чи грошовими квитанціями/чеками. «У разі невиконання цієї вимоги палата має право відхилити вимогу загалом або частково».

45. У цій справі 26 червня 2001 року після оголошення заяви частково прийнятною канцелярія Суду запропонувала заявникові подати свої вимоги щодо справедливої сатисфакції. Він таких вимог не подав, але в його заяві до Суду зазначено вимогу компенсації моральної шкоди в розмірі 300 000 американських доларів.

46. Уряд, згадуючи цю вимогу, будь-якого конкретного зауваження не зробив.

47. Суд робить висновок про те, що внаслідок виявлених порушень, які не можна вважати виправленими лише завдяки визнанню Судом наявності порушення, заявник зазнав певної моральної шкоди. Однак зазначена у вимозі конкретна сума є надмірною. Керуючись при визначенні суми компенсації принципом справедливості, як того вимагає стаття 41 Конвенції, Суд присуджує заявникові 3000 євро.

В. Відсотки у разі несвоєчасної сплати компенсації

48. За наявною у Суду інформацією, встановлена законом відсоткова ставка, чинна в Росії на день ухвалення цього рішення, становить 23 % на рік.

На цих підставах Суд одноголосно

1. *Постановляє*, що заявник має право претендувати на статус «потерпілого» для цілей статті 34 Конвенції.

2. *Постановляє*, що було допущено порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

3. *Постановляє*, що було допущено порушення статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції.

1

4. *Постановляє*,

a) що держава-відповідач має сплатити заявникові у тримісячний строк від дати, на яку це рішення стане остаточним, згідно з пунктом 2 статті 44 Конвенції, компенсацію за нематеріальну шкоду розміром 3000 (три тисячі) євро, які мають бути переведені в національну валюту держави-відповідача за курсом, чинним на дату врегулювання, разом з компенсацією будь-якого можливого відповідного податку;

b) що на цю суму встановлюється проста відсоткова ставка — 10 % річних, яка має сплачуватися зі спливом зазначених вище трьох місяців до повного розрахунку.

Вчинено англійською мовою і повідомлено в письмовій формі 7 травня 2002 року, згідно з пунктами 2 і 3 правила 77 Реґламенту Суду.

Ерік Фріберг, *секретар*

Крістос Розакіс, *голова*

ІНФОРМАЦІЯ ПРО ПОТОЧНІ РІШЕННЯ СУДУ

305
11.06.2002

Комюніке Секретаря Суду

РІШЕННЯ ПАЛАТИ У СПРАВІ «САДАК ТА ІНШІ ПРОТИ ТУРЕЧЧИНИ»

Сьогодні Європейський суд з прав людини повідомив у письмовій формі рішення[1] у справі «Садак та інші проти Туреччини» *(Sadak and Others v. Turkey)* (заяви № 25144/94, з 26149/95 до 26154/95, 27100/95 та 27101/95).

Суд одноголосно постановив, що було допущено порушення статті 3 Протоколу № 1 (право на вільні вибори) Європейської конвенції з прав людини.

Згідно зі статтею 41 Конвенції (справедлива сатисфакція), Суд присудив кожному заявникові 50 000 євро як компенсацію за шкоду. Він також присудив сімом заявникам 10 500 євро та 9000 євро решті шістьом заявникам за судові витрати.

1. Основні факти

Заявники — тринадцять громадян Туреччини: Селім Садак *(Selim Sadak)*, який народився 1954 року в м. Ширнак *(Şırnak)*; Седат Юртташ *(Sedat Yurttaş)*, який народився 1961 року в м. Діярбакир *(Diyarbakır)*; Мехмет Хатіп Діцле *(Mehmet Hatip Dicle)*, який народився 1955 року в м. Діярбакир; Сіррі Сакік *(Sırrı Sakik)*, який народився 1957 року в м. Муш *(Muş)*; Орхан Доґан *(Orhan Doğan)*, який народився 1955 року в м. Мардін *(Mardin)*; Лейла Зана *(Leyla Zana)*, яка народилася 1961 року в м. Діярбакир; Ахмет Тюрк *(Ahmet Türk)*, який народився 1942 року в м. Мардін; Нізаметтін Тоґуч *(Nizamettin Toguç)*, який народився 1951 року в м. Сіїрт *(Siirt)*; Наїф Ґунеш *(Naif Güneş)*, який народився 1956 року в м. Курталан-Сіїрт *(Kurtalan-Siirt)*; Махмут Кілінч *(Mahmut Kilinç)*, який народився 1946 року; Зюбеїр Айдар *(Zübeyir Aydar)*, який народився 1961 року в м. Сіїрт; Алі Їґіт *(Ali Yiğit)*, який народився 1959 року в м. Нусайбін *(Nusaybin)*, а також Ремзі Картал *(Remzi Kartal)*, який народився 1954 року в м. Ширнак.

[1] Згідно зі статтею 43 Європейської конвенції з прав людини, упродовж трьох місяців від дати постановлення рішення палатою будь-яка сторона у справі може, у виняткових випадках, звернутися з клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати Суду, яка складається з 17 суддів. Якщо колеґія у складі п'яти суддів вважає, що справа порушує серйозне питання щодо тлумачення або застосування Конвенції чи протоколів до неї або важливе питання загального значення, Велика палата виносить остаточне рішення. Якщо серйозних питань або проблем не виникає, колеґія відхиляє клопотання, а судове рішення стає остаточним. В іншому разі рішення палати стають остаточними зі спливом зазначених вище трьох місяців або раніше, якщо сторони заявляють, що вони не звертатимуться із клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати.

Вони були депутатами Великих національних зборів Туреччини та членами політичної партії — Партії демократії *(Demokrasi Partisi)*. Через кілька місяців після заснування Партії демократії 1993 року прокурор звернувся з клопотанням видати наказ про її розпуск — на тій підставі, що вона порушила конституційні норми. Він посилався на Закон про політичні партії — з огляду на те, що дехто з її членів та її колишній голова зробили заяви, які могли підірвати цілісність держави та єдність нації. 2 та 4 березня 1994 року п'ятьох із заявників, які вийшли зі складу парламенту і вже не мали права на парламентську недоторканність, спочатку п. Діцле, п. Доґана, а потім п. Сакіка, п. Тюрка та пані Зану було заарештовано і взято під поліційну варту. 16 червня 1994 року Конституційний суд видав наказ про розпуск Партії демократії і припинення чинності парламентських мандатів заявників. Побоюючись судового переслідування, дехто із заявників утік за кордон; п. Садак і п. Юрташ добровільно здалися під варту в приміщенні прокуратури.

Заявників обвинуватили в сепаратизмі та підриві цілісності держави. Декого з них 8 грудня 1994 року суд державної безпеки в м. Анкарі визнав винними на підставі Закону про запобігання тероризмові. Пана Сакіка було засуджено до трирічного ув'язнення за сепаратистську пропаґанду, п. Тюрка, п. Діцле, п. Доґана, п. Садака та пані Зану — до 15 років ув'язнення за членство у збройному угрупованні, а п. Юртташа — до семи з половиною років ув'язнення за співучасть у збройному угрупованні та сприяння йому. 26 жовтня 1995 року Касаційний суд скасував рішення про засудження п. Тюрка та п. Юртташа і видав наказ про їхнє попереднє звільнення, проте підтвердив чинність рішення про засудження решти заявників.

2. Процедура і склад Суду

Заяви було подано до Європейської комісії з прав людини 23 серпня та 16 грудня 1994 року. 22 травня 1995 року їх об'єднали в одну справу і 1 листопада 1998 року передали до Суду. 30 травня 2000 року Суд оголосив заяви прийнятними, за винятком заяви № 25144/94, яку він оголосив прийнятною лише стосовно скарги, поданої з посиланням на статтю 5 Конвенції (право на свободу та особисту недоторканність).

Судове рішення постановлене палатою, до складу якої увійшло сім суддів:

Ніколас **Братца** (Nicolas Bratza, Британія), **голова**
Антоніо **Пастор Рідруехо** (Antonio Pastor Ridruejo, Іспанія)
Єжи **Макарчик** (Jerzy Makarczyk, Польща)
Ріца **Тюрмен** (Riza Türmen, Туреччина)
Вєра **Стражницька** (Viera Strážnická, Словаччина)
Матті **Пеллонпя** (Matti Pellonpää, Фінляндія)
Станіслав **Павловський** (Stanislav Pavlovschi, Молдова),

а також Майкл **О'Бойл** (Michael O'Boyle), **секретар секції**.

3. Стислий виклад судового рішення

Оскарження

Заявники скаржилися, що їх позбавили парламентських мандатів після розпуску Партії демократії. Вони стверджували, що було порушено статтю 7 (ніякого покарання без закону), статтю 9 (свобода думки), статтю 10 (свобода вираження поглядів) та статтю 14 (заборона дискримінації) Європейської конвенції з прав людини. Вони також скаржилися на порушення їхнього права на свободу об'єднання, ґарантовану статтею 11, і стверджували, що позбавлення парламентської платні становить порушення їхнього права на мирне володіння своїм майном, на порушення статті 1 Протоколу № 1. Нарешті, вони стверджували, що їх позбавили права на справедливий судовий розгляд, на порушення пункту 1 статті 6.

Рішенням від 30 травня 2000 року Європейський суд з прав людини постановив, що заяви мають бути також розглянуті у світлі статті 3 Протоколу № 1.

Рішення Суду

<u>Стаття 3 Протоколу № 1</u>

Суд знову наголосив, що стаття 3 Протоколу № 1 захищає рису ефективної політичної демократії та відіграє важливу роль у системі Конвенції. Суд взяв до уваги те, що в цій справі після розпуску Партії демократії Конституційний суд автоматично позбавив заявників їхніх парламентських мандатів за висловлювання, зроблені за кордоном колишнім головою цієї партії, та за письмову заяву, оприлюднену її центральним комітетом. Це покарання не було призначене з огляду на політичну діяльність заявників як фізичних осіб, але було автоматичним наслідком розпуску партії, членами якої вони були. Суд також зазначив, що з часу запровадження конституційної поправки в 1995 році лише члени парламенту, висловлювання чи вчинки яких спричинили розпуск тієї чи іншої партії, втрачали свої парламентські мандати. Суд визнав, що такий захід, а саме — остаточний розпуск Партії демократії згідно з указом, що негайно набрав чинності, а також заборона членам партії користуватися мандатами чи здійснювати політичну діяльність, був надзвичайно суворим покаранням.

Суд визнав, що застосоване до заявників покарання не можна вважати пропорційним до законної мети, на яку посилалася Туреччина; що цей захід несумісний із самою суттю права балотуватися на виборах та обіймати парламентську посаду; і що цим порушено необмежене дискреційне право електорату, який обрав заявників. На цих підставах Суд визнав, що допущено порушення статті 3 Протоколу № 1.

<u>Статті 7, 9, 10, 11, а також стаття 14 та пункт 1 статті 6</u>

Виходячи зі свого висновку стосовно статті 3 Протоколу № 1, Суд визнав, що немає необхідності розглядати цю скаргу окремо.

Стаття 1 Протоколу № 1

Визнавши, що ці заходи були наслідком втрати заявниками своїх парламентських посад, Суд постановив, що немає необхідності розглядати цю скаргу окремо.

Стаття 41

Суд присудив кожному заявникові 50 000 євро як компенсацію за шкоду. Що стосується судових витрат, Суд присудив п. Садаку, пані Зані, п. Діцле, п. Доґану, п. Тюрку, п. Сакіку та п. Юртташу компенсацію на загальну суму 10 500 євро, а решті шістьом заявникам — на загальну суму 9000 євро.

307
11.06.2002

Комюніке Секретаря Суду

РІШЕННЯ ПАЛАТИ У СПРАВІ «ВІЛЛІС ПРОТИ СПОЛУЧЕНОГО КОРОЛІВСТВА»

Сьогодні Європейський суд з прав людини повідомив у письмовій формі рішення[1] у справі «Вілліс проти Сполученого Королівства» *(Willis v. the United Kingdom)* (заява № 36042/97). Суд одноголосно постановив:

— що було допущено порушення статті 14 (заборона дискримінації), взятої у поєднанні зі статтею 1 Протоколу № 1 (захист права власності) Європейської конвенції з прав людини у зв'язку з відсутністю у заявника права на соціальну допомогу, яка сплачується вдовам, а також на соціальну допомогу, яка сплачується овдовілим матерям;

— що порушення статті 14, взятої у поєднанні зі статтею 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя) або зі статтею 1 Протоколу № 1, у зв'язку з відсутністю у заявника права на пенсійне забезпечення, яке сплачується вдовам, допущено не було;

— що порушення статті 13 (право на ефективний засіб правового захисту) допущено не було;

— що немає необхідності розглядати інші скарги заявника.

Згідно зі статтею 41 Конвенції (справедлива сатисфакція), Суд присудив заявникові 25 000 фунтів стерлінґів як компенсацію за матеріальну шкоду та 12 500 фунтів стерлінґів за судові витрати. (Рішення викладене лише англійською мовою).

1. Основні факти

Кевін Вілліс *(Kevin Willis)* — громадян Сполученого Королівства, 1956 року народження, проживає в м. Брістоль. У грудні 1984 року він одружився, і подружжя мало двох дітей, Наташу Уму *(Natasha Uma)*, яка народилася 24 березня 1989 року, та Росса Амаля *(Ross Amal)*, що народився 2 серпня 1990 року. 7 червня 1996 року його дружина Марліна

[1] Згідно зі статтею 43 Європейської конвенції з прав людини, упродовж трьох місяців від дати постановлення рішення палатою будь-яка сторона у справі може, у виняткових випадках, звернутися з клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати Суду, яка складається з 17 суддів. Якщо колеґія у складі п'яти суддів вважає, що справа порушує серйозне питання щодо тлумачення або застосування Конвенції чи протоколів до неї або важливе питання загального значення, Велика палата виносить остаточне рішення. Якщо серйозних питань або проблем не виникає, колеґія відхиляє клопотання, а судове рішення стає остаточним. В іншому разі рішення палати стають остаточними зі спливом зазначених вище трьох місяців або раніше, якщо сторони заявляють, що вони не звертатимуться із клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати.

(Marlene), якій було 39 років, померла від раку, залишивши йому право управляти її нерухомим майном.

Пані Вілліс працювала службовцем місцевого житлового управління і більшу частину подружнього життя була основною годувальницею сім'ї. Як особа, що працює та утримує сім'ю, вона до 1994 року сплачувала всі внески із соціального забезпечення. Згодом, у зв'язку з непрацездатністю, вона отримала право на контрибуційні кредити. З листопада 1995 року п. Вілліс залишив роботу, щоб доглядати за дружиною та піклуватися про дітей. Після смерті дружини він працював неповний робочий день у період з 2 вересня 1996 року до 6 листопада 1996 року, маючи щорічну платню в розмірі 4393 фунти стерлінґів, але, оскільки така робота виявилася економічно невигідною, він залишив її, щоб присвятити піклуванню про дітей повний робочий день.

Він подав заяву з проханням надати йому соціальне забезпечення в розмірі, еквівалентному допомозі, на яку б мала право пані Вілліс, тобто соціальну допомогу, яка сплачується вдові, а також соціальну допомогу, яка сплачується овдовілим матерям, згідно із Законом 1992 року про соціальне забезпечення та пільги (Закон 1992 року). Його заяву було відхилено.

2. Процедура і склад Суду

Заяву подано до Європейської комісії з прав людини 24 квітня 1997 року і 1 листопада 1998 року передано до Суду. 11 травня 1999 року її було оголошено прийнятною.

Судове рішення постановлене палатою, до складу якої увійшло сім суддів:

Матті **Пеллонпя** (Matti Pellonpää, Фінляндія), **голова**
Ніколас **Братца** (Nicolas Bratza, Британія)
Антоніо **Пастор Рідруехо** (Antonio Pastor Ridruejo, Іспанія)
Єжи **Макарчик** (Jerzy Makarczyk, Польща)
Вєра **Стражницька** (Viera Strážnická, Словаччина)
Райт **Марусте** (Rait Maruste, Естонія)
Станіслав **Павловський** (Stanislav Pavlovschi, Молдова),

а також Майкл **О'Бойл** (Michael O'Boyle), **секретар секції**.

3. Стислий виклад судового рішення

Оскарження

У скарзі п. Вілліс стверджував, що він та його покійна дружина зазнали дискримінації у зв'язку з рішенням відмовити йому в праві одержувати соціальну допомогу вдовам та соціальну допомогу, яка сплачується овдовілій матері, а також у зв'язку з подальшим позбавленням його права на пенсійне забезпечення, яке сплачується вдовам,

незважаючи на внески із соціального забезпечення, які його дружина сплачувала протягом свого життя. Він стверджував, що законодавство Сполученого Королівства із соціального забезпечення є дискримінаційним за ознакою статі, на порушення статті 14, взятої у поєднанні зі статтею 8 та статтею 1 Протоколу № 1 Європейської конвенції з прав людини. Він також скаржився, посилаючись на статтю 13, що він не мав ефективного засобу правового захисту, оскільки дискримінаційне положення, яке він оскаржував, було однозначно викладене в первинному законодавстві.

Рішення Суду

Стаття 14, взята у поєднанні зі статтею 1 Протоколу № 1

Щодо відсутності у заявника права на соціальну допомогу, яка сплачується вдовам, а також на соціальну допомогу, яка сплачується овдовілим матерям, Суд зауважив, що предметом спору не було те, що заявник не задовольнив кількох передбачених законом умов для одержання цих двох видів матеріальної допомоги. Єдиною підставою для відмови в наданні йому цих пільг було те, що він — чоловік. Жінка в такому самому становищі мала б право одержувати обидва види допомоги, і це право було б захищене позовом за національним законом.

Суд взяв до уваги те, що дружина заявника працювала протягом більшості років свого заміжжя, сплачуючи всі внески із соціального забезпечення як особа, що працює і утримує сім'ю, і так само, як це робив би чоловік в її становищі. Суд також взяв до уваги, що заявник залишив роботу, щоб доглядати за дружиною та піклуватися про дітей, 3 листопада 1995 року і що, з огляду на свою відносно низьку заробітну плату, він вирішив, що після смерті дружини для нього буде економічно невигідним надалі працювати неповний робочий день. Незважаючи на все це, після смерті дружини він мав право на значно менші фінансові пільги, ніж ті, які б він мав, якби був жінкою, а його дружина чоловіком.

Суд визнав, що різниця в підходах у наданні права чоловікам та жінкам на одержання соціальної допомоги вдовам та овдовілим матерям не мала будь-якого об'єктивного й розумного обґрунтування, а отже, було допущено порушення статті 14 Конвенції, взятої у поєднанні зі статтею 1 Протоколу № 1.

Що стосується відсутності у заявника права на пенсійне забезпечення, яке сплачується вдовам, Суд визнав, що, навіть якби заявник був жінкою, він, згідно з умовами, викладеними в Законі 1992 року, не мав би права на таке пенсійне забезпечення. Фактично вдова у становищі заявника не могла б мати права на таку пенсію принаймні до 2006 року і, можливо, зовсім не могла б отримати його з огляду на чинність інших передбачених законом умов, згідно з якими, наприклад, претендентці на таке право заборонено вступати в повторний шлюб до дати, на яку

матеріалізується її право на пенсію. В іншому разі вона позбавляється такого права.

Виходячи з цього, Суд дійшов висновку, що, оскільки заявник не зазнав поводження, відмінного від того, якого б зазнала жінка в аналогічному становищі, жодного питання про дискримінацію, на порушення статті 14, стосовно його права на пенсію вдови не постає. Отже, Суд визнав, що порушення статті 14, взятої у поєднані зі статтею 1 Протоколу № 1, допущено не було.

Стаття 14, взята у поєднані зі статтею 8

Дійшовши висновку про наявність порушення статті 14, взятої у поєднані зі статтею 1 Протоколу № 1, у зв'язку з відсутністю у заявника права на соціальну допомогу, яка сплачується вдовам, а також на соціальну допомогу, яка сплачується овдовілим матерям, Суд не вважає за необхідне розглядати його скарги з цього приводу, подані з посиланням на статтю 14, взяту в поєднані зі статтею 8.

Дійшовши висновку, що жодного питання про дискримінацію, на порушення статті 14, стосовно його права на пенсію вдови не постає, Суд визнав, що в цьому відношенні порушення статті 14, взятої у поєднані зі статтею 8, допущено не було.

Стаття 14

Суд не вважає за необхідне розглядати скарги, подані з посиланням на статтю 14, стосовно покійної дружини заявника.

Стаття 13

Суд нагадав, що стаття 13 ґарантує лише засіб правового захисту, який дозволяє оскарження основного закону Високої Договірної Сторони в національному органі, з посиланням на те, що цей закон суперечить Конвенції. Отже, порушення статті 13 допущено не було.

311
13.06.2002

Комюніке Секретаря Суду

РІШЕННЯ ПАЛАТИ У СПРАВІ «АНҐЕЛОВА ПРОТИ БОЛГАРІЇ»

Сьогодні Європейський суд з прав людини письмово повідомив рішення[1] у справі «Анґелова проти Болгарії» *(Anguelova v. Bulgaria)* (заява № 38361/97).

Суд постановив:

— одноголосно, що було допущено порушення статті 2 (право на життя) Європейської конвенції з прав людини

— у зв'язку зі смертю сина заявниці;

— у зв'язку з незабезпеченням органами влади вчасної медичної допомоги; та

— у зв'язку з невиконанням обов'язку Болгарії провести ефективне розслідування;

— одноголосно, що було допущено порушення статті 3 (заборона нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження або покарання);

— одноголосно, що було допущено порушення статті 5 (право на свободу та особисту недоторканність);

— одноголосно, що було допущено порушення статті 13 (право на ефективний засіб правового захисту);

— шістьма голосами проти одного, що порушення статті 14 (заборона дискримінації) допущено не було.

Згідно зі статтею 41 Конвенції (справедлива сатисфакція), Суд присудив заявниці 19 050 євро як компенсацію за нематеріальну шкоду та 3500 євро за судові витрати. (Рішення викладене лише англійською мовою).

1. Основні факти

Ася Анґелова *(Assya Anguelova)* — громадянка Болгарії, 1959 року народження, проживає в м. Разґрад *(Razgrad)*. Справа стосується смерті

[1] Згідно зі статтею 43 Європейської конвенції з прав людини, упродовж трьох місяців від дати постановлення рішення палатою будь-яка сторона у справі може, у виняткових випадках, звернутися з клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати Суду, яка складається з 17 суддів. Якщо колеґія у складі п'яти суддів вважає, що справа порушує серйозне питання щодо тлумачення або застосування Конвенції чи протоколів до неї або важливе питання загального значення, Велика палата виносить остаточне рішення. Якщо серйозних питань або проблем не виникає, колеґія відхиляє клопотання, а судове рішення стає остаточним. В іншому разі рішення палати стають остаточними зі спливом зазначених вище трьох місяців або раніше, якщо сторони заявляють, що вони не звертатимуться із клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати.

її 17-річного сина, Анґела Забчекова *(Anguel Zabchekov)*, 29 січня 1996 року під час перебування його під поліційною вартою в м. Разґрад (Болгарія), після того як його було заарештовано за спробу вчинення крадіжки.

Пізно ввечері 28 січня 1996 року п. Забчеков із сім'єю та друзями випивав, перебуваючи у барі. Вони стверджують, що, коли вони бачили його востаннє, у період приблизно з 10.30 і після 11.30, він був здоровий і неушкоджений.

Незабаром після півночі мешканці сусіднього багатоквартирного будинку бачили п. Забчекова, який вештався, «роблячи щось» біля машин, і повідомили про це працівника поліції сержанта Мутафова *(Mutafov)*, що був неподалік, не перебуваючи при виконанні службових обов'язків. Сержант Мутафов погнався за ним, і, за його словами, п. Забчеков, намагаючись утекти, кілька разів падав обличчям униз. Пана Забчекова було заарештовано і години до першої ночі препроваджено до поліційної дільниці. Приблизно після третьої години працівники поліції на дільниці поінформували поліцейських, які здійснили арешт під час несення патрульної служби, що стан здоров'я п. Забчекова погіршується. Вони повернулися до поліційної дільниці, щоб оцінити ситуацію, а потім поїхали до лікарні, повернувшись із лікарем та машиною швидкої допомоги. Пана Забчекова забрали до лікарні, і годині о п'ятій лікар визнав факт його смерті.

З метою розслідування факту смерті було розпочато кримінальне провадження. Під час розтину тіла 29 січня 1996 року було встановлено, що він помер внаслідок тріщини в черепі, завданої йому за чотири-шість годин до смерті. Однак у поданій пізніше другій доповіді, яка ґрунтувалася лише на документованих доказах, містився висновок, що, найімовірніше, п. Забчеков дістав травму не менше ніж за 10 годин до своєї смерті. На підставі цієї доповіді розслідування було припинено з огляду на те, що немає жодного зв'язку між діями поліції та смертю п. Забчекова. Заявниця подала апеляцію, але безуспішно. Додаткове розслідування було зупинено з посиланням на неможливість встановити, яким чином було завдано тілесних ушкоджень.

2. Процедура і склад Суду

Заяву подано до Європейської комісії з прав людини 20 вересня 1997 року і передано до Суду 1 листопада 1998 року. 6 червня 2000 року її було оголошено прийнятною.

Судове рішення постановлене палатою, до складу якої увійшло сім суддів:

Крістос **Розакіс** (Christos Rozakis, Греція), **голова**
Джованні **Бонелло** (Giovanni Bonello, Мальта)
Пер **Лоренцен** (Peer Lorenzen, Данія)

Ніна **Важич** (Nina Vajić, Хорватія)
Снежана **Ботучарова** (Snejana Botoucharova, Болгарія)
Владиміро **Заґребельський** (Vladimiro Zagrebelsky, Італія)
Елізабет **Штайнер** (Elisabeth Steiner, Австрія),

а також Ерік **Фріберг** (Erik Fribergh), **секретар секції**.

3. Стислий виклад судового рішення

Оскарження

Заявниця стверджувала, що її син помер внаслідок жорстокого поводження з боку працівників поліції; що поліція не забезпечила йому належної медичної допомоги у зв'язку з тілесними ушкодженнями; що органи влади не провели ефективного розслідування; що затримання її сина було незаконним; що вона не мала ефективного засобу правового захисту; а також, що було допущено дискримінацію на підставі циганського походження її сина. Вона посилалася на статті 2, 3, 5, 13 і 14 Європейської конвенції з прав людини.

Рішення Суду

Стаття 2

Чи була смерть п. Забчекова наслідком жорстокого поводження під час його перебування під поліційною вартою

Суд взяв до уваги те, що п. Забчеков помер після того, як його було взято під варту на кілька годин в Разґрадській поліційній дільниці, і що в першому судово-медичному висновку йшлося, що, найімовірніше, черепну травму йому завдали за чотири-шість годин до настання смерті — можливо, під час його перебування під поліційною вартою, до чи після припровадження його в поліційну дільницю.

Суд піддав сумніву висновок другої судово-медичної експертизи про те, що тілесні ушкодження з'явилися не менше ніж за десять годин до смерті п. Забчекова. Цей висновок було зроблено на підставі візуального обстеження фотографічних знімків згустків крові, взятих через шість годин після смерті п. Забчекова. Крім того, висновок другої експертизи значною мірою відрізнявся від результатів першої експертизи, які були отримані під час безпосереднього обстеження трупа, і відповідного пояснення не наведено. Якби травму п. Забчекову було завдано до 19 години 28 січня 1996 року, це означало б, що він вийшов з друзями на прогулянку і потім вирішив украсти машинні деталі, уже зазнавши черепної травми.

Суд зазначив, що це здається неймовірним, навіть якщо брати до уваги так званий період ясної свідомості між моментом отримання травми та часом настання смерті. Зокрема, не заперечувалося, що п. Забчеков був спроможний бігти, коли сержант Мутафов спробував

затримати його, а також нормально пересувався, коли його привели до поліційної дільниці. Крім того, на тілі п. Забчекова було кілька інших ушкоджень, які, можливо, виникли з тих самих причин, що й тріщина на черепі.

Твердження Уряду про те, що п. Забчеков, можливо, дістав тілесні ушкодження внаслідок падіння на землю — оскільки він був п'яний і давно мав проблеми зі здоров'ям, — не було підтверджене результатами судово-медичної експертизи, оскільки наявність або відсутність уражень *«contre-coup»*, характерних для падіння, під час розтину тіла зафіксовано не було. Крім того, Суд визнав значущим той факт, що жоден зі свідків, які бачили сина заявниці перед тим, як його забрали до поліційної дільниці, не пригадав, щоб він колись скаржився на здоров'я.

Що стосується використання наручників, то, згідно з медичним висновком, поданим заявницею, наручники могли залишити сліди, якщо були надто туго затягнуті або якщо особа чинила опір чи її тягли волоком. Під час розтину на лівій руці п. Забчекова було виявлено невеличкий рубець, а на правій руці — великий синець. У матеріалах також є свідчення про те, що мав місце факт прив'язування його наручниками до дерева. Отже, малоймовірно, щоб ушкодження його правої кисті виникло внаслідок звичайного використання тугих наручників. Інші два можливі пояснення — те, що п. Забчеков чинив опір або його тягли волоком, — можуть породжувати припущення, що з ним жорстоко поводилися. Нарешті, Суд визнав дані про стверджувану хворобу п. Забчекова недостовірними та абсолютно недоречними. Отже, запропонований Урядом висновок про те, що п. Забчеков, можливо, сам спричинив собі тілесні ушкодження під час падіння, викликає сумнів, якщо його розглянути у світлі всіх супутніх фактів.

Оцінюючи докази, Суд до того ж надав великого значення тому, що поведінка працівників поліції видавалася підозрілою, а також фактові, що органи влади не перевірили достовірність їхніх доказів. Суд, наприклад, зазначив, що:

— у період від 3 до 5 години 29 січня 1996 року поліція затримала контакт п. Забчекова з лікарем, можливо, намагаючись проконтролювати, який саме лікар оглядатиме його;

— поліція повідомила лікаря, що п. Забчекова доставили до поліційної дільниці в такому стані, в якому лікар побачив його приблизно о 5 годині;

— протоколи затримання було підроблено;

— п. Забчекова заднім числом зареєстрували як «невідому особу», хоча працівники поліції вже знали його як підозрюваного за обвинуваченнями в крадіжці.

Хоча ці факти були важливими підставами для проведення ретельного розслідування, такого розслідування проведено не було.

Отже, беручи до уваги всі відповідні обставини, Суд визнав неправдоподібними арґументи Уряду, якими він пояснював смерть Забчекова, виходячи з висновку другої судово-медичної експертизи стосовно часу виникнення тілесного ушкодження, а також із припущення, що Забчеков, можливо, сам завдав собі ушкоджень під час падіння на землю. Будь-яких інших пояснень Уряд не дав.

Отже, Суд встановив наявність порушення статті 2.

Стверджуване ненадання своєчасної медичної допомоги

Суд зазначив, що поліція затримала надання медичної допомоги п. Забчекову, що стало вирішальним чинником його смерті. Замість того щоб викликати швидку допомогу, працівники поліції, які бачили, що стан здоров'я п. Забчекова погіршується, вийшли на зв'язок з працівниками, які здійснювали його арешт. А ті повернулися до дільниці і потім, замість викликати швидку допомогу, поїхали по неї до лікарні. Крім того, особливо суттєвим фактом є те, що в матеріалах справи не міститься жодної критичної оцінки їхніх дій. Згідно з першим медичним висновком та висновком експерта, поданим заявницею, затримка з наданням медичної допомоги призвела до смертельного результату.

З огляду на це, Суд встановив, що дії працівників поліції від 3 до 5 години 29 січня 1996 року та відсутність будь-якої реакції з боку відповідних органів становили порушення обов'язку держави захищати життя тих, хто перебуває під вартою. Отже, у зв'язку з цим було допущено порушення пункту 1 статті 2.

Стверджуване неефективне розслідування

Суд взяв до уваги низку недоліків, допущених у розслідуванні, а саме:

— при розтині тіла не було зафіксовано морфологічних даних та відсутності чи наявності «уражень *contre-coup*», що унеможливило виявлення об'єкта, який міг спричинити тріщину в черепі;

— від працівників поліції ніколи не вимагали пояснень, чому протокол затримання було підроблено, чому вони одразу не викликали машину швидкої допомоги або чому вони надали явно хибну інформацію лікареві лікарні;

— слідчі дії зосереджувалися на виявленні походження та часу виникнення травми черепа, і при цьому майже не було приділено уваги іншим слідам, які залишилися на тілі чоловіка;

— показання працівників поліції вважали досить правдоподібними, незважаючи на їхню підозрілу поведінку;

— незважаючи на очевидну суперечність між двома медичними висновками, органи влади повірили в достовірність висновків другої експертизи, не вдаючись до спроби з'ясувати розбіжності;

— рішення органів судового переслідування про припинення розслідування ґрунтувалося виключно на висновку другої медичної експертизи стосовно часу виникнення травми, хоча цей висновок було зроблено на підставі сумнівного аналізу.

Отже, Суд встановив, що розслідування не було об'єктивним і ретельним, що явно підривало його здатність встановити причину смерті п. Забчекова та виявити її винуватців. Відповідно, Суд визнав, що було допущено порушення пункту 1 статті 2 у зв'язку з непроведенням ефективного розслідування факту смерті п. Забчекова.

Визнавши, що розслідування не було достатньо об'єктивним і ретельним, Суд зауважив, що немає необхідності розглядати ще одне твердження заявниці про те, що незадовільне розслідування було наслідком загальної відсутності незалежності, безсторонності та публічної підзвітності органів влади у розслідуванні ними фактів жорстокого поводження з боку працівників поліції.

Стаття 3

Зазначивши, що Уряд не дав правдоподібного пояснення стосовно тілесних ушкоджень п. Забчекова і що вони свідчили про нелюдське поводження, тяжкість якого виходила за межі дозволеного за статтею 3, Суд визнав, що було допущено порушення статті 3.

Однак, на думку Суду, не було необхідності доходити окремого висновку в контексті статті 3 стосовно недоліків розслідування, оскільки це питання вже було розглянуто у світлі статті 2.

Стаття 5

Факт тримання п. Забчекова під вартою без письмового наказу, на порушення вимоги статті 35 Закону про національну поліцію, не заперечувався.

Суд взяв до уваги твердження заявниці про те, що, з метою приховати сам факт затримання її сина, у своєму першому повідомленні сім'ї про його смерть поліція жодним чином не згадала про факт його затримання. Суд також зауважив, що позбавлення свободи п. Забчекова не було одразу запротокольовано і що згодом журнал затримань на поліційній дільниці було підроблено. Поведінка працівників поліції у період від 3 до 5 години 29 січня 1996 року становила ще один чинник, на підставі якого можна було зробити висновок, що мала місце спроба приховати факт затримання сина заявниці. Однак, зважаючи на те, що ця спроба не вдалася, Суд не мав потреби з'ясовувати, чи має держава відповідати за документально не підтверджене затримання.

Відсутність письмового наказу та належного документального оформлення затримання п. Забчекова було для Суду достатньою підставою для висновку про те, що ув'язнення його на кілька годин 29 січня 1996 року становило порушення національного законодавства і суперечило статті 5, із положень якої випливає необхідність належного документального оформлення позбавлення свободи.

Отже, було допущено порушення пункту 1 статті 5.

Стаття 14

Суд встановив, що, стверджуючи про дискримінацію, заявниця спиралася на вагомі арґументи, але Суд не зміг дійти висновку про їхню безсумнівну доведеність. Отже, порушення статті 14 допущено не було.

316
18.06.2002

Комюніке Секретаря Суду

РІШЕННЯ ПАЛАТИ У СПРАВІ «ОРХАН ПРОТИ ТУРЕЧЧИНИ»

Сьогодні Європейський суд з прав людини повідомив у письмовій формі рішення палати[1] у справі «Орхан проти Туреччини» *(Orhan v. Turkey)* (заява № 25656/94). Суд постановив:

— шістьма голосами проти одного, що було порушено статтю 2 (право на життя) Європейської конвенції з прав людини стосовно гаданої смерті сина заявника та двох братів заявника;

— шістьма голосами проти одного, що було порушено статтю 2 у зв'язку з хибами під час розслідування факту їхнього зникнення;

— шістьма голосами проти одного, що було порушено статтю 3 (заборона катування і такого, що принижує гідність, поводження або покарання) стосовно заявника;

— одноголосно, що було порушено статтю 5 (право на свободу та особисту недоторканність) стосовно сина заявника та двох його братів;

— одноголосно, що було порушено статтю 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя) і статтю 1 Протоколу № 1 (захист права власності) стосовно сина заявника та його братів;

— одноголосно, що було порушено статтю 8 стосовно сина заявника;

— шістьма голосами проти одного, що було порушено статтю 13 (право на ефективний засіб правового захисту), взяту в поєднанні зі статтями 2, 3, 5, 8 та статтею 1 Протоколу № 1, стосовно заявника, його братів та його сина;

— одноголосно, що немає необхідності розглядати скарги, подані з посиланням на статтю 14 (заборона дискримінації) та 18 (обмеження у застосуванні обмежень на права);

— шістьма голосами проти одного, що не було дотримано статті 34 (індивідуальні заяви).

---

[1] Згідно зі статтею 43 Європейської конвенції з прав людини, упродовж трьох місяців від дати постановлення рішення палатою будь-яка сторона у справі може, у виняткових випадках, звернутися з клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати Суду, яка складається з 17 суддів. Якщо колеґія у складі п'яти суддів вважає, що справа порушує серйозне питання щодо тлумачення або застосування Конвенції чи протоколів до неї або важливе питання загального значення, Велика палата виносить остаточне рішення. Якщо серйозних питань або проблем не виникає, колеґія відхиляє клопотання, а судове рішення стає остаточним. В іншому разі рішення палати стають остаточними зі спливом зазначених вище трьох місяців або раніше, якщо сторони заявляють, що вони не звертатимуться із клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати.

Згідно зі статтею 41 Конвенції (справедлива сатисфакція), Суд, шістьма голосами проти одного, присудив:

— заявникові — 7000 фунтів стерлінґів як компенсацію за матеріальну шкоду та 12 400 євро за нематеріальну шкоду;

— кожному з його братів (за умови, що цими коштами управлятиме в їхніх майнових інтересах заявник за дорученням кожного з них) по 7500 фунтів стерлінґів за матеріальну шкоду та 16 800 євро за нематеріальну шкоду;

— його синові (за умови, що цими коштами управлятиме за його дорученням та в його майнових інтересах заявник) 8000 фунтів стерлінґів за матеріальну шкоду та 14 900 євро за нематеріальну шкоду;

— за судові витрати — 29 000 фунтів стерлінґів з вирахуванням 2455,29 євро, які вже були одержані як правова допомога від Ради Європи. (Рішення викладене лише англійською мовою).

1. Основні факти

Саліх Орхан *(Salih Orhan)* — громадянин Туреччини курдського походження, 1955 року народження.

Справа стосується зруйнування його села, затримання та зникнення його двох братів, Селіма *(Selim)* Орхана і Хасана *(Hasan)* Орхана, та його сина, Цезаїра *(Cezayir)* Орхана, а також подальших слідчих заходів.

Заявник стверджував, що 6 травня 1994 року під конвоєм великого військового загону мешканців села Девебою *(Deveboyu)* (що також відоме як Адрок) району Чаґлаян *(Çağlayan)* на південному сході Туреччини було зібрано всіх разом і надано одну годину на те, щоб вони звільнили свої домівки. За його словами, солдати почали підпалювати домівки селян, зокрема його дім та дім Хасана і Селіма Орханів.

Він також стверджував, що 7 травня 1994 року Селім Орхан та інші селяни прийшли в м. Кульп *(Kulp)* і звернулися до начальника районної жандармерії зі скаргою стосовно інциденту. Начальник дозволив селянам залишитися в їхньому селі на період збору врожаю. За словами заявника, 24 травня 1994 року солдати повернулися до села. Селім, Хасан та Цезаїр Орхани тоді ще перебували в Девебою, і солдати начебто примусили їх бути провідниками. Заявник стверджує, що востаннє цих трьох чоловіків бачили живими в селищі Ґумушсую *(Gümüşsuyu)* під вартою солдатів.

2. Процедура і склад Суду

Заяву подано до Європейської комісії з прав людини 24 листопада 1994 року. 7 квітня 1997 року її оголошено прийнятною, і в жовтні 1999 року Комісія взяла свідчення у справі в Анкарі. Справу передано до Європейського суду з прав людини 31 жовтня 1999 року. Слухання відбулося 15 травня 2001 року.

Судове рішення постановлене палатою, до складу якої увійшло сім суддів:

Елізабет **Палм** (Elisabeth Palm, Швеція), **голова**
Вільгельміна **Томассен** (Wilhelmina Thomassen, Нідерланди)
Луїджі **Феррарі Браво** (Luigi Ferrari Bravo, Італія)
Хосе **Касадеваль** (Josep Casadevall, Андорра)
Бостьян **Жупанчич** (Boštjan Zupančič, Словенія)
Райт **Марусте** (Rait Maruste, Естонія)
Фейяз **Ґьольчюклю** (Feyyaz Gölcüklü, Туреччина), **суддя *ad hoc***,

а також Майкл **О'Бойл** (Michael O'Boyle), **секретар секції**.

3. Стислий виклад судового рішення

Оскарження

Заявник посилався на статті 2, 3, 5, 8, 13, 14, 18 і 34 Європейської конвенції з прав людини та на статтю 1 Протоколу № 1.

Рішення Суду

Стаття 2

Суд взяв до уваги, що востаннє Орханів бачили в момент, коли відповідні органи, за рішення яких несе відповідальність Туреччина, забирали їх до невідомого місця тримання під вартою. Крім того, існували певні прямі докази того, що органи влади розшукували Орханів, а з огляду на загальний контекст ситуації на південному сході Туреччини в 1994 році, аж ніяк не можна виключати, що затримання цих людей, факт якого не визнавався, могло становити загрозу їхньому життю.

Суд також нагадав, що порушення, які завдавали шкоди ефективності кримінально-правового захисту в південно-східному реґіоні у відповідний період часу, створювали підґрунтя для безвідповідальних дій з боку служб безпеки або ж сприяли такій безвідповідальності.

Особливо очевидно така безвідповідальність простежується в цій справі. Доказом цього є те, що жандарми не володіли достатньою інформацією і не здійснювали достатнього контролю за військовими та їхньою оперативною діяльністю. Зважаючи на те, що протягом майже восьми років жодної інформації стосовно місцеперебування Орханів не надходило, Суд визнав, що є підстави вважати, що після документально не підтвердженого затримання їх службами безпеки вони загинули. Це означало, що відповідати за їхню смерть має Уряд Туреччини. Отже, у зв'язку з їхньою смертю було порушено статтю 2.

Суд також привернув увагу до низки недоліків у процесі трьох розслідувань за фактом зникнення цих трьох чоловіків. Зокрема, Суд зазначив таке:

— перше розслідування було поверховим і проводилося без необхідної оперативності; жодної спроби допитати ключових свідків, яких на той час було легко знайти, зроблено не було;

— друге розслідування проводилося районною адміністративною радою м. Кульпа, яка не була незалежним органом, оскільки складалася з державних службовців, котрі за службовою субординацією підпорядковувалися посадовій особі виконавчої влади, а ця особа мала зв'язок з тими самими працівниками служб безпеки, які перебували під слідством;

— ніяких показань від селян, які були безпосередніми свідками стверджуваних заявником подій, взято не було;

— не було жодних доказів стосовно того, що до служб безпеки зверталися із запитом надати інформацію про їхні операції в тому реґіоні у відповідний час або про їхні заходи в школі-інтернаті м. Ліце *(Lice)* (де, як стверджувалося, тримали під вартою згаданих чоловіків), — уже сам по собі цей недолік був достатньою підставою для того, щоб охарактеризувати це розслідування як цілком незадовільне;

— під час третього розслідування — яке було розпочато через п'ять років після згаданих подій, після того як деякі документи тримання під вартою вже було заархівовано, а основних свідків уже не можна було знайти, — жандармів та селян не допитували; хоча заявник назвав додаткових свідків-очевидців, жодних спроб взяти їхні показання зроблено не було; також ніхто не вимагав документів стосовно військових операцій;

— заявника ніколи не інформували про перебіг прийняття рішень чи про рішення, ухвалені в процесі цих розслідувань;

— певні слідчі дії, які вже було розпочато, залишилися незакінченими.

Отже, Суд встановив, що також було порушено статтю 2 у зв'язку з хибами під час розслідування факту зникнення Орханів.

Стаття 3

Стосовно затримання Орханів

У випадку, нагадав Суд, коли є очевидним, що затриманий зник після застосування до нього сили і за умов абсолютної відсутності інформації, те, що сталося з ним, може бути лише предметом здогадів. Крім того, коли заявників востаннє бачили в руках служб безпеки, вони виглядали здоровими і не можна було з достатньою впевненістю встановити, що згодом вони зазнали жорстокого поводження. Тому Суд дійшов висновку, що порушення статті 3 стосовно затримання Орханів допущено не було.

Стосовно заявника

Встановивши, що почуття непевності та занепокоєння, яких заявник постійно зазнавав протягом тривалого періоду, що він підтвердив у

своїх усних показаннях, явно спричинилися до значного стресу та психічних страждань, які становили нелюдське поводження, Суд дійшов висновку, що стосовно заявника було допущено порушення статті 3.

Стаття 5

Суд взяв до уваги, що затримання Орханів не було зафіксовано у відповідних документах тримання під вартою. Фактично не існувало жодної офіційної інформації стосовно їхнього подальшого місцеперебування чи долі. Цей факт сам по собі має розглядатися як найбільший недолік, оскільки дав змогу особам, відповідальним за зникнення, приховати причетність до злочину, приховати сліди та уникнути відповідальності за долю затриманих. Відсутність документованих даних стосовно таких питань, як дата, час та місце тримання під вартою, прізвище затриманого, а також підстави для затримання та прізвище особи, яка здійснила його, мали розглядатися як такі, що суперечать самій меті статті 5.

Крім того, беручи до уваги вади розслідування за своєчасно поданими серйозними та послідовними твердженнями заявника про арешт і взяття Орханів під варту службами безпеки, а також про їхнє подальше зникнення, Суд дійшов висновку, що затримання і взяття Орханів під варту без документального підтвердження цього факту було здійснено без будь-якого дотримання основоположних ґарантій, передбачених статтею 5. Отже, було допущено порушення статті 5.

Стаття 8 та стаття 1 Протоколу № 1

Суд встановив, що домівки і деяке майно заявника та Орханів були умисне знищені службами безпеки і що селяни після збору врожаю мусили евакуюватися. Не було сумніву в тому, що ці дії становили особливо серйозне і невиправдане втручання в право заявника та Орханів на повагу до приватного і сімейного життя та житла. Такі дії також становили серйозне й невиправдане втручання у право заявника та його братів на мирне володіння власністю та майном. Стосовно власності чи майна Цезаїра Орхана в Девебою жодних доказів надано не було.

Суд визнав, що немає необхідності розглядати питання, чи була примусова евакуація села сама по собі достатньою підставою вважати, що порушено ці статті.

Отже, Суд визнав наявність порушення статті 8 та статті 1 Протоколу № 1 стосовно заявника, його братів, а також порушення статті 8 стосовно сина заявника.

Стаття 13

Суд встановив, що не було доведено як достатньо безперечний факт наявність ефективних і доступних національних засобів правового

захисту щодо скарг заявника про зруйнування Девебою. Зважаючи на обставини, за яких було зруйновано домівки заявника, Орханів та інших селян Девебою, Суд визнав зрозумілою позицію заявника, на думку якого, можливо, не було сенсу в спробах домагатися сатисфакції через національні правові засоби. Небезпечність та уразливість становища селян після зруйнування їхніх домівок і села також мали певне значення в цьому контексті.

Отже, Суд визнав, що можливості скористатися будь-яким ефективним засобом правового захисту стосовно гаданої смерті Орханів під час тримання їх під вартою та стосовно зруйнування Девебою не було. Виходячи з цього, Суд дійшов висновку, що порушено статтю 13, взяту в поєднанні зі статтями 2, 3, 5, 8 Конвенції та зі статтею 1 Протоколу № 1, стосовно заявника та Орханів.

Стаття 34

Суд взяв до уваги, що головний прокурор м. Діярбакира виклика́в заявника у зв’язку з поданою ним заявою до колишньої Європейської комісії з прав людини, можливо, з метою залякування. Суд наголосив, що з боку органів державної влади було недоречним вступати у зв’язку з цим у прямий контакт із заявником.

Крім того, органи влади зробили спробу піддати сумніву чинність заяви і, отже, достовірність тверджень заявника. Ці дії могли розцінюватися лише як намагання і спроба перешкодити успішній реалізації заявником своїх вимог.

Отже, Суд встановив, що Туреччина не забезпечила дотримання своїх зобов’язань за статтею 34.

Суддя Ґьольчюклю висловив окрему думку, яка не збігається з позицією більшості. Окрему думку додано до тексту судового рішення.

320
18.06.2002

Комюніке Секретаря Суду

РІШЕННЯ ПАЛАТИ У СПРАВІ «ОНЕР'ЇЛДІЗ ПРОТИ ТУРЕЧЧИНИ»

Сьогодні Європейський суд з прав людини письмово повідомив рішення палати[1] у справі «Онер'їлдіз проти Туреччини» *(Öneryıldız v. Turkey)* (№ 48939/99).

Суд постановив:

— 5 голосами проти 2, що було допущено порушення статті 2 (право на життя) Європейської конвенції з прав людини у зв'язку зі смертю близьких заявника та неефективністю судочинства;

— 4 голосами проти 3, що було допущено порушення статті 1 Протоколу № 1 (захист права власності); та

— одноголосно, що не було необхідності розглядати інші скарги заявника.

Згідно зі статтею 41 Конвенції (справедлива сатисфакція), Суд присудив заявникові 154 000 євро як компенсацію за матеріальну і нематеріальну шкоду, а також 10 000 євро за судові витрати, з відрахуванням 2286,50 євро, які були отримані від Ради Європи. (Рішення викладене лише французькою мовою).

1. Основні факти

Заявник — Машаллах Онер'їлдіз *(Maşallah Öneryıldız)*, громадянин Туреччини, 1955 року народження. У час, який розглядається у справі, він та дванадцять членів його сім'ї проживали в нетрях Хекімбаші Умраніє *(Hekimbaşı Ümraniye)* (Стамбул).

Нетрі Хекімбаші складалися з численної кількості бараків, стихійно побудованих на ділянці довкола смітника, який із 1970-х років спільно використовували чотири районні ради і який належав до компетенції та відповідальності головної міської ради Стамбула. Експертний висновок,

---

[1] Згідно зі статтею 43 Європейської конвенції з прав людини, упродовж трьох місяців від дати постановлення рішення палатою будь-яка сторона у справі може, у виняткових випадках, звернутися з клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати Суду, яка складається з 17 суддів. Якщо колеґія у складі п'яти суддів вважає, що справа порушує серйозне питання щодо тлумачення або застосування Конвенції чи протоколів до неї або важливе питання загального значення, Велика палата виносить остаточне рішення. Якщо серйозних питань або проблем не виникає, колеґія відхиляє клопотання, а судове рішення стає остаточним. В іншому разі рішення палати стають остаточними зі спливом зазначених вище трьох місяців або раніше, якщо сторони заявляють, що вони не звертатимуться із клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати.

підготовлений 7 травня 1991 року на прохання Ускударського *(Üsküdar)* районного суду, до якого районна рада Умраніє передала справу, привертав увагу органів влади, зокрема, до того факту, що стосовно цього смітника і досі не було вжито жодних заходів для запобігання можливому вибуху метану, який виділяється внаслідок розкладу відходів. Цей висновок призвів до спорів між головами цих рад. Іще до завершення проваджень, порушених кожним із них, 28 квітня 1993 року на смітнику стався вибух метану, що спричинив обвалення груди сміття на одинадцять будівель, які містилися під нею, зокрема й на будівлю заявника, який втратив дев'ятьох членів своєї сім'ї.

У справі було проведено кримінальне й адміністративне розслідування, після чого голів рад Умраніє та Стамбула притягли до судової відповідальності: першого — за те, що він не виконав свого обов'язку вжити заходів для знищення незаконних халуп довкола смітника, а другого — за те, що не створив безпечних умов експлуатації смітника чи не розпорядився про його закриття, незважаючи на експертний висновок від 7 травня 1991 року. 4 квітня 1996 року обох цих голів було визнано винними в «недбалому виконанні своїх обов'язків» і присуджено штраф у розмірі 160 000 турецьких лір, а також мінімальне тримісячне ув'язнення, передбачене статтею 230 Кримінального кодексу, яке також замінили штрафом. Суд розпорядився відстрочити стягнення цих штрафів. Згодом від свого імені та від імені трьох своїх дітей, які залишилися живими, заявник подав до Стамбульського адміністративного суду позов про відшкодування шкоди проти органів влади, яких він вважав винними у смерті близьких та зруйнуванні його власності. Рішенням від 30 листопада 1995 року органам влади було наказано сплатити заявникові та його дітям 100 000 000 турецьких лір як компенсацію за нематеріальну шкоду та 10 000 000 турецьких лір — за матеріальну шкоду (що на той час дорівнювало приблизно 2077 та 208 євро, відповідно), при цьому остання сума обмежувалася вартістю знищених домашніх речей.

2. Процедура і склад Суду

Заяву подано 18 січня 1999 року і оголошено прийнятною 22 травня 2001 року.

Слухання відбулося 16 жовтня 2001 року.

Судове рішення постановлене палатою, до складу якої увійшло сім суддів:

Елізабет **Палм** (Elisabeth Palm, Швеція), **голова**
Вільгельміна **Томассен** (Wilhelmina Thomassen, Нідерланди)
Ґаукур **Йорундссон** (Gaukur Jörundsson, Ісландія)
Ріца **Тюрмен** (Riza Türmen, Туреччина)
Корнеліу **Бірсан** (Corneliu Bîrsan, Румунія)
Хосе **Касадеваль** (Josep Casadevall, Андорра)

Райт **Маруcте** (Rait Maruste, Естонія),

а також Майкл **О'Бойл** (Michael O'Boyle), **секретар секції**.

3. Стислий виклад судового рішення

Оскарження

Заявник скаржився, посилаючись на статтю 2 Конвенції (право на життя), що нещасний випадок 28 квітня 1993 року, під час якого загинули дев'ятеро членів його сім'ї, трапився через недбальство відповідних органів влади. Він скаржився на недоліки порушених згодом адміністративного та кримінального проваджень. Заявник також стверджував, що було порушено пункт 1 статті 6 (право на справедливий судовий розгляд у межах розумного строку) та статтю 13 (право на ефективний засіб правового захисту) у зв'язку з надмірною тривалістю провадження та незабезпеченням справедливого провадження, розпочатого в адміністративних судах, для вирішення питання компенсації. Він також стверджував, що було допущено порушення статті 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя) у зв'язку з надзвичайно стресовою ситуацією, в якій він опинився. Нарешті, посилаючись на статтю 1 Протоколу № 1 (захист права власності), він скаржився на втрату житла та всього рухомого майна.

Рішення Суду

<u>Стаття 2 Конвенції</u>

Відповідальність у зв'язку зі смертю близьких п. Онер'їлдіза

Що стосується вжиття запобіжних заходів щодо смітника, яким користується населення нетрів Умраніє та прилеглих районів, Суд зазначив, що відповідні охоронні нормативні акти все-таки існували. В експертному висновку від 7 травня 1991 року, у якому йшлося про небезпеку для здоров'я та можливість вибуху, зазначалося, що цей смітник не задовольняє певних технічних норм, оскільки місцеві та урядові органи не провели заходів, яких вимагають відповідні нормативні акти. Треба визнати, що в 1989 році було проведено певні роботи із санітарного очищення, але Суд взяв до уваги, що їх було припинено за розпорядженням суду, тобто державного органу, і через це критична ситуація на цьому смітнику зберігалася й далі. Суд зауважив, що експертний висновок 1991 року лише привертав увагу до ситуації, яку муніципальні органи влади повинні були знати і контролювати, особливо з огляду на існування конкретного нормативного законодавства, якого не було дотримано. Суд встановив, що хоча національні органи влади не спонукали заявника споруджувати житло біля смітника, проте й не відмовляли його від цього. Суд звернув увагу на недбальство органів влади і визнав доведеним факт наявності причинного зв'язку між їхнім недбальством та нещасним випадком.

Розглядаючи питання права громадян на інформацію, Суд зазначив, що прості громадяни можуть і не знати про конкретну небезпеку, пов'язану з виділенням метану та обвалами, оскільки така інформація може поширюватися лише заходами адміністративних органів. У цій справі такі заходи не проводилися.

Отже, Суд встановив, що адміністративним органам було відомо або вони повинні були знати про реальну небезпеку населенню тих чи інших нетряних районів і що вони не спромоглися виправити ситуацію і не зробили всього того, що достатньою мірою повинні були зробити для уникнення цієї небезпеки. Крім того, вони не виконали свого обов'язку поінформувати населення нетрів про небезпеку.

Суд визнав, що було допущено порушення статті 2, якщо не вважати, що ефективне застосування відповідного судочинства в національному провадженні вже забезпечило засіб правового захисту стосовно скарг заявника.

Відшкодування, забезпечене засобами правового захисту: дотримання вимог, які випливають із процедурного обов'язку за статтею 2

Суд взяв до уваги, що проти тих, хто відповідав за нещасний випадок, було розпочато адміністративне та кримінальне провадження, які закінчилися присудженням штрафу та засудженням, відповідно.

Що стосується кримінального провадження, Суд зауважив, що Стамбульський кримінальний суд призначив стягнення штрафу з цих двох голів — з відстроченням виконання — у розмірі 9,70 євро за недбале виконання своїх обов'язків. Суд взяв до уваги, що викладені в скарзі Онер'їлдіза твердження та рішення прокурора ґрунтувалися на понятті вбивства через недбальство. Проте, коли справу було передано до слідчих адміністративних органів, ці факти вже не розглядалися з погляду можливого порушення права на життя; це, на думку Суду, підірвало суть розслідування, яке до цього моменту зосереджувалося на предметі судового розгляду, що обмежувався «недбальством» як таким. Крім того, незначний розмір штрафів, призначених підсудним, говорив про те, що судовим органам, які вирішували питання факту, було невідомо про ступінь серйозності згаданих подій. Таке умовчання суддів з кримінальних справ, як вважає Суд, рівнозначне наданню головам рад віртуальної безкарності, на підставі чого Суд дійшов висновку, що кримінальне провадження, у вигляді, в якому воно проводилося, не можна вважати таким, що становило належний та ефективний засіб правового захисту.

Те саме стосується й адміністративного провадження. Суд взяв до уваги, що право п. Онер'їлдіза на компенсацію не визнавали чотири роки, одинадцять місяців та десять днів, що минули після відхилення

його перших позовів про компенсацію, і що призначене йому відшкодування в розмірі 2077 євро (сума, що викликала сумнів) йому ще не виплатили.

Отже, Суд встановив, що використані в національному провадженні засоби правового захисту не задовольнили вимог, які випливають із процедурного обов'язку за статтею 2.

Виходячи з цього, Суд постановив, що було допущено порушення статті 2 Конвенції у зв'язку зі смертю близьких п. Онер'їлдіза та неефективністю застосування турецького судочинства.

Стаття 1 Протоколу № 1 до Конвенції

Той факт, зауважив Суд, що заявник протягом п'яти років використовував для свого проживання землю, яка належала Міністерству фінансів, не може вважатися фактом володіння майном, і немає підстав для висновку, що він міг правомірно претендувати на передання права на землю. Однак, незважаючи на доведеність факту, що заявник спорудив на цій землі будівлю, на порушення нормативних актів містобудування, Суд визнав, що п. Онер'їлдіз був фактичним власником основної споруди і складових частин халупи та будь-якого особистого майна, яке могло там міститися. На думку Суду, споруджене житло і той факт, що заявник проживав у ньому разом зі своєю сім'єю, становили суттєвий матеріальний інтерес, який, зустрічаючи насправді толерантне ставлення з боку органів влади, означав володіння майном для цілей пункту 1 статті 1 Протоколу № 1.

Суд визнав, що реальне та ефективне здійснення цього права, передбаченого статтею 1 Протоколу № 1, може вимагати вжиття реальних заходів захисту. Суд зазначив, що нагромадження фактів недбальства з боку адміністративних органів, які не вжили всіх необхідних заходів для запобігання ризикові вибуху і, отже, зсуву землі, який відбувся внаслідок цього, становило явне порушення права заявника на мирне володіння своїм майном, що могло тлумачитися як «втручання». Оскільки ці факти недбалої бездіяльності органів влади були покарані згідно з турецьким адміністративним та кримінальним законодавством, Суд дійшов висновку, що це втручання вочевидь суперечило національному праву.

Розглядаючи питання, чи було забезпечено згідно з національним правом засіб правового захисту стосовно скарги заявника, Суд взяв до уваги, що рішенням від 30 листопада 1995 року заявникові було присуджено компенсацію, еквівалентну 210 євро, за матеріальну шкоду. Суд зауважив, що адміністративний суд виявив упередженість, коли, не перевіривши фактичного стану речей у цьому районі, зазначив у своєму рішенні, що житло не мало електричного постачання. Суд знову повторює свій наведений вище висновок, що право заявника на

компенсацію не було визнано в межах розумного строку. Отже, Суд не може погодитися з тим, що вимоги заявника стосовно відшкодування матеріальної шкоди були уважно й оперативно вивчені з метою присудження йому співмірної компенсації, якщо зважати на те, що в цій справі судові органи, які вирішували питання факту, так і не визнали відповідальності адміністративних органів стосовно скарги заявника про втрату майна. Нарешті, Суд зазначив, що органи влади і досі не сплатили заявникові будь-якої компенсації. Отже, Суд дійшов висновку, що національні органи не можна вважати як такі, що визнали — і згодом компенсували — стверджуване порушення, і це означає, що було допущено порушення статті 1 Протоколу № 1.

Судді Касадеваль, Тюрмен та Марусте висловили окрему думку, яка частково не збігається з позицією більшості. Окрему думку додано до тексту судового рішення.

322
20.06.2002

Комюніке Секретаря Суду

РІШЕННЯ ПАЛАТИ У СПРАВІ «АЛЬ-НАШІФ ТА ІНШІ ПРОТИ БОЛГАРІЇ»

Сьогодні Європейський суд з прав людини письмово повідомив рішення палати[1] у справі «Аль-Нашіф та інші проти Болгарії» *(Al-Nashif and Others v. Bulgaria)* (заява № 50963/99).

Суд постановив:

— одноголосно, що було допущено порушення пункту 4 статті 5 Європейської конвенції з прав людини (право на свободу та особисту недоторканність);

— чотирма голосами проти трьох, що було допущено порушення статті 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя);

— чотирма голосами проти трьох, що було допущено порушення статті 13 (право на ефективний засіб правового захисту);

— одноголосно, що не було необхідності розглядати скарги, подані з посиланням на статтю 9 Конвенції (свобода релігії), взяту окремо та в поєднанні зі статтею 13.

Згідно зі статтею 41 Конвенції (справедлива сатисфакція), Суд присудив, чотирма голосами проти трьох, першому заявникові 7000 євро та по 5000 євро кожному з решти двох заявників як компенсацію за нематеріальну шкоду, а також 6500 євро всім трьом заявникам за судові витрати. (Рішення викладене лише англійською мовою).

1. Основні факти

Заявниками є: Даруїш Аль-Нашіф *(Daruish Al-Nashif)*, особа без громадянства палестинського походження, 1967 року народження, який після вислання з Болгарії проживає в Сирії, та двоє дітей Аль-Нашіфа: Абрар *(Abrar)* та Ауні *(Auni)* — обоє громадяни Болгарії, які народилися в Болгарії в 1993 та 1994 році, відповідно, і проживають зараз в Йорданії

[1] Згідно зі статтею 43 Європейської конвенції з прав людини, упродовж трьох місяців від дати постановлення рішення палатою будь-яка сторона у справі може, у виняткових випадках, звернутися з клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати Суду, яка складається з 17 суддів. Якщо колеґія у складі п'яти суддів вважає, що справа порушує серйозне питання щодо тлумачення або застосування Конвенції чи протоколів до неї або важливе питання загального значення, Велика палата виносить остаточне рішення. Якщо серйозних питань або проблем не виникає, колеґія відхиляє клопотання, а судове рішення стає остаточним. В іншому разі рішення палати стають остаточними зі спливом зазначених вище трьох місяців або раніше, якщо сторони заявляють, що вони не звертатимуться із клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати.

зі своєю матір'ю, Хетам Салех *(Hetam Saleh)*, першою дружиною Аль-Нашіфа.

Пан Аль-Нашіф приїхав до Болгарії 1992 року разом з пані Салех, з якою він одружився в Кувейті. Вони проживали в Софії, де народилися Абрар та Ауні Аль-Нашіф. Пан Аль-Нашіф завідував м'ясною крамницею та виробництвом напоїв, а також був залучений до релігійної діяльності. У лютому 1995 року він одержав дозвіл на постійне проживання в країні. Того самого місяця він одружився з другою дружиною, пані М., громадянкою Болгарії, за релігійним мусульманським обрядом. Згідно із законодавством Болгарії, цей шлюб не мав юридичної сили.

Однак він і далі жив зі своєю першою дружиною і переїхав з нею до м. Смолян *(Smolyan)*, де займався тим самим бізнесом, а також давав уроки ісламу. Певний час пані М. також проживала в Смоляні, у квартирі, яку орендував п. Аль-Нашіф, і супроводжувала його в ділових поїздках. Вони продовжували бачитися одне з одним до початку 1998 року.

У 1999 році дозвіл на проживання Аль-Нашіфа було скасовано і видано наказ про його депортацію, з огляду на те, що він становив загрозу національній безпеці, але відповідних підстав при цьому зазначено не було. Згодом у поданні Міністерства внутрішніх справ зазначалося, що п. Аль-Нашіф вів незаконну релігійну діяльність, яка загрожувала національним інтересам. При цьому конкретної інформації наведено не було. До здійснення депортації його тримали під вартою, позбавивши можливості бачитися з іншими. Подані ним дві судові апеляції було оголошено неприйнятними, а третю було розглянуто після його депортації 5 липня 1999 року. У відповідному законі зазначено, що заходи стосовно іноземців, вжиті з міркувань національної безпеки, не підлягають оскарженню. 4 квітня 2000 року це підтвердив Верховний адміністративний суд, який також постановив, що такі заходи проводяться без наведення відповідних підстав.

2. Процедура і склад Суду

Заяву подано до Європейського суду з прав людини 15 вересня 1999 року і 16 грудня 1999 року оголошено частково прийнятною. Слухання відбулося 25 січня 2001 року, на якому Суд оголосив решту заяви частково прийнятною.

Судове рішення постановлене палатою, до складу якої увійшло сім суддів:

Ґеорґ **Ресс** (Georg Ress, Німеччина), **голова**
Люціус **Кафліш** (Lucius Caflisch, Швейцарія)
Єжи **Макарчик** (Jerzy Makarczyk, Польща)
Іренеу **Кабраль Баррето** (Ireneu Cabral Barreto, Португалія)

Володимир **Буткевич** (Volodymyr Butkevych, Україна)
Джон **Хедіґан** (John Hedigan, Ірландія)
Снежана **Ботучарова** (Snejana Botoucharova, Болгарія),

а також Венсан **Берже** (Vincent Berger), **секретар секції**.

3. Стислий виклад судового рішення

Оскарження

Заявники стверджували, що п. Аль-Нашіфа було позбавлено права звернутися до суду з апеляцією проти тримання його під вартою та позбавлення його права спілкуватися з іншими. Вони стверджували, що вислання його з країни становило порушення права всіх трьох заявників на повагу до свого сімейного життя, що вони не мали ефективного засобу правового захисту, що заходи, вжиті проти п. Аль-Нашіфа, порушили його право на свободу релігії і що він не мав стосовно цього ефективного засобу правового захисту. Вони посилалися, зокрема, на пункт 4 статті 5, статтю 8, 9 і 13 Конвенції.

Рішення Суду

Пункт 4 статті 5

Суд зауважив, що, згідно із законодавством Болгарії, тримання під вартою в очікуванні депортації не може бути оскаржене в суді, якщо наказ про депортацію видано з посиланням на міркування національної безпеки. Жоден суд не був уповноважений з'ясовувати законність тримання під вартою, і в наказі про затримання підстав не наведено. Рішення про те, чи має наказ про депортацію і тримання під вартою містити посилання на міркування національної безпеки — що автоматично усувало будь-яку можливість судової перевірки його законності, — Міністерство внутрішніх справ ухвалило на власний розсуд. Крім того, п. Аль-Нашіфа тримали під вартою практично без можливості будь-яких контактів з іншими особами і побачення з адвокатом для обговорення можливості юридичного оскарження вжитих проти нього заходів.

Суд зазначив, що така ситуація не відповідає пункту 4 статті 5 та її основоположному принципові — забезпеченню захисту особи проти свавілля. Національні органи не могли, посилаючись на міркування національної безпеки та протидії тероризмові, скасувати ефективний контроль з боку національних судів над питанням законності тримання під вартою. Суд надав великої ваги тому фактові, що інші країни вже знайшли засоби розв'язання законних проблем національної безпеки, водночас забезпечуючи фізичній особі значні процедурні ґарантії. Однак Аль-Нашіфу не було забезпечено елементарних ґарантій, а отже, було допущено порушення пункту 4 статті 5.

Стаття 8

Суд зауважив, що п. Аль-Нашіф та пані Салех приїхали до Болгарії з Кувейту як подружжя і вочевидь вважалися такими при розгляді всіх питань. У 1993 та 1994 році у них народилося двоє дітей. Хоча п. Аль-Нашіф уклав релігійний шлюб з іншою жінкою, цей шлюб не мав юридичної сили в Болгарії. До арешту п. Аль-Нашіфа в 1999 році він також проживав зі своєю дружиною, пані Салех, та двома дітьми у Смоляні. Отже, не було жодних виняткових обставин, спроможних зруйнувати сімейний зв'язок між першим заявником та його дітьми. Крім того, п. Аль-Нашіф та пані Салех не проживали окремо.

Факт відсутності у першого заявника громадянства не становив предмета спору, як і те, що він та пані Салех, яка, очевидно, також була особою без громадянства, на законних підставах жили в Болгарії з огляду на наявність у них дозволу на постійне проживання в цій країні. Подружжя переїхало до Болгарії невдовзі після одруження і законним чином влаштувало там своє житло. Їхні діти народилися в Болгарії, одержали болгарське громадянство і почали там ходити до школи. Отже, депортація п. Аль-Нашіфа в 1999 році становила втручання в сімейне життя заявника.

Суд взяв до уваги те, що рішення про вислання п. Аль-Нашіфа з країни було ухвалене в умовах юридичного режиму, який не забезпечував необхідного захисту проти свавілля. Отже, втручання в сімейне життя заявника не ґрунтувалося на правових положеннях, які відповідають вимогам Конвенції стосовно забезпечення законності. Це означає, що було допущено порушення статті 8.

Стаття 13

Суд зазначив, що, хоча процедурні обмеження можуть потребуватися для захисту національної безпеки, а розгляд апеляції проти рішення про депортацію будь-яким незалежним органом потребувати надання широкої свободи розсуду виконавчій владі у питаннях національної безпеки, це жодним чином не може виправдати скасування засобів правового захисту загалом щоразу, коли виконавчий орган влади вирішує послатися на «міркування національної безпеки».

Навіть коли стверджувалося про існування загрози національній безпеці, ґарантія ефективного засобу правового захисту вимагала щонайменше повідомлення незалежного органу, правоможного розглядати апеляції, про підстави для такого рішення, навіть якщо такі підстави не можуть бути розголошені публічно. Такий апеляційний орган має бути правоможним відхилити заяву виконавчого органу про існування загрози національній безпеці в разі визнання її необґрунтованою чи нерозумною. Треба, щоб таке питання вирішувалося в провадженні з дотриманням принципу змагальності, і, якщо необхідно, за участю

спеціального представника, що отримав допуск до таємних документів. Крім того, при цьому має бути з'ясовано, чи є оскаржуваний захід втручанням у право даної особи на повагу до приватного і сімейного життя і, якщо так, чи було забезпечено справедливу рівновагу між залученими суспільними інтересами та відповідними правами цієї особи.

Оскільки заявники були позбавлені засобів правового захисту, які забезпечували б такі ґарантії, Суд визнав, що було допущено порушення статті 13.

Стаття 9

Суд постановив, що необхідності з'ясовувати, чи було порушено статтю 9, не було.

Судді Макарчик, Буткевич та Ботучарова висловили окрему думку, яка частково не збігається з позицією більшості. Окрему думку додано до тексту судового рішення.

330
25.06.2002

Комюніке Секретаря Суду

РІШЕННЯ ПАЛАТИ У СПРАВІ «КОЛОМБАНІ ТА ІНШІ ПРОТИ ФРАНЦІЇ»

Сьогодні Європейський суд з прав людини письмово повідомив рішення[1] у справі «Коломбані та інші проти Франції» *(Colombani and Others v. France)* (заява № 51279/99).

Суд одноголосно постановив, що було допущено порушення статті 10 (свобода вираження поглядів) Європейської конвенції з прав людини. Згідно зі статтею 41 Конвенції (справедлива сатисфакція), Суд присудив заявникам 4096,46 євро як компенсацію за матеріальну шкоду та 21 852,20 євро за судові витрати.

1. Основні факти

Заявники — двоє громадян Франції, які проживають у Парижі: Жан-Марі Коломбані *(Jean-Marie Colombani)* та Ерік Інсіан *(Eric Incyan)*, 1948 та 1960 року народження, відповідно, а також компанія «Ле Монд» *(Le Monde)*.

У номері від 3 листопада 1995 року газета «Ле Монд», видавничим директором якої є п. Коломбані, опублікувала статтю п. Інсіана про конфіденційну версію доповіді Геополітичної обсерваторії з наркодосліджень *(Geopolitical Drugs Observatory)* стосовно виробництва і контрабанди наркотиків у Марокко. Доповідь було підготовлено на прохання Комісії Європейського Співтовариства після подання Марокко заяви на вступ до Європейського Союзу. У 1994 році було опубліковано версію цієї доповіді з вилученими з неї прізвищами наркоділків. Зокрема, зазначалося, що за обсягом і масштабом вирощування коноплі Марокко стала «серйозним претендентом на титул світового лідера з експорту гашишу».

Стислий виклад статті Інсіана з'явився на першій сторінці газети під заголовком «Марокко: світовий лідер з експорту гашишу», а підрубрика

[1] Згідно зі статтею 43 Європейської конвенції з прав людини, упродовж трьох місяців від дати постановлення рішення палатою будь-яка сторона у справі може, у виняткових випадках, звернутися з клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати Суду, яка складається з 17 суддів. Якщо колеґія у складі п'яти суддів вважає, що справа порушує серйозне питання щодо тлумачення або застосування Конвенції чи протоколів до неї або важливе питання загального значення, Велика палата виносить остаточне рішення. Якщо серйозних питань або проблем не виникає, колеґія відхиляє клопотання, а судове рішення стає остаточним. В іншому разі рішення палати стають остаточними зі спливом зазначених вище трьох місяців або раніше, якщо сторони заявляють, що вони не звертатимуться із клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати.

для основної статті зазначала: «Конфіденційна доповідь ставить під сумнів оточення короля Гассана II». Стаття піддавала сумніву заявлену рішучість марокканських властей, і головним чином короля, подолати зростання наркобізнесу на території Марокко.

23 листопада 1995 року король Марокко подав офіційну заяву міністрові закордонних справ Франції з проханням відкрити кримінальне провадження проти газети «Ле Монд». Пан Коломбані та п. Інсіан були притягнуті до судової відповідальності за статтею 36 Закону від 29 липня 1881 року за образу глави іноземної держави. 5 липня 1996 року Паризький кримінальний суд виправдав їх, зазначивши, що журналіст діяв добросовісно, мав законну мету і посилався на доповідь, достовірність якої не підлягала сумніву.

Король Марокко та прокурор оскаржили це рішення. Паризький апеляційний суд постановив, що намагання привернути увагу громадськості до відповідальності оточення короля та його терпимого ставлення до такої ситуації було продиктоване зловмисними намірами. Журналіста також було піддано критиці за те, що він не перевірив, чи були його факти достовірними і не застарілими. Суд встановив, що факти у справі, взятій у всій її сукупності, свідчили про відсутність добросовісності. Тому суд визнав заявників винними у завданні образи главі іноземної держави, покаравши їх штрафом у розмірі 5000 французьких франків та зажадавши від них сплатити королю Гассану II компенсацію шкоди розміром 1 французький франк і 10 000 французьких франків, згідно зі статтею 475-1 Кримінально-процесуального кодексу. Суд також наказав газеті «Ле Монд» оприлюднити докладну інформацію про ці рішення суду. Заявники подали апеляцію до колеґії з кримінальних справ Касаційного суду, який 20 жовтня 1998 року відхилив її, встановивши, що їхні твердження образливі і зловмисно спрямовані на те, щоб привернути увагу читачів до особистості короля Марокко.

2. Процедура і склад Суду

Заяву подано до Європейського суду з прав людини 19 квітня 1999 року і 4 вересня 2001 року оголошено частково прийнятною.

Судове рішення постановлене палатою, до складу якої увійшло сім суддів:

Андраш **Бака** (András Baka, Угорщина), **голова**
Жан-Поль **Коста** (Jean-Paul Costa, Франція)
Ґаукур **Йорундссон** (Gaukur Jörundsson, Ісландія)
Карел **Юнґвірт** (Karel Jungwiert, Чехія)
Володимир **Буткевич** (Volodymyr Butkevych, Україна)
Вільгельміна **Томассен** (Wilhelmina Thomassen, Нідерланди)
Міндія **Уґрекхелідзе** (Mindia Ugrekhelidze, Грузія),

а також Саллі **Долле** (Sally Dollé), **секретар секції**.

2

3. Стислий виклад судового рішення

Оскарження

Посилаючись на статтю 10 Європейської конвенції з прав людини, заявники скаржилися на порушення їхнього права на свободу вираження поглядів.

Рішення Суду

Стаття 10

Знову наголосивши на важливості ролі, яку відіграє преса в демократичному суспільстві, Суд з'ясував, що засудження заявників становило втручання у здійснення ними свого права на свободу вираження поглядів. Суд взяв до уваги, що французькі суди ухвалювали свої рішення на підставі положень Закону від 29 липня 1881 року про свободу преси і мали законну мету, а саме — захист репутації або прав інших, а також те, що ця справа торкалася репутації та прав короля Марокко.

Що стосується питання обґрунтованості втручання та його необхідності в демократичному суспільстві, Суд зазначив найперше, що громадяни, зокрема у Франції, мають законний інтерес бути поінформованими про оцінку Комісією Європейського Співтовариства ситуації з виробництвом і контрабандою наркотиків у країні, яка домагається членства в Європейському Союзі. Суд знову зазначив, що ґарантії статті 10 надаються журналістові лише тоді, коли він діє добросовісно, дотримуючись принципу правдивості фактів і наводячи достовірну і точну інформацію, згідно з журналістською етикою. З цього приводу Суд зазначив, що зміст доповіді Геополітичної обсерваторії з наркодосліджень не був предметом спору і що твердження, які містилися в ній, можна було законним чином вважати достовірними. Суд зауважив, що, сприяючи громадському обговоренню питань, які породжують законне занепокоєння, преса у принципі має бути спроможною посилатися на офіційні доповіді без необхідності проводити окремо свої власні розслідування. На думку Суду, газета «Ле Монд» мала підстави послатися на доповідь, не перевіряючи її достовірність.

Суд також зазначив, що, на відміну від відповідачів у провадженні про дифамацію, особа, обвинувачена у завданні образи главі іноземної держави, не має права захищати себе шляхом наведення доказів на підтвердження правдивості тверджень. Судове переслідування такого правопорушення було непропорційним засобом захисту репутації або прав інших, навіть коли цими особами є глави держав чи урядів.

Крім того, від часу постановлення паризьким судом загальної юрисдикції рішення від 25 квітня 2001 року національні суди виявляли готовність визнати, що тлумачення судами правопорушення як такого,

що підпадає під статтю 36 Закону від 29 липня 1881 року, призводить до порушення свободи вираження поглядів, яка ґарантована статтею 10. Тобто вони, як видається, визнали, що в демократичному суспільстві немає необхідності в застосуванні цієї статті для досягнення згаданої мети, особливо зважаючи на те, що глави держав або звичайні громадяни, які зазнали образи або ж честі та репутації яких було завдано шкоди, мали достатні засоби правового захисту в кримінальній справі у вигляді судового переслідування за дифамацію або за завдання образи, і що обидва ці правопорушення були пропорційними до поставленої мети.

Суд також взяв до уваги, що застосування статті 36 Закону від 29 липня 1881 року припускає можливість надання главам держав особливого статусу, що є частковим відступом від загального закону і не може узгоджуватися із сучасною практикою та політичними концепціями, оскільки такий статус забезпечував би їм імунітет від критики, виключно з огляду на їхню роль або становище і незважаючи на те, чи виправданою є така критика. На думку Суду, такий привілей виходив за межі того, що необхідне для досягнення мети. Отже, Суд встановив, що, з огляду на особливий характер захисту, передбаченого відповідним положенням Закону про свободу преси, засудження в завданні образи главі іноземної держави створює підстави для порушення свободи вираження поглядів, не задовольняючи «нагальної суспільної потреби», яка може виправдовувати обмеження такого характеру. Суд зауважив, що відповідного пропорційного співвідношення між обмеженнями, встановленими стосовно права заявників на свободу вираження поглядів, та поставленою законною метою не було.

Отже, Суд одноголосно постановив, що було допущено порушення статті 10.

348
02.07.2002

Комюніке Секретаря Суду

РІШЕННЯ ПАЛАТИ У СПРАВІ «ВІЛСОН ТА НАЦІОНАЛЬНА СПІЛКА ЖУРНАЛІСТІВ, ПАЛМЕР, УАЙТ І НАЦІОНАЛЬНА СПІЛКА ЗАЛІЗНИЧНИХ, МОРСЬКИХ І ТРАНСПОРТНИХ ПРАЦІВНИКІВ, ДУЛАН ТА ІНШІ ПРОТИ СПОЛУЧЕНОГО КОРОЛІВСТВА»

Сьогодні Європейський суд з прав людини письмово повідомив рішення[1] у справі «Вілсон та Національна спілка журналістів, Палмер, Уайт і Національна спілка залізничних, морських і транспортних працівників, Дулан та інші проти Сполученого Королівства» *(Wilson, and the National Union of Journalists, Palmer, Wyeth and the National Union of Rail, Maritime and Transport Workers and Doolan and Others v. the United Kingdom)* (заяви № 30668/96, 30671/96 та 30678/96).

Суд одноголосно постановив, що було допущено порушення статті 11 (свобода зібрань та об'єднання) Європейської конвенції з прав людини у зв'язку з використанням фінансових стимулів для спонукання працівників до відмови від права на профспілкове представництво у переговорах щодо колективних угод.

Згідно зі статтею 41 Конвенції (справедлива сатисфакція), Суд присудив кожному заявникові — фізичній особі по 7730 євро компенсації за нематеріальну шкоду та всім заявникам-профспілкам загальну компенсацію в розмірі 122 250 євро за судові витрати.

1. Основні факти

У справі було 11 заявників — фізичних осіб: Дейвід Вілсон *(David Wilson)*, журналіст, який працює в «Дейлі Мейл» *(Daily Mail)* та британському газетному видавництві «Асошіейтед Ньюспейперз лімітед» *(Associated Newspapers Limited)*; Теренс Палмер *(Terence Palmer)* та Артур Уайт *(Arthur Wyeth)*, які працюють у компанії «Асошіейтед Брітиш Портс» *(Associated British Ports — ABP)* у порту Саутгемптон *(Southampton)* ручними

[1] Згідно зі статтею 43 Європейської конвенції з прав людини, упродовж трьох місяців від дати постановлення рішення палатою будь-яка сторона у справі може, у виняткових випадках, звернутися з клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати Суду, яка складається з 17 суддів. Якщо колеґія у складі п'яти суддів вважає, що справа порушує серйозне питання щодо тлумачення або застосування Конвенції чи протоколів до неї або важливе питання загального значення, Велика палата виносить остаточне рішення. Якщо серйозних питань або проблем не виникає, колеґія відхиляє клопотання, а судове рішення стає остаточним. В іншому разі рішення палати стають остаточними зі спливом зазначених вище трьох місяців або раніше, якщо сторони заявляють, що вони не звертатимуться із клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати.

сортувальниками, та вісім інших працівників компанії *ABP*, які проживають у Кардиффі *(Cardiff)*. Також було два заявники — професійні спілки: Національна спілка журналістів *(NUJ)*, членом якої є Вілсон, та Національна спілка залізничних, морських і транспортних працівників *(NURMTW)*, до якої належали інші десять заявників.

Вілсон та Національна спілка журналістів. Національна спілка журналістів з 1912 року була визнаним представником ведення колективних переговорів стосовно строків та умов працевлаштування своїх членів. У листопаді 1989 року видавництво «Асошіейтед Ньюспейперз лімітед» повідомило, що воно має намір відмовитися від визнання права профспілки *NUJ* на ведення переговорів стосовно колективних угод між працедавцями і профспілкою та скасувати всі аспекти таких переговорів, і що для журналістів, які підписали відмову від профспілкового представництва і погодилися на неї, мають бути впроваджені особисті контракти з 4,5 % надбавки до зарплати. Пан Вілсон не погодився підписати таку відмову. Протягом подальших років його зарплата зросла, але так і не досягла розміру зарплати, яку одержують ті, кому було присуджено 4,5 % надбавки.

Палмер, Уайт і Національна спілка залізничних, морських і транспортних працівників (Національна спілка NURMTW). Національна спілка *NURMTW* була визнаним представником працівників компанії *ABP* у колективних переговорах із працедавцями. У лютому 1991 року сортувальникам компанії *ABP* у порту Саутгемптон було запропоновано укласти особисті контракти. Працівникам, які їх підпишуть, запропонували надбавку до зарплати (у середньому — 10 %) разом з наданням приватної медичної страховки, проте тільки в разі відмови від профспілкового представництва на переговорах із працедавцями про умови оплати праці. Пан Палмер та п. Уайт відмовилися підписати такий контракт. У 1991–1992 роках їхні зарплати і розмір грошової допомоги зросли на 8,9 %, але приватної медичної страховки їм не надали. У 1992 році компанія *ABP* повідомила, що вона скасовує колективну угоду і відмовляється від визнання права профспілки на будь-яке представництво.

Дулан та інші. Іншими заявниками — фізичними особами були всі працівники компанії *ABP* на Б'ютському судоремонтному заводі *(Bute Docks)* у Кардиффі, а також члени Національної спілки *NURMTW*. У 1991 році кожний заявник отримав листа, в якому йому пропонували укласти особистий контракт, який передбачає надбавку до зарплати, якщо він відмовиться від усіх прав стосовно визнання представництва профспілки і погодиться на те, що профспілка надалі не узгоджуватиме від його імені питання щорічного підвищення зарплати й інші умови. Заявники відмовилися від підписання таких контрактів. На посадах, рівнозначних посадам заявників, працівники, які погодилися укласти

особисті контракти, одержали щорічні надбавки до зарплати приблизно на 8–9 % вищі, ніж ті, що їх було присуджено заявникам. Кожний заявник — фізична особа окремо звернувся зі скаргою до суду з трудових спорів. Усі вони скаржилися, що вимога підписати особистий контракт і відмовитися від права на профспілкове представництво як умова більшої надбавки до зарплати суперечила пункту (1) (a) статті 23 Закону 1978 року про захист працевлаштування. Розгляд вчиненого п. Вілсоном, Палмером та п. Уайтом судового позову завершився у палаті лордів, яка 16 березня 1995 року одноголосно вирішила його на користь протилежної сторони. Палата лордів постановила, що профспілкове представництво на переговорах стосовно колективних угод про умови працевлаштування не є визначальною ознакою членства у профспілці.

2. Процедура і склад Суду

Заяви подано до Європейської комісії з прав людини в 1995 році, і 16 вересня 1997 року їх оголошено прийнятними. Слухання відбулося 30 січня 2002 року.

Судове рішення постановлене палатою, до складу якої увійшло сім суддів:

Жан-Поль **Коста** (Jean-Paul Costa, Франція), **голова**
Андраш **Бака** (András Baka, Угорщина)
Ґаукур **Йорундссон** (Gaukur Jörundsson, Ісландія)
Карел **Юнґвірт** (Karel Jungwiert, Чехія)
Міндія **Уґрекхелідзе** (Mindia Ugrekhelidze, Грузія)
Антонелла **Муларoні** (Antonella Mularoni, Сан-Марино)
лорд Філліпс Ворт **Матраверз** (Lord Phillips of Worth Matravers, Британія), **суддя *ad hoc***,

а також Саллі **Долле** (Sally Dollé), **секретар секції**.

3. Стислий виклад судового рішення

Оскарження

Усі заявники, зокрема і дві професійні спілки, скаржилися на порушення статті 11 та статті 10 Конвенції. Заявники — фізичні особи також посилалися на статтю 14.

Рішення Суду

Стаття 11

Профспілкове представництво в колективних трудових угодах

Суд зауважив, що профспілка має бути вільною у своїй боротьбі за захист інтересів своїх членів, які мають право бути представленими своєю профспілкою.

У період, коли відбулися оскаржувані заявниками події, законодавство Сполученого Королівства передбачало повністю добровільний порядок участі профспілок у колективних трудових угодах з працедавцями, при якому останні жодним чином не були юридично зобов'язані визнавати профспілки як представників на таких переговорах з працівниками — членами цих профспілок. Отже, закон не передбачав будь-якого засобу правового захисту, яким заявники могли б перешкодити своїм працедавцям у спробі скасувати право на профспілкове представництво в трудовій угоді та відмовитися від поновлення колективних трудових угод. Однак Суд нагадав, що профспілкове представництво в колективних трудових угодах не є обов'язковою умовою ефективного здійснення свободи професійної спілки. Обов'язкове профспілкове представництво в таких угодах означало б покладання на працедавців обов'язку проводити переговори з професійними спілками. У будь-якому разі профспілка та її члени повинні користуватися свободою при переконанні працедавця в необхідності вислухати те, що профспілка має сказати від імені своїх членів. З огляду на конфіденційний характер соціальних і політичних питань, які мають вирішуватися для забезпечення належної рівноваги між конкуруючими інтересами, та з огляду на велику розбіжність між правовими системами країн, які ратифікували Конвенцію, спосіб захисту свободи професійної спілки мав обиратися з наданням широкої свободи розсуду. Заявники-профспілки могли скористатися іншими засобами захисту інтересів своїх членів. Зокрема, національне законодавство передбачало захист профспілки, яка закликала чи підтримувала акцію страйку «з метою вирішення чи сприяння вирішенню трудового конфлікту».

Отже, Суд визнав, що відсутність у Сполученому Королівстві закону, який би зобов'язував працедавців вступати в переговори з профспілками для укладання колективних договорів, сама по собі не становить порушення статті 11.

Заходи фінансового стимулювання відмови від профспілкових прав

Суд взяв до уваги, що суть добровільної системи переговорів профспілок із працедавцями стосовно колективних трудових угод полягала в тому, що профспілка, яку працедавець не визнав, повинна була мати можливість вжити заходів — зокрема, за необхідності, організувати страйк, — для того щоб схилити працедавця погодитися на участь профспілки в переговорах стосовно колективних трудових угод. Крім того, за своєю суттю право на вступ до профспілки полягало саме в тому, що працівники повинні були мати право доручати чи дозволяти своїй профспілці виступати від їхнього імені перед працедавцем або проводити акції на підтримку їхніх інтересів. Якби працівникам перешкоджали робити це, їхнє право на членство у професійній спілці стало

б ілюзорним. Саме держава повинна піклуватися про те, щоб членам профспілок не перешкоджали використовувати профспілкове представництво у заходах з реґулювання їхніх стосунків із працедавцями і не обмежували їхнє право на таке представництво.

Суд зауважив, що законодавство Сполученого Королівства не забороняло працедавцям у справі, що розглядається, стимулювати працівників, які відмовилися від права на профспілкове представництво, навіть якщо мета і підсумок такого заходу полягали в скасуванні профспілкового представництва в колективних трудових угодах та суттєвому обмеженні повноважень профспілки, але за умови, що працедавець не має наміру перешкодити тому чи іншому працівникові в його участі у профспілці чи стримати його від цього. Отже, законодавство Сполученого Королівства дозволяло працедавцям забезпечувати менш сприятливі умови працівникам, які не готові відмовитися від свободи як суттєвої ознаки членства у профспілці. Такі дії служили для працівників стримувальним або обмежувальним чинником у їхньому використанні профспілкового членства для захисту своїх інтересів. Отже, працедавці мали змогу реально підривати чи зводити нанівець здатність професійної спілки боротися за захист інтересів своїх членів. Суд зазначив, що цей аспект національного права вже зазнавав критики з боку Комітету незалежних експертів Соціальної хартії та Комітету з питань свободи зібрань Міжнародної організації праці. Отже, Суд встановив, що надання працедавцям змоги використовувати фінансові стимули для спонукання працівників до відмови від важливих профспілкових прав становило порушення статті 11 стосовно як заявників-профспілок, так і заявників — фізичних осіб.

Статті 10 і 14

Суд встановив, що жодного окремого питання за статтею 10 не постає і що немає необхідності розглядати скаргу, порушену з посиланням на статтю 14.

Суддя Ґаукур Йорундссон висловив окрему думку, яка збігається з позицією більшості. Окрему думку додано до тексту судового рішення.

360
09.07.2002

Комюніке Секретаря Суду

РІШЕННЯ ПАЛАТИ У СПРАВІ «СЕХЕР КАРАТАШ ПРОТИ ТУРЕЧЧИНИ»

Сьогодні Європейський суд з прав людини письмово повідомив рішення палати[1] у справі «Сехер Караташ проти Туреччини» *(Seher Karatas v. Turkey)* (заява № 33179/96).

Суд одноголосно постановив:

— що попереднє заперечення Уряду про недотримання шестимісячного строку має бути відхилене;

— що було допущено порушення статті 10 (свобода вираження поглядів) Європейської конвенції з прав людини;

— що було допущено порушення пункту 1 статті 6 (право на справедливий судовий розгляд) у зв'язку з присутністю військового судді у складі суду державної безпеки.

Згідно зі статтею 41 Конвенції (справедлива сатисфакція), Суд присудив заявниці 4500 євро як компенсацію за нематеріальну шкоду та 2500 євро за судові витрати. (Рішення викладене лише французькою мовою).

1. Основні факти

Сехер Караташ — громадянка Туреччини, 1971 року народження, проживає в м. Стамбулі. Вона була видавцем і старшим редактором газети «Голос молоді» *(Gençliğin Sesi)*, що виходила раз на два тижні.

У 14-му випуску цієї газети від 14 липня 1994 року було надруковано статтю громадянина D.B. під заголовком «Ми повинні привернути увагу до самої системи» *(Düzenin kendisine yönelmeliyiz)*. Стаття призначена для молоді і, зокрема, закликала до єднання з робітничим класом для боротьби з безробіттям і бідністю. Критикуючи систему, автор стверджував, що вона призводить до нестабільності та кризи. Пані Караташ, як старшого редактора, було обвинувачено в підбурюванні до

[1] Згідно зі статтею 43 Європейської конвенції з прав людини, упродовж трьох місяців від дати постановлення рішення палатою будь-яка сторона у справі може, у виняткових випадках, звернутися з клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати Суду, яка складається з 17 суддів. Якщо колеґія у складі п'яти суддів вважає, що справа порушує серйозне питання щодо тлумачення або застосування Конвенції чи протоколів до неї або важливе питання загального значення, Велика палата виносить остаточне рішення. Якщо серйозних питань або проблем не виникає, колеґія відхиляє клопотання, а судове рішення стає остаточним. В іншому разі рішення палати стають остаточними зі спливом зазначених вище трьох місяців або раніше, якщо сторони заявляють, що вони не звертатимуться із клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати.

громадської ненависті і ворожнечі, на порушення пунктів 1 і 2 статті 312 Кримінального кодексу. 13 липня 1995 року суд державної безпеки, у складі якого був один військовий суддя, визнав заявницю винною і засудив її до ув'язнення строком на один рік і вісім місяців, а також присудив штраф у розмірі 433 333 турецькі ліри. Суд замінив міру покарання ув'язненням на штраф у розмірі 3 458 333 турецькі ліри. Суд державної безпеки встановив, що метою статті загалом було розпалювання ненависті та ворожнечі в суспільстві.

Рішенням від 25 вересня 1995 року Касаційний суд підтвердив законність цього засудження. Його рішення не було офіційно передано заявниці, як і не відправлено повної його копії. 12 березня 1996 року прокурор вручив заявниці вимогу сплатити штраф і, коли вона його не сплатила, надіслав їй 7 травня 1996 року повідомлення-нагадування.

2 липня 1996 року він повідомив, що видано санкцію на її арешт. Заявниця отримала копію рішення Касаційного суду 3 травня 1996 року і 30 жовтня 1996 року сплатила штраф.

2. Процедура і склад Суду

Заяву подано 9 травня 1996 року і 13 березня 2001 року оголошено частково прийнятною.

Судове рішення постановлене палатою, до складу якої увійшло сім суддів:

Жан-Поль **Коста** (Jean-Paul Costa, Франція), **голова**
Андраш **Бака** (András Baka, Угорщина)
Ґаукур **Йорундссон** (Gaukur Jörundsson, Ісландія)
Ріца **Тюрмен** (Riza Türmen, Туреччина)
Карел **Юнґвірт** (Karel Jungwiert, Чехія)
Володимир **Буткевич** (Volodymyr Butkevych, Україна)
Вільгельміна **Томассен** (Wilhelmina Thomassen, Нідерланди),

а також Лоренс **Ерлі** (Lawrence Early), **заступник секретаря секції**.

3. Стислий виклад судового рішення

Оскарження

Заявниця скаржилася, посилаючись на статтю 10 Конвенції, що засудження в кримінальному порядку становить порушення її свободи вираження поглядів. На підставі пункту 1 статті 6 вона також скаржилася на участь військового судді у розгляді її справи в суді державної безпеки.

Рішення Суду

Попереднє заперечення Уряду

Уряд стверджував, що заява неприйнятна, оскільки не було дотримано вимоги шестимісячного строку, яка міститься в статті 35

Конвенції. У поданні Уряд зазначив, що заявниці та її адвокатові треба було звернутися до канцелярії Касаційного суду, щоб дізнатися про результат своєї апеляції.

Суд зауважив, що, згідно із законодавством Туреччини, стаття 33 Кримінально-процесуального кодексу вимагає доставки і вручення судових рішень у разі нез'явлення тих, кого вони стосуються, але на практиці рішення Касаційного суду в кримінальних справах сторонам не вручалися.

Суд взяв до уваги те, що у цій справі рішення Касаційного суду від 25 вересня 1995 року, яке було остаточним рішенням національних судів, не було офіційно доставлено і тим паче вручено заявниці чи її адвокатові. Після надходження цього рішення до канцелярії суду першої інстанції 4 жовтня 1995 року прокуратура м. Стамбула вручила заявниці вимогу про сплату штрафу, який було накладено на неї 12 березня 1996 року. Суд постановив, що стосовно цих фактів було б несумісним із предметом і метою статті 35 робити висновок, що, для цілей шестимісячного строку, час почав обчислюватися, коли заявниця отримала від прокурора вимогу про сплату штрафу, оскільки їй не вручали будь-яких документів від дня подання нею апеляції до Касаційного суду і до дня, коли вона одержала це повідомлення. Крім того, якщо ці періоди розглянути загалом, то з її боку не було прояву будь-якого неуважного ставлення.

Отже, Суд відхилив попереднє заперечення Уряду.

Стаття 10 Конвенції

Суд встановив, що засудження заявниці становило втручання в її право на свободу вираження поглядів і що це втручання було передбачене положенням Кримінального кодексу та мало дві законні мети: забезпечення громадського порядку і запобігання злочинам. У зв'язку з цим Суд взяв до уваги конфіденційний характер заходів боротьби з тероризмом та необхідність для органів влади бути пильними в припиненні дій, що можуть призвести до зростання насильства.

Щодо того, чи було це втручання необхідним у демократичному суспільстві, Суд зазначив, що, вирішуючи це питання, він має взяти до уваги основоположну роль, яку відіграє преса для належного функціонування політичної демократії. Суд зазначив, що опублікована стаття — стосовно як змісту, так і використаних мовних засобів — набула форми політичної промови. Хоча в ній містилися, зокрема, обвинувальні заяви та нищівні зауваження про політику турецького уряду, Суд зазначив, що стаття була, по суті, закликом до молоді взяти участь у боротьбі «турецького робітничого класу» проти безробіття і бідності за допомогою «загальних страйків та опору». Суд знову наголосив з цього приводу, що Конвенція дозволяє дуже мало обмежень стосовно свободи

вираження поглядів у сфері політичних виступів та питань, які становлять загальний інтерес. Той факт, що такий заклик до дії був явно несумісний із кримінальним законодавством Турецької держави, не протиставив його демократичним нормам, особливо через те, що він навряд чи відрізнявся від закликів, що їх роблять політичні рухи в інших державах — членах Ради Європи.

Крім того, Суд зазначив, що Уряд Туреччини не вказав на будь-яке місце в статті, де висловлювалися підтримка актів тероризму, підбурювання до ненависті між громадянами або заклики до насильства чи кривавої помсти. Суд також взяв до уваги серйозність втручання, яке призвело до засудження заявниці на строк ув'язнення, що його згодом було замінено штрафною санкцією, та до конфіскації цього випуску газети. Отже, Суд встановив, що втручання не було необхідним у демократичному суспільстві, а засудження і міра покарання не були пропорційними до поставлених цілей.

Виходячи з цього, Суд одноголосно постановив, що допущено порушення статті 10 Конвенції.

Пункт 1 статті 6 Конвенції

Що стосується скарги про нездійснення заявницею свого права на справедливий судовий розгляд з огляду на участь у розгляді її справи військового судді у складі суду державної безпеки, Суд знову наголосив, що певні аспекти статусу військових суддів, які засідають у суді державної безпеки, дають підстави сумніватися в незалежності та безсторонності такого суду. Адже ці судді залишаються офіцерами збройних сил, які, у свою чергу, підпорядковуються наказам виконавчої влади. У зв'язку з цим Суд визнав зрозумілим те, що заявниця, цивільна особа, обвинувачена в підбурюванні громадян до ненависті та ворожнечі на підставі відмінностей соціально-класового чи реґіонального походження, була занепокоєна перспективою постання перед судом, до складу якого входив кадровий військовий офіцер. Для її побоювань, що суд державної безпеки може не бути незалежним і безстороннім, існували об'єктивні підстави.

Отже, Суд одноголосно постановив, що допущено порушення пункту 1 статті 6.

365
11.07.2002

Комюніке Секретаря Суду

РІШЕННЯ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ У СПРАВІ «ҐОЧ ПРОТИ ТУРЕЧЧИНИ»

У рішенні, ухваленому в Страсбурзі 11 липня 2002 року у справі «Ґоч проти Туреччини» *(Göç v. Turkey)* (заява № 36590/97), Європейський суд з прав людини постановив:

— дев'ятьма голосами проти восьми, що було допущено порушення пункту 1 статті 6 Європейської конвенції з прав людини у зв'язку з відсутністю усного слухання в національному провадженні стосовно позову заявника про відшкодування шкоди;

— одноголосно, що було допущено порушення пункту 1 статті 6, з огляду на те, що головний прокурор подав до Касаційного суду висновок стосовно суті апеляції заявника, але заявника з цим висновком ознайомлено не було.

Згідно зі статтею 41 Конвенції (справедлива сатисфакція), Суд присудив заявникові 2000 євро за нематеріальну шкоду та 4500 євро за судові витрати.

1. Основні факти

Заявник — Мехмет Ґоч *(Mehmet Göç)*, громадянин Туреччини, 1956 року народження, проживає в м. Ізмір *(İzmir)*.

Пана Ґоча було затримано 25 липня 1995 року за підозрою в крадіжці та підробці судових документів, які стосувалися справи про розірвання шлюбу. 27 липня 1995 року його було звільнено без висунення обвинувачення. Він вчинив проти Міністерства фінансів позов про відшкодування шкоди у зв'язку з незаконним затриманням, посилаючись на передбачений Законом № 466 порядок відшкодування шкоди. Рішенням національного суду, без проведення слухання, заявникові було призначено компенсацію в розмірі 10 000 000 турецьких лір. Він подав апеляцію до Касаційного суду, посилаючись на недостатню суму призначеної компенсації. Міністерство фінансів також оскаржило це рішення. Головний прокурор подав до Касаційного суду висновок з рекомендацією відхилити обидві апеляції. Цей висновок заявникові повідомлено не було. Касаційний суд, не проводячи слухання, залишив без зміни рішення суду нижчої інстанції про присудження зазначеної компенсації.

У конвенційному провадженні заявник скаржився, посилаючись на пункт 1 статті 6, що його позбавили права на справедливий судовий розгляд позову про відшкодування шкоди, оскільки жодного усного

слухання проведено не було і він не мав можливості відповісти на висновок головного прокурора.

2. Процедура і склад Суду

9 листопада 2000 року Європейський суд з прав людини (колишня четверта секція) одноголосно постановив, що було допущено порушення пункту 1 статті 6 у зв'язку з тим, що у заявника не було змоги відповісти на висновок прокурора і що не було необхідності розглядати скаргу стосовно непроведення усного слухання.

Як п. Ґоч (15 січня 2001 року), так і Уряд-відповідач (12 лютого 2001 року) попрохали, посилаючись на статтю 43 Конвенції, про передання справи на розгляд Великої палати.

Не заперечуючи висновку палати щодо ролі, яку відіграв головний прокурор, заявник піддав це рішення критиці за висновок про відсутність необхідності розглянути скаргу по суті стосовно непроведення усного слухання. Він зазначив, що, оскільки це була його основна скарга до Суду, її треба було розглянути окремо по суті і в першочерговому порядку. Зі свого боку, Уряд вважав, що палата неправильно витлумачила роль головного прокурора у провадженні справи в Касаційному суді, а також правовий наслідок його висновку.

5 вересня 2001 року колеґія Великої палати погодилася передати справу.

Судове рішення постановлене Великою палатою, до складу якої увійшло 17 суддів:

Люціус **Вільдхабер** (Luzius Wildhaber, Швейцарія), **Голова Суду**
Крістос **Розакіс** (Christos Rozakis, Греція)
Жан-Поль **Коста** (Jean-Paul Costa, Франція)
Ґеорґ **Ресс** (Georg Ress, Німеччина)
Ґаукур **Йорундссон** (Gaukur Jörundsson, Ісландія)
Джованні **Бонелло** (Giovanni Bonello, Мальта)
Елізабет **Палм** (Elisabeth Palm, Швеція)
Ріца **Тюрмен** (Riza Türmen, Туреччина)
Франсуаза **Тюлкен** (Françoise Tulkens, Бельгія)
Корнеліу **Бірсан** (Corneliu Bîrsan, Румунія)
Пер **Лоренцен** (Peer Lorenzen, Данія)
Карел **Юнґвірт** (Karel Jungwiert, Чехія)
Хосе **Касадеваль** (Josep Casadevall, Андорра)
Вільгельміна **Томассен** (Wilhelmina Thomassen, Нідерланди)
Райт **Марусте** (Rait Maruste, Естонія)
Крістак **Трая** (Kristaq Traja, Албанія)
Міндія **Уґрекхелідзе** (Mindia Ugrekhelidze, Грузія),

а також Пол **Махоуні** (Paul Mahoney), **Секретар Суду**.

3. Стислий виклад судового рішення

Оскарження

Заявник скаржився, посилаючись на статтю 6 Конвенції, що його право на справедливий судовий розгляд було порушено, оскільки a) не було проведено усного слухання його позову про відшкодування шкоди та b) його не було ознайомлено з висновком головного прокурора.

Рішення Суду

Рамки розгляду справи

Суд підтвердив, що, згідно зі статтею 43 Конвенції, йому передано всі матеріали «справи» для повторного розгляду і винесення нового рішення. Отже, Суд відхилив заперечення заявника, який стверджував, що Суд не може розглянути арґументи Уряду-відповідача стосовно ролі головного прокурора, а також стосовно правового наслідку його висновку (див. вище). Суд пояснив, що ці питання не порушувалися в їхніх поданнях на етапі розгляду першою палатою питання прийнятності та суті справи.

Стаття 6

На відміну від першої палати (див. вище), Суд дійшов висновку, що скаргу заявника стосовно непроведення усного слухання слід розглянути окремо по її суті, оскільки вона відрізнялася від скарги заявника щодо неповідомлення йому висновку головного прокурора.

Суд також зазначив, що стаття 6 є застосовною, оскільки підставою для позову заявника було право на компенсацію, згідно з передбаченим законом порядком відшкодування шкоди. Отже, предмет позову, поданого до національних судів, був фінансовим за характером, а підсумок національного провадження був вирішальним для його права на відшкодування.

1. Непроведення усного слухання

Суд дійшов висновку, що не було виняткових обставин, які виправдовували б непроведення усного слухання позову заявника про відшкодування шкоди. На думку Суду, заявникові треба було надати можливість в усній формі пояснити суду першої інстанції завдану йому затриманням моральну шкоду, яка спричинила стрес і болісне занепокоєння. Ці питання не були технічними, які можна було б належним чином вирішити, розглянувши лише матеріали у справі. Суд вважає, що для здійснення правосуддя та дотримання принципу підзвітності державних органів влади у справі заявника було б краще, якби заявникові надали право пояснити свою особисту ситуацію під час слухання в національному суді із забезпеченням громадського нагляду. Цей чинник переважував інтереси оперативності та ефективності, які, як стверджує Уряд, мав забезпечувати Закон № 466.

На цих підставах Суд визнав, що було порушено статтю 6.

2. Неповідомлення висновку головного прокурора

Суд погодився з першою палатою, що арґументи заявника в цій частині скарги обґрунтовують наявність порушення статті 6 Конвенції. Суд знову підтвердив встановлений ним у своїй практиці підхід, за яким право на змагальне провадження у принципі означає можливість сторін у цивільній або кримінальній справі знати і коментувати всі подані докази чи наведені зауваження, навіть якщо вони надходять від незалежного члена національної юридичної служби, яким у цій справі є головний прокурор, і мають на меті вплинути на рішення Суду. Висновок головного прокурора, навіть незважаючи на його рекомендацію відхилити апеляцію заявника та Міністерства фінансів, підривав шанси успішного результату вирішення справи в Касаційному суді. Суд також відхилив арґумент Уряду про те, що заявник мав змогу звернутися до Касаційного суду по інформацію стосовно справи та одержати копію висновку. Суд вважає, що, згідно з принципом забезпечення справедливості, саме канцелярія Касаційного суду повинна була повідомити заявника про надходження такого висновку і що він міг подати свої письмові зауваження.

Отже, як і перша палата, Суд дійшов висновку, що було порушено пункт 1 статті 6.

Судді Вільдхабер, Коста, Ресс, Тюрмен, Бірсан, Юнґвірт, Марусте та Уґрекхелідзе висловили спільну окрему думку, яка частково не збігається з позицією більшості, і суддя Ресс, до якого приєднався суддя Марусте, висловив окрему думку, яка частково не збігається з позицією більшості. Ці окремі думки додано до тексту рішення.

366
11.07.2002

Комюніке Секретаря Суду

РІШЕННЯ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ У СПРАВІ «КРІСТІНА ҐУДВІН ПРОТИ СПОЛУЧЕНОГО КОРОЛІВСТВА»

У рішенні, ухваленому в Страсбурзі 11 липня 2002 року у справі «Крістіна Ґудвін проти Сполученого Королівства» *(Christine Goodwin v. the United Kingdom)* (заява № 28957/95), Європейський суд з прав людини одноголосно постановив:

— що було допущено порушення статті 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя) Європейської конвенції з прав людини;

— що було допущено порушення статті 12 (право на шлюб і створення сім'ї);

— що жодного питання за статтею 14 (заборона дискримінації) не постає;

— що було допущено порушення статті 13 (право на ефективний засіб правового захисту).

Суд одноголосно постановив, що висновок про наявність порушення становить достатню справедливу сатисфакцію за завдану заявниці нематеріальну шкоду, і присудив заявниці 39 000 євро за судові витрати.

1. Основні факти

Заявниця — Крістіна Ґудвін *(Christine Goodwin)*, громадянка Великої Британії, 1937 року народження, після операції зі зміни статі стала жінкою-транссексуалом.

Заявниця скаржилася на те, що в неї були проблеми і вона зазнавала сексуального домагання на роботі до та після зміни своєї статі. Нещодавно у неї виникли труднощі зі сплатою внесків до фонду державного страхування (ФДС). Оскільки юридично вона й надалі залишається чоловіком, вона повинна продовжувати сплату страхових внесків до 65-річного віку. Якби її визнали жінкою, тоді ще в квітні 1997 року, коли їй виповнилося 60 років, їй вже не треба було сплачувати такі внески. Вона мусила спеціально потурбуватися про подальшу сплату внесків до ФДС безпосередньо в особистому порядку, щоб уникнути запитань, які виникають у працедавців у зв'язку з цією аномалією. За її твердженням, збереження за нею того самого номера платника внесків до ФДС означає, що її працедавець може виявити, що вона раніше працювала у нього під іншим прізвищем і належала до іншої статі, через що вона відчуватиме зніяковіння і зазнаватиме приниження.

2. Процедура і склад Суду

Заяву подано до Європейської комісії з прав людини 5 червня 1995 року. 1 грудня 1997 року її оголошено прийнятною. 1 листопада 1998 року справу передано до Європейського суду з прав людини. 11 вересня 2001 року палата Суду (третя секція) відмовилася від своєї юрисдикції стосовно розгляду справи на користь Великої палати, і 20 березня 2002 року відбулося слухання.

Судове рішення постановлене Великою палатою, до складу якої увійшло 17 суддів:

Люціус **Вільдхабер** (Luzius Wildhaber, Швейцарія), **Голова Суду**
Жан-Поль **Коста** (Jean-Paul Costa, Франція)
Ніколас **Братца** (Nicolas Bratza, Британія)
Елізабет **Палм** (Elisabeth Palm, Швеція)
Люціус **Кафліш** (Lucius Caflisch, Швейцарія)
Ріца **Тюрмен** (Riza Türmen, Туреччина)
Франсуаза **Тюлкен** (Françoise Tulkens, Бельгія)
Карел **Юнґвірт** (Karel Jungwiert, Чехія)
Марк **Фішбах** (Marc Fischbach, Люксембурґ)
Володимир **Буткевич** (Volodymyr Butkevych, Україна)
Ніна **Важич** (Nina Vajić, Хорватія)
Джон **Хедіґан** (John Hedigan, Ірландія)
Ханна Софія **Ґрев** (Hanne Sophie Greve, Норвегія)
Андраш **Бака** (András Baka, Угорщина)
Крістак **Трая** (Kristaq Traja, Албанія)
Міндія **Уґрекхелідзе** (Mindia Ugrekhelidze, Грузія)
Антонелла **Муляроні** (Antonella Mularoni, Сан-Марино),

а також Пол **Махоуні** (Paul Mahoney), **Секретар Суду**.

3. Стислий виклад судового рішення

Оскарження

Заявниця скаржилася на відсутність юридичного визнання зміни нею своєї статі шляхом операції і стосовно юридичного статусу транссексуалів у Сполученому Королівстві. Зокрема, вона скаржилася на поводження з нею при вирішенні питань працевлаштування, соціального забезпечення і пенсії, а також на відсутність можливості взяти шлюб. Вона посилалася на статті 8, 12, 13 і 14 Конвенції.

Рішення Суду

<u>Стаття 8</u>

Хоча заявниця перенесла операцію зі зміни статі, що здійснюється в національній установі охорони здоров'я, і хоча в суспільстві вона жила як жінка, з юридичного погляду вона залишалася бути чоловіком. Це

мало наслідки для її життя, де стать має юридичну значущість у таких сферах, як пенсійне забезпечення, вік звільнення на пенсію тощо. Серйозне втручання в її приватне життя також сталося внаслідок конфлікту між суспільною реальністю і законом, через що транссексуали потрапляють у ненормальне становище, в якому вони можуть відчувати уразливість, приниження і депресію. Хоча остаточних висновків стосовно причини транссексуалізму немає, Суд вважав важливішим те, що це явище вже визнано в багатьох країнах і такі проблеми розв'язуються в медичному порядку. Суд визнав непереконливим те, що нездатність транссексуала набути всіх біологічних характеристик має вирішальне значення. Існують очевидні і безперечні докази подальшої міжнародної тенденції на користь не лише зростання соціального визнання транссексуалів, а й юридичного визнання нової статі особи післяопераційних транссексуалів. У розпорядженні Суду не було жодних матеріалів, які свідчили б, що треті сторони можуть зазнати матеріальної шкоди внаслідок тих чи інших можливих змін у системі реєстрації народження, які могли б відбутися після офіційного визнання можливості зміни людиною своєї статі. Було взято до уваги, що нині Уряд обговорює пропозиції стосовно реформи системи реєстрації актів цивільного стану, щоб уможливити внесення змін до вже існуючих даних цивільного статусу.

Хоча труднощі заявниці і ненормальність її становища як післяопераційного транссексуала не набули ознак щоденного втручання, якого зазнавав заявник у справі «В. проти Франції» *(B. v. France)* (рішення від 25 березня 1992 року, серія А, № 232), Суд наголосив, що повага до людської гідності і свободи людини становлять основну суть Конвенції. Зокрема, у світлі статті 8 Конвенції, в якій поняття особистої автономії є важливим принципом, на якому ґрунтується тлумачення її ґарантій, забезпечується захист особистої сфери кожного індивіда, включно з правом визначати конкретні дані своєї особи як окремої людської істоти. У XXI столітті право транссексуалів на особистий розвиток та на фізичну і моральну безпеку, яке повною мірою здійснюється іншими людьми в суспільстві, вже не може вважатися дискусійною проблемою, яку можна розв'язати лише зі спливом певного часу, що дало б змогу краще з'ясувати дотичні до цієї проблеми питання. Визнання такої оцінки в Сполученому Королівстві можна знайти в доповіді Міжвідомчої робочої групи з питань транссексуалізму та в рішенні апеляційного суду «Беллінґер проти Беллінґера» *(Bellinger v. Bellinger)* (EWCA Civ 1140 [2001]).

Хоча Суд реально оцінює важливі наслідки, до яких неминуче призвела б будь-яка суттєва зміна в зазначеній системі, не лише у сфері реєстрації актів про народження, а й, наприклад, у сфері доступу до архівних документів, сімейного права, встановлення батьківства, успадкування, соціального забезпечення і страхування, такі проблеми зовсім не є неподоланними, про що свідчать пропозиції робочої групи.

Фактично жодної конкретної чи суттєвої перешкоди суспільним інтересам чи можливості завдання шкоди цим інтересам внаслідок якої-небудь зміни в статусі транссексуалів продемонстровано не було, і, стосовно інших можливих наслідків, Суд дійшов висновку, що є підстави очікувати від суспільства толерантного ставлення до певних незручностей і надання людям можливості жити з почуттям власної гідності і значущості відповідно до статевої ідентичності, яку вони обрали за рахунок великої особистої ціни. Незважаючи на неодноразові зауваження Суду з 1986 року (востаннє це було в 1998 році) стосовно важливості подальшого вирішення питання необхідності відповідних юридичних заходів у зв'язку з науковими і суспільними тенденціями, Уряд-відповідач нічого реально не зробив. Виходячи з наведених вище міркувань, Суд встановив, що Уряд-відповідач уже не має права заявляти про перебування цього питання в межах його свободи розсуду, за винятком лише відповідних засобів здобуття визнання права, ґарантованого Конвенцією. Суд дійшов висновку, що питання забезпечення справедливої рівноваги, основоположної вимоги Конвенції, тепер має, безперечно, вирішуватися на користь заявниці. Отже, було допущено неповагу до її права на приватне життя, тобто порушено статтю 8.

<u>Стаття 12</u>

Хоча це факт, що право чоловіка і жінки на шлюб прямо ґарантується чітким формулюванням статті 12, Суд визнав, що на час, про який ідеться у цій справі, це формулювання не обмежувало визначення статі виключно на підставі біологічних критеріїв. З часу прийняття Конвенції у сфері інституту шлюбу відбулися значні соціальні зміни. Відчутні зміни в цій сфері також викликані досягненнями медицини та науки в дослідженні феномена транссексуалізму. Розглянувши справу у світлі статті 8, Суд встановив, що критерій відповідності біологічних чинників уже не може бути вирішальним у позбавленні юридичного визнання зміни статі післяопераційних транссексуалів. Існують інші важливі чинники — визнання медичними колами та установами охорони здоров'я в Договірних державах проблеми розладів статевої ідентичності; застосування медичних засобів, серед них і хірургічних, для асиміляції ознак статі людини, наскільки це можливо, відповідно до того, якої статі вона усвідомлює себе сама; а також взяття транссексуалом на себе тієї соціальної ролі, яку передбачає визначена ним стать.

Однак, оскільки ґарантоване статтею 8 право на повагу до приватного життя не охоплює всіх питань, що постають у світлі статті 12, коли конкретно зазначаються умови, встановлені національними законами, Суд мав далі розглянути, чи обмежує в цій справі саму суть права на шлюб положення національного законодавства, за яким вважається, що людина має ту стать, яку було зареєстровано при її народженні. У зв'язку з цим Суд вважає нещирим твердити про те, що післяопераційні

транссексуали не позбавлялися права на шлюб, оскільки, згідно із законом, у них залишається можливість одружитися з особою їхньої колишньої протилежної статі. Заявниця в цій справі жила як жінка і мала бажання одружитися лише з чоловіком. Оскільки у неї не було можливості це зробити, вона мала право заявити, що порушено саму суть її права на шлюб. Хоча тих країн, які дозволили одруження транссексуалів відповідно до визначеної ними статі, менше, ніж тих, що визнали зміну самої статі, Суд встановив, що цей факт не є підставою залишити вирішення цього питання повністю в межах свободи розсуду Договірних держав. Це було б рівнозначно висновку про те, що низка альтернатив, якими може скористатися Договірна сторона, включає фактичну заборону будь-якого здійснення права на шлюб. Свобода розсуду не може сягати так далеко. Хоча саме Договірна сторона має визначати, зокрема, умови належного оформлення зміни статі особою, яка домагається юридичного визнання її транссексуалом, а також чинну процедуру оформлення майбутнього шлюбу (включаючи, наприклад, інформацію, яка має подаватися гаданому подружжю), Суд визнав, що немає підстав для позбавлення транссексуалів можливості здійснювати право на шлюб за тих чи інших обставин. Суд дійшов висновку, що було допущено порушення статті 12.

Стаття 14

Суд зауважив, що суть скарг заявниці, які вона подала з посиланням на статтю 14 Конвенції, полягає у відсутності юридичного визнання зміни статі післяопераційних транссексуалів. Ці питання вже було розглянуто у світлі статті 8, внаслідок чого зроблено висновок про наявність порушення цього положення. За цих обставин Суд встановив, що жодного окремого питання на підставі статті 14 не постає і окремого висновку не потребується.

Стаття 13

Рішення, які вже були ухвалені в подібних справах органами Конвенції, свідчать про те, що статтю 13 не можна тлумачити як таку, що вимагає наявності засобу правового захисту від таких умов національного права, оскільки в іншому разі Суд встановлював би стосовно Договірних сторін вимогу інкорпорувати Конвенцію. Отже, оскільки до 2 жовтня 2000 року, коли набрав чинності Закон 1998 року про права людини, в національному праві жодного засобу правового захисту не існувало, скарги заявниці не відповідали цьому принципові. Після цієї дати заявниця могла б звернутися зі своїми скаргами до національних судів, які мали б змогу скористатися низкою відповідних засобів задоволення таких скарг. З огляду на такі обставини, жодного порушення статті 13 допущено не було.

367
11.07.2002

Комюніке Секретаря Суду

2

РІШЕННЯ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ У СПРАВІ «І. ПРОТИ СПОЛУЧЕНОГО КОРОЛІВСТВА»

У рішенні, ухваленому в Страсбурзі 11 липня 2002 року у справі «І. проти Сполученого Королівства» *(I. v. the United Kingdom)* (заява № 25680/94), Європейський суд з прав людини одноголосно постановив:

— що допущено порушення статті 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя) Європейської конвенції з прав людини;

— що допущено порушення статті 12 (право на шлюб і створення сім'ї);

— що жодного питання за статтею 14 (заборона дискримінації) не постає.

Суд одноголосно постановив, що висновок про наявність порушення становить достатню справедливу сатисфакцію за завдану заявниці нематеріальну шкоду, і присудив заявниці 23 000 євро за судові витрати.

1. Основні факти

Заявниця — І., громадянка Великої Британії, 1955 року народження, після операції із зміни статі стала жінкою-транссексуалом.

Пані І., яка раніше працювала стоматологічною медичною сестрою, було позбавлено права пройти курс навчання для медичних сестер, оскільки вона відмовилася пред'явити своє свідоцтво про народження. Матеріали свідчать, що з 1988 року вона не працює і живе на пенсію, через непрацездатність з огляду на незадовільний стан здоров'я.

2. Процедура і склад Суду

Заяву подано до Європейської комісії з прав людини 6 квітня 1994 року. 27 травня 1997 року її оголошено прийнятною. 1 листопада 1998 року справу передано до Європейського суду з прав людини. 11 вересня 2001 року палата Суду (третя секція) відмовилася від своєї юрисдикції стосовно розгляду справи на користь Великої палати, і 20 березня 2002 року відбулося слухання.

Судове рішення постановлене Великою палатою, до складу якої увійшло 17 суддів, а саме:

Люціус **Вільдхабер** (Luzius Wildhaber, Швейцарія), **Голова Суду**
Жан-Поль **Коста** (Jean-Paul Costa, Франція)
Ніколас **Братца** (Nicolas Bratza, Британія)

Елізабет **Палм** (Elisabeth Palm, Швеція)
Люціус **Кафліш** (Lucius Caflisch, Швейцарія)
Ріца **Тюрмен** (Riza Türmen, Туреччина)
Франсуаза **Тюлкен** (Françoise Tulkens, Бельгія)
Карел **Юнґвірт** (Karel Jungwiert, Чехія)
Марк **Фішбах** (Marc Fischbach, Люксембург)
Володимир **Буткевич** (Volodymyr Butkevych, Україна)
Ніна **Важич** (Nina Vajić, Хорватія)
Джон **Хедіґан** (John Hedigan, Ірландія)
Ханна Софія **Ґрев** (Hanne Sophie Greve, Норвегія)
Андраш **Бака** (András Baka, Угорщина)
Крістак **Трая** (Kristaq Traja, Албанія)
Міндія **Уґрекхелідзе** (Mindia Ugrekhelidze, Грузія)
Антонелла **Мулароні** (Antonella Mularoni, Сан-Марино),

а також Пол **Махоуні** (Paul Mahoney), **Секретар Суду**.

3. Стислий виклад судового рішення

Оскарження

Заявниця скаржилася на відсутність юридичного визнання зміни нею своєї статі шляхом операції і стосовно юридичного статусу транссексуалів у Сполученому Королівстві. Вона скаржилася, зокрема, на поводження з нею при вирішенні питань працевлаштування, соціального забезпечення і пенсій, а також на відсутність можливості взяти шлюб. Вона посилалася на статті 8, 12 і 14 Конвенції.

Рішення Суду

Стаття 8

Хоча заявниця перенесла операцію зі зміни статі, що відбулася в установі національної служби охорони здоров'я, і хоча вона в суспільстві жила як жінка, з юридичного погляду вона залишалася бути чоловіком. Це мало наслідки для її життя, оскільки стать має юридичну значущість у таких сферах, як пенсійне забезпечення, вік звільнення на пенсію тощо. Серйозне втручання в її приватне життя також відбулося внаслідок конфлікту між суспільною реальністю і законом, через що транссексуали потрапляють у ненормальне становище, в якому вони можуть відчувати уразливість, приниження і депресію. Хоча остаточних висновків стосовно причини транссексуалізму немає, Суд вважав важливішим те, що це явище вже визнано в багатьох країнах і пов'язані з ним проблеми вирішуються в медичному порядку. Суд визнав непереконливим те, що нездатність транссексуала набути всіх біологічних характеристик має вирішальне значення. Існують очевидні й безперечні докази подальшої міжнародної тенденції не лише до більшого соціального визнання транссексуалів, а й до дедалі ширшого юридичного

визнання нової статі особи післяопераційних транссексуалів. У розпорядженні Суду не було жодних матеріалів, які б свідчили, що треті сторони можуть зазнати будь-якої матеріальної шкоди внаслідок тих чи інших можливих змін у системі реєстрації народження, які могли б відбутися після офіційного визнання можливості зміни людиною своєї статі. Було взято до уваги, що Уряд нині обговорює пропозиції стосовно реформи системи реєстрації актів цивільного стану, щоб уможливити внесення змін до вже існуючих даних цивільного статусу.

Хоча труднощі заявниці й ненормальність її становища як післяопераційного транссексуала не набули ознак щоденного втручання, якого зазнавав заявник у справі «В. проти Франції» *(B. v. France)* (рішення від 25 березня 1992 року, серія А, № 232), Суд наголосив, що повага до людської гідності і свободи людини становлять основну суть Конвенції. Зокрема, у світлі статті 8 Конвенції, в якій поняття особистої автономії є важливим принципом, на якому ґрунтується тлумачення її ґарантій, забезпечується захист особистої сфери кожної фізичної особи, разом із правом визначати конкретні дані своєї особи як окремої людської істоти. У XXI столітті право транссексуалів на особистий розвиток та на фізичну і моральну захищеність, яке повною мірою здійснюється іншими людьми в суспільстві, вже не може вважатися дискусійною проблемою, яку можна розв'язати лише зі спливом певного часу, що дало б змогу краще з'ясувати дотичні до цієї проблеми питання. Визнання такої оцінки в Сполученому Королівстві можна знайти в доповіді Міжвідомчої робочої групи з питань транссексуалізму та в рішенні апеляційного суду «Беллінґер проти Беллінґера» *(Bellinger v. Bellinger)* (EWCA Civ 1140 [2001]).

Хоча Суд не допускає недооцінки важливих наслідків, до яких неминуче призвела б будь-яка суттєва зміна в зазначеній системі, не лише у сфері реєстрації актів народження, а й, наприклад, у сфері доступу до облікових документів, сімейного права, встановлення батьківства, успадкування, соціального забезпечення і страхування, такі проблеми зовсім не є неподоланними, про що свідчать пропозиції робочої групи. Фактично жодної конкретної чи суттєвої перешкоди або можливості завдання шкоди суспільним інтересам внаслідок будь-якої зміни в статусі транссексуалів продемонстровано не було, а стосовно інших можливих наслідків Суд дійшов висновку, що є підстави очікувати від суспільства толерантного ставлення до певних незручностей і надання людям можливості жити з почуттям власної гідності і значущості відповідно до статевої ідентичності, яку вони обрали за рахунок великої особистої ціни. Незважаючи на неодноразові зауваження Суду з 1986 року, найостанніше з яких було зроблено в 1998 році, стосовно важливості подальшого вирішення питання необхідності відповідних юридичних заходів у зв'язку з науковими і суспільними тенденціями, нічого реально Урядом-відповідачем зроблено не було. Виходячи з наведеного вище,

Суд встановив, що Уряд-відповідач уже не має права заявляти про перебування цього питання в межах його свободи розсуду, за винятком лише відповідних засобів забезпечення визнання права, ґарантованого Конвенцією. Суд дійшов висновку, що питання забезпечення справедливої рівноваги, основоположної вимоги Конвенції, тепер має, безперечно, вирішуватися на користь заявниці. Отже, було допущено неповагу до її права на приватне життя, тобто порушено статтю 8.

Стаття 12

Хоча це факт, що право чоловіка й жінки на шлюб прямо ґарантується в чітко сформульованому положенні статті 12, Суд визнав, що на час розгляду цієї справи це формулювання не обмежувало визначення статі виключно на підставі біологічних критеріїв. З часу прийняття Конвенції у сфері інституту шлюбу відбулися значні соціальні зміни. Відчутні зміни в цій сфері також викликані досягненнями медицини та науки в дослідженні феномена транссексуалізму. Розглянувши справу у світлі статті 8, Суд уже встановив, що критерій відповідності біологічних чинників не може бути вирішальним у позбавленні юридичного визнання зміни статі післяопераційних транссексуалів. Існують інші важливі чинники — визнання медичними колами та установами охорони здоров'я в Договірних державах проблеми розладів статевої ідентичності; застосування медичних засобів, зокрема хірургічних, для асиміляції ознак статі людини, наскільки це можливо, відповідно до того, якої статі вона усвідомлює себе сама; а також взяття транссексуалом на себе тієї соціальної ролі, яку передбачає визначена ним стать.

Однак, оскільки ґарантоване статтею 8 право на повагу до приватного життя не охоплює всіх питань, що постають у світлі статті 12, коли конкретно зазначаються умови, встановлені національними законами, Суд мав далі розглянути, чи обмежує в цій справі саму суть права на шлюб положення національного законодавства, за яким вважається, що людина має ту стать, яку було зареєстровано при її народженні. У зв'язку з цим Суд вважає нещирим стверджувати про те, що післяопераційних транссексуалів не позбавляли права на шлюб, бо, згідно із законом, у них залишається можливість одружитися з особою колишньої протилежної статі. У цій справі заявниця жила як жінка і бажала одружитися лише з чоловіком. Оскільки вона не мала можливості це зробити, вона мала право заявити, що порушено саму суть її права на шлюб. Хоча тих країн, які дозволили одруження транссексуалів відповідно до визначеної ними статі, менше, ніж тих, що визнали зміну самої статі, Суд встановив, що цей факт не є підставою для того, щоб залишити вирішення цього питання повністю в межах свободи розсуду Договірних держав. Це було б рівнозначно висновку про те, що до низки альтернатив, якими може скористатися Договірна держава, входить і фактична заборона будь-якого здійснення права на шлюб. Свобода розсуду не

може сягати так далеко. Хоча саме Договірна держава має визначати, зокрема, умови належного оформлення зміни статі особою, яка домагається юридичного визнання її транссексуалом, а також чинну процедуру оформлення майбутнього шлюбу (зокрема, скажімо, інформацію, яка має подаватися гаданому подружжю), Суд визнав, що немає підстав для позбавлення транссексуалів можливості здійснювати право на шлюб за тих чи інших обставин. Суд дійшов висновку, що було допущено порушення статті 12.

Стаття 14

Суд зауважив, що суть скарг заявниці, які вона подала з посиланням на статтю 14 Конвенції, полягає у відсутності юридичного визнання зміни статі післяопераційних транссексуалів. Ці питання вже було розглянуто у світлі статті 8 і, відповідно, було зроблено висновок про наявність порушення цього положення. За цих обставин Суд встановив, що жодного окремого питання на підставі статті 14 не постає, тому окремого висновку не потребується.

373
15.07.2002

Комюніке Секретаря Суду

РІШЕННЯ ПАЛАТИ У СПРАВІ «КАЛАШНИКОВ ПРОТИ РОСІЇ»

Сьогодні Європейський суд з прав людини письмово повідомив рішення[1] у справі «Калашников проти Росії» *(Kalashnikov v. Russia)* (заява № 47095/99). Суд одноголосно постановив:

— що було допущено порушення статті 3 (заборона нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження) Європейської конвенції з прав людини;

— що було допущено порушення пункту 3 статті 5 (право на судовий розгляд упродовж розумного строку);

— що було допущено порушення пункту 1 статті 6 (право на справедливий судовий розгляд упродовж розумного строку).

Згідно зі статтею 41 Конвенції (справедлива сатисфакція), Суд присудив заявникові 5000 євро як компенсацію за нематеріальну шкоду та 3000 євро за судові витрати. (Рішення викладене лише англійською мовою).

1. Основні факти

Валерій Єрмилович Калашников — громадянин Росії, 1955 року народження, проживає в Москві. У лютому 1995 року, коли п. Калашников був головою Північно-східного акціонерного банку, його було обвинувачено у привласненні коштів шляхом шахрайства. У червні 1995 року до нього було застосовано запобіжне ув'язнення. Розгляд його справи Магаданським міським судом розпочався в листопаді 1996 року, але з травня 1997 року розгляд було відстрочено до квітня 1999 року. 3 серпня 1999 року його було визнано винним, і 29 вересня 1999 року справу припинили. 30 вересня 1999 року проти нього було висунуто ще одне обвинувачення, яке стосувалося незаконного привласнення майна. 31 березня 2000 року його виправдано, а 26 червня 2000 року звільнено з в'язниці внаслідок амністії.

[1] Згідно зі статтею 43 Європейської конвенції з прав людини, упродовж трьох місяців від дати постановлення рішення палатою будь-яка сторона у справі може, у виняткових випадках, звернутися з клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати Суду, яка складається з 17 суддів. Якщо колеґія у складі п'яти суддів вважає, що справа порушує серйозне питання щодо тлумачення або застосування Конвенції чи протоколів до неї або важливе питання загального значення, Велика палата виносить остаточне рішення. Якщо серйозних питань або проблем не виникає, колеґія відхиляє клопотання, а судове рішення стає остаточним. В іншому разі рішення палати стають остаточними зі спливом зазначених вище трьох місяців або раніше, якщо сторони заявляють, що вони не звертатимуться із клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати.

Із 29 червня 1995 року до 20 жовтня 1999 року заявник перебував під вартою у слідчому ізоляторі IZ-47/1 у місті Магадан (СІЗО-1). 20 жовтня 1999 року, на підставі рішення міського суду від 3 серпня 1999 року, його відправили відбувати строк покарання до виховно-трудової колонії AV-261/3 в с. Талая. 9 грудня 1999 року його знову перевели в магаданський слідчий ізолятор, де він перебував до свого звільнення 26 червня 2000 року.

Заявник скаржився на умови тримання в магаданському СІЗО, зокрема на те, що:

— його камера мала площу 17 квадратних метрів і в ній містилося вісім двоярусних ліжок; майже завжди в камері перебували 24 затримані особи; на кожному ліжку було три чоловіки і вони спали по черзі;

— оскільки телевізор і світло в камері ніколи не вимикалися, нормальний сон був неможливий;

— людина, яка користувалася туалетом, була перед очима як своїх товаришів по камері, так і в'язничної варти;

— затримані мусили приймати їжу в камері на обідньому столі, який містився лише на відстані одного метра від туалету;

— камера не мала вентиляції, і влітку в ній було задушливо спекотно, а взимку — дуже холодно;

— оскільки заявника оточували запеклі курці, він був змушений стати пасивним курцем;

— у камерах кишіли таргани і мурашня;

— він заразився кількома шкірними хворобами і грибковими інфекціями, втратив нігті на пальцях ніг і деякі нігті на пальцях рук; під час судового розгляду, який тривав з 11 листопада 1996 року до 23 квітня 1997 року, а також з 15 квітня 1999 року до 3 серпня 1999 року, оголошувалася перерва, щоб дати йому змогу лікувати коросту; було шість випадків, коли в камеру поміщали затриманих, хворих на туберкульоз і сифіліс, і йому вводили профілактичні антибіотики.

Медичні документи заявника свідчать про те, що в грудні 1996 року він хворів на коросту, в липні і серпні 1997 року — на алергічний дерматит, у червні 1999 року — на грибкову інфекцію на ногах, у серпні 1999 року — на грибкову інфекцію на нігті пальця руки, у вересні 1999 року — на мікоз і в жовтні 1999 року — на грибкову інфекцію на ногах, руках і в паху. У висновку медичних експертів, виданому в липні 1999 року, зазначалося, що він хворіє на нейроциркуляторну дистонію, астено-невротичний синдром, хронічний шлунково-кишковий розлад, грибкову інфекцію на ногах, руках і в паху, а також на мікоз.

2. Процедура і склад Суду

Заяву подано до Суду 1 грудня 1998 року. 18 вересня 2001 року відбулося усне слухання, після якого справу було оголошено прийнятною.

Судове рішення постановлене палатою, до складу якої увійшло сім суддів:

Жан-Поль **Коста** (Jean-Paul Costa, Франція), **голова**
Віллі **Фурманн** (Willi Fuhrmann, Австрія)
Лукіс **Лукайдес** (Loukis Loucaides, Кіпр)
Ніколас **Братца** (Nicolas Bratza, Британія)
Ханна Софія **Ґрев** (Hanne Sophie Greve, Норвегія)
Крістак **Трая** (Kristaq Traja, Албанія)
Анатолій **Ковлер** (Anatoliy Kovler, Росія),

а також Саллі **Долле** (Sally Dollé), **секретар секції**.

3. Стислий виклад судового рішення

Оскарження

Заявник скаржився, посилаючись на статтю 3, на умови тримання його під вартою, а також на те, що тривалість його запобіжного ув'язнення та кримінального провадження у справі проти нього становили порушення прав, ґарантованих пунктом 3 статті 5 та пунктом 1 статті 6.

Рішення Суду

Стаття 3

Суд, зокрема, зазначив, що, згідно з поданими даними, у кожний момент часу в камері заявника було 0,9–1,9 м^2 площі на одного затриманого. З цього приводу Суд нагадав, що Європейський комітет із запобігання катуванню і нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню і покаранню встановив, що бажаною нормою для камери ув'язнення є приблизно 7 м^2 площі на одну особу під вартою. Таким чином, на погляд Суду, камера була постійно вкрай переповнена — лише самі ці обставини дають підстави для порушення питання за статтею 3. Суд також узяв до уваги, що, з огляду на неймовірну переповненість, затримані особи в камері заявника мусили спати по черзі, змінюючи один одного через кожні вісім годин, що умови сну, на додаток до цього, погіршувалися через постійно ввімкнене в камері світло, а також через постійний гомін і шум великої кількості затриманих у камері, і що систематичне позбавлення сну обов'язково мало становити тяжке фізичне і психологічне навантаження на заявника.

Суд також взяв до уваги відсутність у камері заявника належної вентиляції, хоча в ній перебувала надмірна кількість в'язнів, яким, як видно з документів, дозволялося курити; зараження камери паразитами; забруднення і ветхий стан камери та місця для туалету, неможливість усамітнитися; а також той факт, що за час ув'язнення заявник заразився кількома шкірними хворобами і грибковими інфекціями. Суд також із значним занепокоєнням зазначив, що під час тримання

заявника під вартою в камеру разом з ним іноді поміщали затриманих, які хворіли на сифіліс і туберкульоз, хоча Уряд Росії наголошував на профілактиці захворювань.

Хоча Суд із задоволенням відзначив значні поліпшення, які, згідно з матеріалами, вже відбулися на території магаданського слідчого ізолятора, в якому перебував заявник (як про це свідчить відеозапис, поданий до Суду), це не може применшити серйозність того факту, що в час, про який ідеться у справі, умови тримання заявника були явно неприйнятними.

Хоча Суд погодився з тим, що не було фактів, які б свідчили про реальні наміри принизити чи зганьбити заявника, відсутність такого наміру не могла виключати можливість висновку про наявність порушення статті 3. Суд зазначив, що умови тримання під вартою, в яких заявник мусив перебувати протягом приблизно 4 років і 10 місяців, безперечно, спричинили йому значні психічні страждання, принизили його людську гідність і змушували його почувати себе приниженим і зганьбленим.

Отже, Суд дійшов висновку, що умови тримання заявника під вартою, зокрема надзвичайна переповненість і антисанітарія камери та шкідливі наслідки цих факторів для здоров'я і життєвого стану заявника, у поєднанні з тривалістю періоду, протягом якого заявника тримали в таких умовах, становило поводження, що принижує гідність. Це означає, що було порушено статтю 3.

Пункт 3 статті 5

Суд взяв до уваги, що загальний період запобіжного ув'язнення заявника становив чотири роки, один місяць і чотири дні. Однак, оскільки період до 5 травня 1998 року, тобто до дня, коли Конвенція набрала чинності в Росії, перебуває поза межами юрисдикції Суду, Суд має право розглянути лише період тривалістю один рік, два місяці і 29 днів, який тривав від зазначеного дня і до дня винесення рішення Магаданським міським судом (3 серпня 1999 року). Попри це, Суд мусив зважити на той факт, що станом на 5 травня 1998 року заявник, якого було взято під варту 29 червня 1995 року, вже провів у в'язниці два роки, десять місяців і шість днів.

Суд також нагадав, що наявність вагомої підозри в причетності особи до тяжких злочинів хоч і є доречною, але не може сама по собі служити підставою для подовження строку запобіжного ув'язнення. Беручи до уваги інші арґументи, на які посилався Магаданський міський суд, подовжуючи ув'язнення заявника, а саме — небезпечність створення ним перешкод для розгляду справи, Суд зазначив, що міський суд не навів жодних фактичних обставин на підтвердження своїх висновків, які були ідентичними в 1996, 1997 і 1999 роках. У його рішенні не було жодних посилань на той чи інший фактор, який міг би свідчити, що

дана небезпека справді продовжувала існувати протягом періоду, який розглядається. У підсумку, Суд дійшов висновку, що підстави, на які посилаються органи влади, хоч і були на початку доречними і достатніми для тримання заявника під вартою, зі спливом часу втратили свою силу.

Крім того, тривалість судового провадження не була наслідком ані складності справи, ані поведінки заявника. Беручи до уваги матеріали розслідування і значні затримки в судовому провадженні, Суд визнав, що органи влади діяли без належної оперативності. Отже, Суд дійшов висновку, що період, проведений заявником під вартою в очікуванні судового розгляду, перевищив «розумний строк» і що було допущено порушення пункту 3 статті 5.

Пункт 1 статті 6

Період, який розглядається, — від 8 лютого 1995 року до 31 березня 2000 року, — тобто загалом п'ять років, один місяць і 23 дні, фактично стосувався судового провадження в одній юрисдикції, хоча воно супроводжувалося багатьма допоміжними провадженнями. Попри те, що юрисдикція Суду поширювалася лише на період після 5 травня 1998 року, Суд зазначив, що він має право взяти до уваги стан провадження на зазначений день.

Суд також зауважив, що після рішення від 3 серпня 1999 року та ухвали про припинення решти обвинувачень 29 вересня 1999 року органи влади висунули нове обвинувачення проти заявника на підставі тієї самої сукупності фактів, через що тривалість судового провадження, яка вже становила понад чотири з половиною роки в суді першої інстанції, було подовжено.

Суд зауважив, що органи влади не виконали обов'язку забезпечення особливої ретельності, особливо після того, як Конвенція набрала чинності в Росії 5 травня 1998 року.

Отже, Суд дійшов висновку, що тривалість судового провадження не задовольняла вимогу «розумного строку», тому було допущено порушення пункту 1 статті 6.

Суддя Ковлер висловив окрему думку, яка збігається з позицією більшості. Окрему думку додано до тексту судового рішення.

376
16.07.2002

Комюніке Секретаря Суду

РІШЕННЯ ПАЛАТИ У СПРАВІ «P., C. ТА S. ПРОТИ СПОЛУЧЕНОГО КОРОЛІВСТВА»

Сьогодні Європейський суд з прав людини письмово повідомив рішення[1] у справі «P., C. та S. проти Сполученого Королівства» *(P., C. and S. v. the United Kingdom)* (заява № 56547/00). Суд постановив:

— одноголосно, що стосовно батьків-заявників було допущено порушення пункту 1 статті 6 (право на справедливий судовий розгляд) Європейської конвенції з прав людини;

— одноголосно, що стосовно батьків-заявників було допущено порушення статті 8 (право на повагу до сімейного життя) у зв'язку з тим, що їхню дитину розлучили з ними одразу після її народження;

— шістьма голосами проти одного, що судові розгляди заяв з проханням видати наказ про віддання дитини під опіку та про її удочеріння становили порушення статті 8 стосовно всіх заявників;

— одноголосно, що жодного окремого питання за статтею 12 (право на шлюб) не постає.

Згідно зі статтею 41 Конвенції (справедлива сатисфакція), Суд одноголосно присудив заявникам P. і C. по 12 000 євро як компенсацію за нематеріальну шкоду та 60 000 євро за судові витрати. (Рішення викладене лише англійською мовою).

1. Основні факти

P., 1958 року народження, — громадянка Сполучених Штатів. C., чоловік громадянки P., 1962 року народження, — громадянин Сполученого Королівства. S., їхня дочка, 1998 року народження, є громадянкою Сполученого Королівства і Сполучених Штатів. Усі вони проживають у Сполученому Королівстві.

У 1985 році P. народила B. У 1992 році P. та її перший чоловік, батько дитини B., почали жити окремо. У квітні 1994 року каліфорнійські

[1] Згідно зі статтею 43 Європейської конвенції з прав людини, упродовж трьох місяців від дати постановлення рішення палатою будь-яка сторона у справі може, у виняткових випадках, звернутися з клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати Суду, яка складається з 17 суддів. Якщо колеґія у складі п'яти суддів вважає, що справа порушує серйозне питання щодо тлумачення або застосування Конвенції чи протоколів до неї або важливе питання загального значення, Велика палата виносить остаточне рішення. Якщо серйозних питань або проблем не виникає, колеґія відхиляє клопотання, а судове рішення стає остаточним. В іншому разі рішення палати стають остаточними зі спливом зазначених вище трьох місяців або раніше, якщо сторони заявляють, що вони не звертатимуться із клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати.

органи влади взяли В. під захисну опіку, стверджуючи, що Р. завдає шкоди В., даючи йому проносні засоби без усякої потреби. 23 серпня 1994 року каліфорнійський суд видав наказ, за яким В. повинен був жити разом зі своїм батьком. Р. було визнано винною в дрібному злочині, згідно з Кримінальним кодексом Каліфорнії, і 17 листопада 1995 року її було умовно засуджено до трьох років з відбуванням трьох місяців у в'язниці, але виконання вироку було відстрочено. 5 травня 1996 року Каліфорнійський сімейний суд виніс ухвалу, яка надавала Р. право на побачення під наглядом зі своїм сином В. раз на місяць протягом наступних трьох років. 1996 року Р. зустріла С., кваліфікованого працівника соціальної служби, який захистив докторську дисертацію стосовно жінок, протиправно обвинувачених, на підставі медичного висновку про наявність у них так званого «синдрому Мюнхгаузена» *[Münchhausen's Syndrome by Proxy (MSBP)]*, у протизаконному поводженні з дитиною. Вони одружилися у вересні 1997 року у Сполученому Королівстві. 7 травня 1998 року о 4.42 народилася S. О 10.30 місцевий орган влади отримав наказ про негайне віддання S. під захисну опіку. Приблизно о 16 годині працівники соціальної служби забрали S. із лікарні і віддали під опіку названих батьків. Згодом Рада Рочдейлського *(Rochdale)* муніципального району звернулася з проханням видати наказ про опіку згідно із Законом 1989 року про дітей. Тим часом Р. і С., яким дозволяли бачитися з S. під наглядом, налагодили з нею, як стверджують посадовці контрольних органів, чудові стосунки.

Спочатку в судовому провадженні стосовно наказу про опіку Р. мала юридичного представника. Однак 5 лютого 1999 року її адвокати звернулися до судді з проханням про вихід із провадження, стверджуючи, що Р. вимагала від них вести цю справу в нерозсудливий спосіб. Суддя дозволив їм вийти із справи і надав громадянці Р. відстрочку на чотири дні — до 9 лютого 1999 року. Надалі він відмовлявся надавати відстрочки.

8 березня 1999 року, після слухання, яке тривало приблизно 20 днів за участю багатьох свідків, суддя видав наказ про віддання S. під опіку місцевого органу влади. Наказ ґрунтувався на висновку суду про те, що, залишившись із батьками, вона наражалася на загрозу для свого морального й фізичного здоров'я. Суд визнав, що, хоча під час побачень з S. її батьки, Р. і С., поводилися з нею чудово, у Р. психічний розлад, і що С. погодиться з висновком про відповідальність Р. за завдання шкоди В.

Після видання наказу про опіку суддя призначив на 15 березня 1999 року слухання заяви (тобто воно мало відбутися через тиждень) про надання дозволу удочерити S. Її батьки, Р. та С., були присутніми на цьому слуханні, але не мали юридичного представника. Суддя відхилив заяву Р. про перенесення судового слухання, якого вона прохала, щоб

мати можливість отримати юридичного представника у справі, і видав наказ про удочеріння без будь-якого застереження про продовження у майбутньому безпосередніх контактів між S. та її батьками. У дозволі оскаржити це рішення було відмовлено, й удочеріння S. відбулося 27 березня 2000 року. Останнє побачення між P., C. та S. було 21 липня 1999 року.

2. Процедура і склад Суду

Заяву подано до Європейського суду з прав людини 23 грудня 1999 року, і 11 грудня 2001 року оголошено прийнятною. Слухання відбулося 26 березня 2002 року.

Судове рішення постановлене палатою, до складу якої увійшло сім суддів:

Жан-Поль **Коста** (Jean-Paul Costa, Франція), **голова**
Андраш **Бака** (András Baka, Угорщина)
Ніколас **Братца** (Nicolas Bratza, Британія)
Ґаукур **Йорундссон** (Gaukur Jörundsson, Ісландія)
Лукіс **Лукайдес** (Loukis Loucaides, Кіпр)
Корнеліу **Бірсан** (Corneliu Bîrsan, Румунія)
Міндія **Уґрекхелідзе** (Mindia Ugrekhelidze, Грузія),

а також Саллі **Долле** (Sally Dollé), **секретар секції**.

3. Стислий виклад судового рішення

Оскарження

Посилаючись на пункт 1 статті 6, заявники скаржилися, що вони не мали можливості звернутися до суду і були позбавлені права на справедливий судовий розгляд справи про віддання їхньої дитини на удочеріння, під час якого жоден з них не мав юридичного представника, а суддя відмовив їм надати можливість прохати безоплатної правової допомоги. Було також подано скаргу стосовно судового провадження про опіку, в якому після 5 лютого 1999 року P. не мала юридичного представника. Вони також піддали критиці рішення, які ухвалено до народження дитини, стверджуючи, що не брали участі в процесі їх прийняття, що їх належним чином не інформували і що їм треба було надати можливість порушити це питання в суді для справедливого розгляду ще до народження дитини.

Посилаючись на статтю 8 Конвенції, заявники стверджували, що розлучення S. із матір'ю одразу після народження не було необхідним для захисту S. і що цей захід не був пропорційним. Заявники наголошували, що S. могла б залишатися з матір'ю в лікарні під наглядом. Вони також скаржилися на практику порушення судових проваджень про усиновлення/удочеріння разом із провадженнями про віддання

немовлят під опіку, стверджуючи, що накази про віддання дитини під опіку безжалісні і незворотні, оскільки не передбачають жодних можливостей подальшого відновлення будь-яких безпосередніх контактів дитини з батьками, що становить втручання у право S. на повагу до сімейних зв'язків з батьками та їхніх зв'язків з нею.

На підставі статті 12 вони скаржилися, що це судове провадження становить надзвичайне навантаження для їхнього шлюбу і заважає їм створювати сім'ю.

Рішення Суду

Стаття 6

Суд зауважив, що не може бути сумніву в серйозності наслідків для Р. і С. судового провадження стосовно наказу про опіку та наказу віддати їхню дитину на удочеріння. Їх було позбавлено можливості виховувати S. у своїй сім'ї, а також будь-яких подальших контактів з нею, що розірвало їхні правові відносини з дитиною. Незважаючи на це, Р., як матері, довелося представляти саму себе в судовому провадженні, яке було надзвичайно складним і тривало 20 днів, а також перевіряти надзвичайно складні експертні докази. Підґрунтям цієї справи були її стверджувана схильність завдавати шкоди своїм дітям, риси характеру, а також її стосунки з чоловіком. Суд дійшов висновку, що складність справи, разом з важливістю питань, що розглядалися, а також надзвичайно делікатний характер предмета розгляду вимагали, в інтересах забезпечення ефективного доступу до суду і справедливості, надання Р. юридичного представника. Суд визнав, що, навіть якщо Р. була обізнана з численними документами у справі, від неї не можна було вимагати брати на себе тягар ведення власної справи. Суд взяв до уваги, що на одному з етапів провадження, яке відбувалося в той час, коли вона відчувала страждання через розлучення зі своєю дитиною при її народженні, вона затнулася в судовій залі і суддя, адвокат опікуна-представника в судовій справі та працівник соціальної служби мусили підбадьорити її на подальшу промову. Суд також взяв до уваги, що сам суддя висловився про те, що справа Р. велася б інакше, якби Р. була представлена адвокатом. Суд також не вважає переконливим те, що важливість розгляду справи в невідкладному порядку виправдовувала такий суворий захід, як повне і складне слухання справи, через тиждень після якого вже відбувся розгляд заяви про надання можливості удочерити S. При цьому на обох слуханнях заявники не мали юридичних представників. Хоча, безсумнівно, було бажаним вирішити долю S. якомога скоріше, Суд вважав, що встановлення крайнього строку протягом одного року, починаючи від моменту народження, відбивало дещо негнучкий і беззастережний підхід, який застосували без особливого врахування конкретних фактів цієї справи. S. повинні були

віддати під опіку, план якої не передбачав жодних заходів у разі виникнення утруднень з пошуком підходящої сім'ї для її удочеріння (на 2 лютого 1999 року вже визначили вісім таких сімей). Втім, хоча суд видав наказ про віддання S. під опіку 15 березня 1999 року, насправді її віддали в сім'ю названих батьків лише 2 вересня 1999 року. При цьому стосовно затримки понад п'ять місяців жодних пояснень надано не було, а сам наказ про віддання під опіку, яким питання було остаточно оформлене в юридичній формі, було видано лише через рік, 27 березня 2000 року. Отже, у будь-якому разі віддання її під опіку не відбулося до того, як у травні їй виповнився рік.

Що стосується можливої відстрочки слухання, суддя мав усі можливості встановити для будь-яких адвокатів, ознайомлених з матеріалами справи, суворі граничні терміни, а також розпорядитися про перереєстрацію справи з належним урахуванням пріоритетів. Саму S. успішно влаштували під опіку в чужу сім'ю, і судове провадження, яке відбувалося в той період, її не зачіпало. Суд визнав, що можливість відстрочки остаточного висновку в цьому провадженні на кілька місяців не завдало б шкоди її інтересам, що виправдовувало б захід, який, за словами самого судді суду першої інстанції, нагадував «засудження» її батьків за хибними обвинуваченнями.

Визнаючи, що суди докладали зусиль для добросовісного забезпечення рівноваги між інтересами батьків та інтересами добробуту S., Суд, незважаючи на це, дотримується думки, що вжиті заходи не лише мали ознаки несправедливості, а перешкодили заявникам представити свою справу в належний і ефективний спосіб, порушивши важливі для них питання. Наприклад, Суд взяв до уваги, що рішення судді про віддання S. під опіку не містило жодного пояснення стосовно припинення будь-яких безпосередніх контактів дитини з батьками чи неможливості «відкритого» удочеріння, коли дозволяються такі подальші безпосередні контакти. Тобто це — питання, можливість чи необхідність порушення яких на цьому етапі провадження заявники, очевидно, не усвідомлювали.

Суд дійшов висновку, що допомога адвоката під час слухання в суді цих двох заяв, які мали вирішальні наслідки для взаємин заявників зі своєю дочкою, була необхідною вимогою. Отже, P. і C. не мали справедливого та ефективного доступу до суду, і це означає, що було порушено пункт 1 статті 6.

Стаття 8

Розлучення S. із батьками одразу після її народження

Суд взяв до уваги, що, коли соціальні служби дізналися, що P., яка очікувала народження дитини, вже мала судимість за завдання шкоди своїй дитині, у них були законні підстави для занепокоєння. Місцевий орган влади був зобов'язаний провести розслідування згідно зі статтею

47 Закону 1989 року про дітей. Суд визнав, що не було підстав стверджувати, що заявників не залучили в слідчу процедуру, яка відбулася згодом. Із матеріалів також випливало, що заявникам було відомо, що розлучення S. із батьками одразу після її народження було однією з альтернативних рішень, які розглядав місцевий орган. На думку Суду, місцевий орган не можна було критикувати за те, що він не докладав зусиль до того, щоб питання про негайне розлучення S. із батьками одразу після її народження було вирішене в суді ще до народження дитини.

Питання заходів для негайного віддання дитини під опіку були вирішені, зважаючи на їхній характер, на високому професійному рівні і на підставі оцінки існуючого для дитини ризику — така оцінка ґрунтувалася на наявній на той час інформації, яка тоді не могла бути повною. Суд зазначив, що належне виконання місцевим органом своєї функції із захисту дітей вимагало від нього вжити заходів щодо отримання наказу про негайне віддання дитини під захисну опіку. Для такого заходу існували відповідні і достатні підстави, особливо той факт, що P. вже мала судимість за завдання шкоди своєму синові B., і експерт у цьому провадженні зробив висновок про наявність у неї синдрому, який виявляється в тому, що вона перебільшує захворювання дитини та вигадує хвороби, завдаючи цій дитині значної фізичної і психологічної шкоди. Суд зазначив, що рішення про отримання наказу про негайне віддання S. під захисну опіку після її народження можна вважати таким, що було необхідним у демократичному суспільстві для захисту здоров'я і прав S.

Незважаючи на це, розлучення S. з її матір'ю одразу після народження вимагало наявності виняткових підстав. Цей крок завдавав матері страждань і був тягарем для її фізичного та психічного здоров'я, а також позбавляв її немовля тісного контакту з матір'ю, яка його народила, та переваг грудного вигодовування. Таке розлучення також позбавляло батька, C., тісного контакту зі своєю донькою після її народження.

Суд визнав непереконливими арґументи про відсутність будь-якої можливості залишити S. у лікарні, щоб принаймні певний час вона побула зі своєю матір'ю під наглядом. Навіть припускаючи, що P. могла становити небезпеку для дитини, її здатність і можливості спричинити шкоду дитині одразу після її народження треба було вважати обмеженими. Крім того, жодної підозри у тому, що її поведінка загрожує життю дитини, не було.

Суд дійшов висновку, що для такого жорстокого заходу, яким було розлучення S. зі своєю матір'ю одразу після народження, не було відповідних і достатніх підстав і що його не можна вважати необхідним у демократичному суспільстві для захисту S. Отже, у зв'язку з цим було допущено порушення прав батьків-заявників, передбачених статтею 8.

<u>Віддання дитини під опіку та видання наказу про її удочеріння</u>

Суд нагадав, що він уже дійшов висновку про те, що відсутність юридичного представництва P. і C., разом з відсутністю будь-якого

реального проміжку часу між двома зазначеними судовими провадженнями, позбавила заявників права на справедливий та ефективний розгляд справи в суді. Зважаючи на серйозність даного питання, Суд дійшов висновку, що це також завадило їм взяти участь у процесі прийняття рішень, якщо цей процес розглядати загалом, тобто таку участь, яка достатнім чином забезпечувала б необхідний захист їхніх інтересів, ґарантованих статтею 8. Через емоційний стан, в якому перебували батьки-заявники під час розгляду їхньої справи, вони опинилися в дуже невигідному становищі, і не можна було виключати, що це могло відбитися на рішеннях, які приймалися, та, зрештою, на результатах розгляду для цієї сім'ї загалом. З огляду на ці обставини, Суд дійшов висновку, що з цього погляду було допущено порушення прав P., C. та S., які ґарантуються статтею 8.

Стаття 12

Суд нагадав, що він уже визнав, що розлучення S. із батьками одразу після її народження та відсутність юридичного представництва під час судового провадження стосовно віддання дитини під опіку і наказу про її удочеріння становили порушення статті 8.

Зауваживши, що стаття 12 стосується права на створення сім'ї і, як така, не торкається обставин, які можуть бути підставою для втручання в родинний зв'язок між батьками та дитиною, Суд дійшов висновку, що жодного окремого питання за статтею 12 не постає.

Суддя Братца висловив окрему думку, яка збігається з позицією більшості, а суддя Бака — окрему думку, яка частково не збігається з позицією більшості. Обидві окремі думки додано до тексту судового рішення.

* * *

Судові рішення можна знайти на веб-сторінці Суду в Інтернеті **(http://www.echr.coe.int)**.

Канцелярія Європейського суду з прав людини
F-67075 Strasbourg Cedex
Звертатися до Родеріка Лідделла (Roderick Liddell),
телефон (0)3 88 41 24 92;
або до Емми Гельєр (Emma Hellyer),
телефон (0)3 90 21 42 15;
факс: (0)3 88 41 27 91

Європейський суд з прав людини було створено 1959 року в Страсбурзі з метою здійснення судочинства щодо порушень Європейської конвенції з прав людини 1950 року.

1 листопада 1998 року було створено Суд на постійній основі, який замінив колишню двоступеневу систему: Суд на тимчасовій основі та Комісію.

МАТЕРІАЛИ ЩОДО УКРАЇНИ

3

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

УХВАЛА

ЩОДО ПРИЙНЯТНОСТІ

заяви № 59032/00,
поданої Володимиром Феодосійовичем МАКАРОВИМ
проти України*
(VLADIMIR FEDOSEYEVICH MAKAROV CONTRE L'UKRAINE)

Європейський суд з прав людини (друга секція) 28 травня 2002 року на засіданні палати, до складу якої увійшли судді:

п. **Ж.-П. Коста** (J.-P. Costa), **голова**
п. **А. Б. Бака** (A. B. Baka)
п. **Ґаукур Йорундссон** (Gaukur Jörundsson)
п. **К. Юнґвірт** (K. Jungwiert)
п. **В. Буткевич** (V. Butkevych)
пані **В. Томассен** (W. Thomassen)
п. **М. Уґрекхелідзе** (M. Ugrekhelidze)

та пані **С. Долле** (S. Dollé), **секретар секції**,

розглянувши зазначену вище заяву, подану 10 березня 2000 року,

розглянувши зауваження Уряду-відповідача та зауваження заявника у відповідь,

після обговорення, постановляє таке рішення:

ЩОДО ФАКТІВ

Заявник — Володимир Феодосійович Макаров, громадянин України, 1936 року народження, який проживає в м. Дніпропетровськ, Україна.

А. Обставини справи

Факти справи, як вони були викладені сторонами, можуть бути підсумовані таким чином.

* Переклад люб'язно наданий Національним бюро у справах дотримання Конвенції про захист прав та основних свобод людини (Міністерство юстиції України). (Прим. редакції.)

Від 1984 до 1997 року заявник працював на державній шахті в Горлівці. Захворівши, 29 травня 1997 року заявник звернувся до адміністрації шахти стосовно визнання професійного характеру свого захворювання. Сума виплат за інвалідністю, встановлена для заявника, становила 11 111,5 грн.

У грудні 1997 року шахта припинила діяльність, і її було передано державній компанії з реструктуризації вуглевидобувних підприємств.

Оскільки виплати за інвалідністю не були відшкодовані заявникові за браком коштів, у травні 1999 року він звернувся до Центрально-міського районного суду м. Горлівки з позовом до відповідного товариства, вимагаючи відшкодування всієї суми виплат за інвалідністю.

Рішенням від 21 травня 1999 року суд задовольнив позов заявника і зобов'язав відповідне товариство виплатити йому заборговані суми виплат за інвалідністю.

10 серпня 1999 року суд надіслав підприємству-боржнику виконавчий лист з винесеним рішенням.

Від вересня 1999 року до квітня 2000 року заявник надіслав численні скарги в Донецьке обласне управління юстиції з метою примусового виконання рішення суду від 21 травня 1999 року.

Листами від 13 грудня 1999 року, 25 лютого та 14 квітня 2000 року начальник Донецького обласного управління юстиції підтвердив заявникові, що відповідне товариство заборгувало йому суму, на яку він претендує. Він також повідомив, що загальна заборгованість товариства становить 2 330 000 грн. і що рішення суду, винесене на користь заявника, не виконується через нереґулярність фінансування Державним казначейством поточних видатків товариства.

8 листопада 2000 року Донецьке обласне управління Державного казначейства видало на ім'я заявника чек на суму 11 111,5 грн., що відповідає загальній сумі виплат за інвалідністю, згідно з рішенням суду від 21 травня 1999 року.

B. Відповідне законодавство

1. Цивільний кодекс від 1 січня 1964 року (зі змінами)

Відповідно до статті 214 Кодексу, в разі недотримання боржником терміну, передбаченого для виконання своїх фінансових зобов'язань, кредитор має право вимагати відшкодування боргу, збільшеного на величину інфляції.

2. Закон № 202/98-ВР стосовно діяльності державної виконавчої служби (зі змінами)

Відповідно до статті 1 Закону, державна виконавча служба входить до системи органів Міністерства юстиції України. Ця стаття визначає

завдання виконавчої служби, яке полягає в належному, повному та своєчасному виконанні судових рішень.

Згідно зі статтею 11, діяльність державного виконавця, що не відповідає законові, може спричинити дисциплінарну, адміністративну або кримінальну відповідальність. Ця стаття передбачає, що кожен має право на відшкодування шкоди, завданої діями державного виконавця під час виконання рішення суду.

Відповідно до статті 13, кожна заінтересована особа має право в адміністративному або судовому порядку оскаржити дії чи бездіяльність державного виконавця під час виконання рішення суду.

3. Закон № 606-XIV від 21 квітня 1999 року стосовно процедури виконання рішень судів (зі змінами)

Відповідно до статті 2 Закону, примусове виконання судових рішень покладається на державну виконавчу службу.

Стаття 85 Закону передбачає можливість кожної заінтересованої особи оскаржити дії або бездіяльність державного виконавця під час виконання рішення суду в адміністративному або судовому порядку. Згідно зі статтею 86, кожен має право на відшкодування шкоди, завданої діяльністю державного виконавця під час виконання рішення суду.

ОСКАРЖЕННЯ

Посилаючись на пункт 1 статті 6 Конвенції та статтю 1 Протоколу № 1, заявник скаржиться на невиконання рішення Центрально-міського районного суду м. Горлівки від 21 травня 1999 року, яким було визнано його право на отримання виплат за інвалідністю. У своєму листі від 10 листопада 2000 року він також скаржиться на невідповідність процедури виконання рішення суду від 21 травня 1999 року законові. У зв'язку з цим заявник вимагає відшкодування шкоди.

ЩОДО ПРАВА

У світлі пункту 1 статті 6 Конвенції та статті 1 Протоколу № 1 заявник скаржиться на невиконання рішення Центрально-міського районного суду м. Горлівки від 21 травня 1999 року, яким було визнано його право на виплати за інвалідністю. Він також скаржиться на невідповідність процедури виконання рішення суду від 21 травня 1999 року законові.

Пункт 1 статті 6 Конвенції у відповідній частині передбачає, що:

> «Кожен при вирішенні питання щодо його цивільних прав та обов'язків ... має право на справедливий ... розгляд упродовж розумного строку ... судом, встановленим законом».

Стаття 1 Протоколу № 1 у відповідній частині передбачає, що:

«Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений свого майна інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом або загальними принципами міжнародного права».

Суд відзначає, що скарги заявника складаються з двох частин, які він розглядатиме по черзі: перша стосується скарг, викладених заявником у момент подання заяви, які стосуються невиконання рішення суду від 21 травня 1999 року як такого, друга містить скарги заявника, згадані в листі від 10 листопада 2000 року, стосовно невідповідності законові процедури виконання відповідного рішення суду.

1. Щодо невиконання рішення Центрально-міського районного суду м. Горлівки від 21 травня 1999 року

У своїх зауваженнях Уряд-відповідач із самого початку наполягав на тому, що заявник більше не може стверджувати, що він постраждав від порушення пункту 1 статті 6 Конвенції та статті 1 Протоколу № 1, з огляду на той факт, що рішення Центрально-міського районного суду м. Горлівки від 21 травня 1999 року повністю виконане.

Зі свого боку, заявник підтвердив факт виконання рішення Центрально-міського районного суду м. Горлівки від 21 травня 1999 року. Водночас він посилався на те, що виконання відповідного рішення суду не відповідало законові, стверджуючи, що виплачена сума не була проіндексована з урахуванням інфляції.

Суд нагадує свою прецедентну практику, відповідно до якої заявник, щодо якого на національному рівні виправляють оскаржуване порушення Конвенції, більше не може посилатися на статус потерпілого від порушення прав, передбачених у Конвенції, з боку Високих Договірних Сторін (рішення у справі «Екле проти Німеччини» *(Eckle c. Allemagne)* від 15 липня 1982 р., серія А, № 51, с. 30, п. 66).

Оскільки заявник скаржиться на невиконання органами державної влади України рішення Центрально-міського районного суду м. Горлівки від 21 травня 1999 року, Суд звертає увагу, що це рішення суду виконане в повному обсязі, суму, встановлену цим рішенням, було повністю повернуто заявникові 8 листопада 2000 року. Він констатує, що заявник жодним чином не заперечував цього факту. У зв'язку з цим Суд вважає, що заявник більше не може стверджувати, що він є потерпілим від порушення свого права на виконання рішення суду, винесеного на його користь, у розумінні статті 34 Конвенції, як це було на момент подання заяви до Суду. Суд вважає, що ця частина заяви є необґрунтованою відповідно до пункту 3 статті 35 і має бути відхилена, згідно з пунктом 4 статті 35.

2. Щодо відповідності законові процедури виконання рішення Центрально-міського районного суду м. Горлівки від 21 травня 1999 року

Уряд стверджує, що заявник не ініціював жодного позову до товариства-боржника з метою отримання відшкодування виплат за інвалідністю, збільшених на коефіцієнт інфляції. Він також наполягає, що заявник не звернувся до національного суду з позовом до компетентних органів для оскарження невідповідності законові процедури виконання рішення Центрально-міського районного суду м. Горлівки від 21 травня 1999 року та відшкодування шкоди. Внаслідок цього він не вичерпав національних засобів правового захисту в розумінні пункту 1 статті 35 Конвенції. Уряд стверджує, що ці засоби правового захисту є ефективними як теоретично, так і практично.

Заявник, у свою чергу, наполягає, що сума, яку йому було виплачено за рішенням Центрально-міського районного суду м. Горлівки, не була проіндексована на коефіцієнт інфляції.

Заявник не заперечує тезу, відповідно до якої він не намагався звернутися до суду з позовом до підприємства-боржника чи українських органів державної влади по суті виконання рішення суду. Натомість він стверджує, що звернення до українських судових органів з метою оскарження невідповідності законові процедури виконання відповідного рішення суду не було б результативним, з огляду на неефективність його скарг, надісланих до державної виконавчої служби.

Суд нагадує свою прецедентну практику, відповідно до якої правило вичерпання національних засобів правового захисту, проголошене в пункті 1 статті 35 Конвенції, яке полягає в обов'язку осіб, що бажають звернутися до міжнародного судового органу чи арбітражу проти держави, насамперед полягає в тому, щоб використати засоби правового захисту, які пропонує правова система держави-відповідача. Ці засоби правового захисту мають існувати з достатнім рівнем певності як у теорії, так і на практиці, інакше вони не є ефективними та доступними (рішення у справі «Ільхан проти Туреччини» *(Ilhan c. Turquie)*, № 22277/93, 27.06.2000).

Суд зауважує, що українське законодавство передбачає можливість для кожної заінтересованої особи звернутися зі скаргою на дії органів державної влади, зокрема щодо виконання судових рішень (державної виконавчої служби), для оскарження дій чи бездіяльності останньої та відшкодування шкоди. Крім того, відповідно до українського законодавства, боржник, який не дотримався строку виконання своїх фінансових зобов'язань, повинен відшкодувати кредиторові, якщо останній цього вимагає, суму боргу, збільшену на коефіцієнт інфляції. У цій справі заявник не звернувся до жодного судового органу України ні з метою отримання виплат за інвалідністю, проіндексованих згідно з

коефіцієнтом інфляції, ні для оскарження невідповідності законові процедури виконання рішення суду від 21 травня 1999 року. Суд вважає, що простий сумнів заявника щодо шансів на успіх цих позовів не є достатнім для звільнення його від обов'язку використати ці засоби правового захисту (заява № 19819/92, рішення Комісії від 5 липня 1994 р., D.R. 78-B, с. 93; *mutatis mutandis*, № 49783/99, «Хом'як проти Росії» *(Khomyak c. Russie)* (ухвала щодо прийнятності), 15.01.2000). Він вважає, що заявник не вичерпав національних засобів правового захисту, як передбачено пунктом 1 статті 35 Конвенції, і що ця частина заяви має бути відхилена, відповідно до пункту 4 статті 35.

На цих підставах Суд одноголосно

визнає заяву неприйнятною.

С. Долле,
секретар

Ж.-П. Коста,
голова

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

ОСТАТОЧНА УХВАЛА

ЩОДО ПРИЙНЯТНОСТІ

заяв № 45526/99, 46099/99, 47088/99, 47176/99, 47177/99, 48018/99, 48043/99, 48071/99, 48580/99, 48624/99, 49426/99, 50354/99, 51934/99, 51938/99, 53423/99, 53424/99, 54120/00, 54124/00, 54136/00, 55542/00, 56019/00,
поданих Іваном Юрійовичем ГАЙДУКОМ та іншими проти України*
(IVAN YURIYOVYCH GAYDUK ET AUTRES CONTRE L'UKRAINE)

Європейський суд з прав людини (друга секція), засідаючи 2 липня 2002 року єдиною палатою, до складу якої увійшли судді:

п. **Ж.-П. Коста** (J.-P. Costa), **голова**
п. **А. Б. Бака** (A. B. Baka)
п. **Ґаукур Йорундссон** (Gaukur Jörundsson)
п. **К. Юнґвірт** (K. Jungwiert)
п. **В. Буткевич** (V. Butkevych)
пані **В. Томассен** (W. Thomassen)
п. **М. Уґрекхелідзе** (M. Ugrekhelidze)

та п. **Т.Л. Ерлі** (T.L. Early), **заступник секретаря секції**,

беручи до уваги заяви № 45526/99 і 46099/99, подані до Європейської комісії з прав людини 25 липня 1998 року і 31 жовтня 1998 року,

беручи до уваги зазначені вище заяви, подані до Європейського суду з прав людини у період з 11 грудня 1998 року по 11 лютого 2000 року,

відповідно до пункту 2 статті 5 Протоколу № 11 до Конвенції, згідно з яким Судові передана компетенція щодо розгляду заяв, поданих до Комісії,

враховуючи зауваження Уряду-відповідача та зауваження, подані у відповідь заявниками,

на підставі судового розгляду ухвалив таке рішення:

---

* Переклад люб'язно наданий Національним бюро у справах дотримання Конвенції про захист прав та основних свобод людини (Міністерство юстиції України). (Прим. редакції.)

ЩОДО ФАКТІВ

Фактичний бік справ, виходячи з викладу сторін, може бути узагальнений таким чином.

А. Конкретні обставини справи

1. Виникнення справи та факти, спільні для всіх заявників

Усі заявники — громадяни України, уклали договори заощадження з Ощадним банком України (Банк), який до 1992 року входив до складу Ощадного банку СРСР. За винятком деяких випадків, окремо зазначених нижче, всі згадані договори було укладено у 1980-х роках. Відповідно до цих договорів, «Держава ґарантує (ґарантувала) повне повернення вкладів на першу вимогу вкладника», причому не передбачено жодних обмежень із цього правила.

1996 року органи державної влади України запровадили грошову реформу з метою заміни колишньої грошової одиниці — карбованця, новою — українською гривнею у співвідношенні 100 000 карбованців за 1 гривню. Цей обмін позначився також на вкладах заявників, і без того суттєво знецінених інфляцією.

21 листопада 1996 року Верховна Рада прийняла Закон № 537/96 про ґарантії держави щодо відшкодування вкладів українських громадян. Стаття 3 Закону передбачала індексування вкладів заявників у співвідношенні 1 карбованець до 1,05 гривні. Стаття 7 Закону передбачала механізм поступового відшкодування проіндексованих заощаджень залежно від віку вкладника, розміру вкладу та інших критеріїв. Щороку Уряд ухвалює порядок відшкодування із зазначенням категорій громадян, що мають право на компенсаційні виплати протягом року. Відповідно до таких постанов, тільки особи, що досягли вісімдесятирічного віку, мають право на одержання частини заощаджених коштів (48 гривень, або близько 10 євро на особу). Крім того, у разі смерті вкладника спадкоємці мають право на одержання 150 гривень на похорон.

Наприкінці 1980-х років кожен із заявників вчинив позов до Банку, звернувшись до відповідних судових органів з метою одержання частини або повної суми свого індексованого вкладу в гривнях. Позови було відхилено як у судах першої інстанції, так і після оскарження в касаційному порядку. У більшості рішень суди відзначали, що, згідно із Законом № 537/96, відшкодування вартості зазначених вкладів неможливе, зважаючи на відсутність законних підстав, встановлюваних цим Законом і зазначених у постанові Уряду, оскільки відповідний заявник не досяг вісімдесятирічного віку. Стосовно п'ятого, дванадцятого, тринадцятого і чотирнадцятого заявників, які досягли зазначеного віку, суди відзначили, що компенсаційні виплати за їхніми вкладами можливі лише в розмірі 48 гривень, а відшкодування вкладів у повному обсязі чинним законодавством не передбачене.

Таким чином, дехто із заявників марно намагався оскаржити остаточне рішення в порядку нагляду у Верховному Суді України чи у відповідному обласному суді.

2. Особливості справи кожного заявника

1) Перший заявник (заява № 45526/99, подана 25 липня 1998 року)

Перший заявник — Іван Юрійович Гайдук, 1927 року народження, проживав у Виноградові. Листом від 1 квітня 1999 року його дружина Євдокія Михайлівна Гайдук повідомила Суд, що її чоловік помер 4 березня 1999 року і що вона має намір підтримати його заяву.

У січні 1998 року заявник звернувся в суд першої інстанції Виноградова з позовом до Банку про повернення йому частини проіндексованого вкладу, а саме — 7000 гривень. Рішенням від 27 січня 1998 року, підтвердженим у касаційному порядку ухвалою Закарпатського обласного суду від 24 лютого 1998 року, суд відхилив позов.

2) Другий заявник (заява № 46099/99, подана 31 жовтня 1998 року)

Другий заявник — Володимир Сергійович Панасенко, 1921 року народження, проживає в Києві. У травні 1998 року він подав у Шевченківський районний суд м. Києва позов до Банку про повернення йому повної суми проіндексованого вкладу, а саме — 6422,85 гривні. Рішенням від 12 травня 1998 року, підтвердженим у касаційному порядку ухвалою Київського міського суду від 17 червня 1998 року, суд відхилив позов.

3) Третій і четвертий заявники (заява № 47088/99, подана 11 грудня 1998 року)

Третій і четвертий заявники — Станіслав Іванович Марциновський і Галина Михайлівна Марциновська, відповідно, 1938 і 1937 року народження, проживають у Коломиї. Договір про заощадження уклали 1991 року.

У квітні 1999 року заявники подали в суд першої інстанції Коломиї позов до Банку про повернення їм повної суми проіндексованого вкладу, а саме — 10 000 гривень. Рішенням від 30 квітня 1999 року, підтвердженим у касаційному порядку ухвалою Івано-Франківського обласного суду від 1 червня 1999 року, суд відхилив позов.

4) П'ятий заявник (заява № 47176/99, подана 11 грудня 1998 року)

П'ятий заявник — Марія Іванівна Мірошниченко, 1915 року народження, проживає в Запоріжжі. Договір про заощадження з Банком уклала у 1956 році.

У травні 1998 року заявниця подала в Жовтневий районний суд м. Запоріжжя позов до Банку про повернення їй повної суми

проіндексованого вкладу, а саме — 3235,13 гривні. Рішенням від 14 травня 1998 року, підтвердженим у касаційному порядку ухвалою Запорізького обласного суду від 11 червня 1998 року, суд відхилив позов. Суд зазначив, зокрема, що, відповідно до Закону № 537/96 від 21 листопада 1996 року та згідно з механізмом, передбаченим Урядом, компенсаційна виплата за вкладом заявниці можлива лише в розмірі 48 гривень, а відшкодування вкладу в повному обсязі чинним законодавством не передбачене.

5) Шостий заявник (заява № 47177/99, подана 28 липня 1998 р.)

Шостий заявник — Віктор Іванович Гордієнко, 1925 року народження, проживає в Запоріжжі. Договір про заощадження уклав у 1990 році.

У лютому 1998 року заявник подав в Орджонікідзевський районний суд м. Запоріжжя позов до Банку про повернення йому повної суми проіндексованого вкладу, а саме — 23 152,02 гривні. Рішенням від 26 лютого 1998 року, підтвердженим у касаційному порядку ухвалою Запорізького обласного суду від 24 березня 1998 року, суд відхилив позов.

6) Сьомий і восьмий заявники (заява № 48018/99, подана 26 грудня 1998 року)

Сьомий і восьмий заявники — Олександр Володимирович Бочкарьов і Людмила Антонівна Бочкарьова, відповідно, 1963 і 1968 року народження, проживають у Новій Одесі.

У червні 1998 року заявники подали в суд першої інстанції Нової Одеси позов до Банку про повернення їм повної суми проіндексованого вкладу, а саме — 4478,25 гривні. Рішенням від 2 червня 1998 року, підтвердженим у касаційному порядку ухвалою Миколаївського обласного суду від 8 липня 1998 року, суд відхилив позов.

7) Дев'ятий заявник (заява № 48043/99, подана 20 квітня 1999 року)

Дев'ятий заявник — Яків Захарович Сапожников, 1923 року народження, проживає в Харкові.

У січні 1999 року заявник подав у Київський районний суд м. Харкова позов до Банку про повернення йому повної суми проіндексованого вкладу, а саме — 282 300 гривень. Рішенням від 11 січня 1999 року суд зазначив, що сума вкладу заявника становить 25 615 гривень, і відхилив позов. Харківський обласний суд ухвалою від 16 лютого 1999 року залишив без зміни рішення суду першої інстанції від 11 січня 1999 року.

8) Десятий заявник (заява № 48071/99, подана 5 січня 1999 року)

Десятий заявник — Афанасій Федорович Смольський, 1928 року народження, проживає у Харкові.

У березні 1999 року заявник подав у Ленінський районний суд м. Харкова позов до Банку про повернення йому повної суми

проіндексованого вкладу, а саме — 8310 гривень. Рішенням від 2 березня 1999 року, підтвердженим у касаційному порядку ухвалою Харківського обласного суду від 6 квітня 1999 року, суд відхилив позов.

9) Одинадцятий заявник (заява № 48580/99, подана 15 лютого 1999 року)

Одинадцятий заявник — Михайло Васильович Балагурак, 1932 року народження, проживає в Коломиї.

У квітні 1999 року заявник подав у суд першої інстанції Коломиї позов до Банку про повернення йому повної суми проіндексованого вкладу, а саме — 11 632 гривні. Рішенням від 16 квітня 1999 року, підтвердженим у касаційному порядку ухвалою Івано-Франківського обласного суду від 11 травня 1999 року, суд відхилив позов.

10) Дванадцятий і тринадцятий заявники (заява № 48624/99, подана 25 грудня 1998 року)

Дванадцятий і тринадцятий заявники — Григорій Артемович Ладижинський і Ганна Максимівна Ладижинська, відповідно, 1915 і 1918 року народження, проживають у Ніжині.

У липні 1998 року заявники подали в суд першої інстанції Ніжина позов до Банку про повернення їм повної суми проіндексованого вкладу, а саме — 14 928 гривень. Рішенням від 29 липня 1998 року, підтвердженим у касаційному порядку ухвалою Чернігівського обласного суду від 1 вересня 1998 року, суд відхилив позов. Суд зазначив, зокрема, що, відповідно до Закону № 537/96 та згідно з механізмом, передбаченим Урядом, компенсаційна виплата за вкладом заявників можлива лише в розмірі 48 гривень, а виплата вкладу в повному обсязі чинним законодавством не передбачена.

11) Чотирнадцятий заявник (заява № 49426/99, подана 7 травня 1998 року)

Чотирнадцятий заявник — Феодосія Іванівна Трубочкіна, 1900 року народження, проживає в Черкасах. У Суді її інтереси представляє син, Віктор Герасимович Крисанов. У вересні 1998 року він подав в Соснівський районний суд м. Черкаси позов до Банку про виплату заявниці повної суми проіндексованого вкладу, а саме — 6520,75 гривні. Рішенням від 21 вересня 1998 року, підтвердженим у касаційному порядку ухвалою Черкаського обласного суду від 21 жовтня 1998 року, суд відхилив позов. Як і в попередньому випадку, суд зазначив, що компенсаційна виплата за вкладом можлива лише в розмірі 48 гривень, а виплата вкладу в повному обсязі чинним законодавством не передбачена.

Листом від 10 травня 2002 року п. Крисанов повідомив Суд про смерть своєї матері, не зазначивши дати. Він підтвердив також свій намір підтримувати свою заяву далі.

12) П'ятнадцятий заявник (заява № 50354/99, подана 13 березня 1999 року)

П'ятнадцятий заявник — Володимир Васильович Попелянський, 1926 року народження, проживає у Вчорайшому. У грудні 1999 року він подав у Ружинський суд першої інстанції позов до Банку про виплату повної суми проіндексованого вкладу, а саме — 48 127,74 гривні. Суд відхилив позов рішенням від 13 грудня 1999 року, підтвердженим у касаційному порядку ухвалою Житомирського обласного суду від 26 січня 2000 року.

13) Шістнадцятий заявник (заява № 51934/99, подана 22 червня 1999 року)

Шістнадцятий заявник — Анатолій Юхимович Снігир, 1936 року народження, проживає в Києві.

У грудні 1998 року він подав у Дарницький районний суд м. Києва позов до Банку про виплату йому повної суми проіндексованого вкладу, а саме — 4750,20 гривні. Рішенням від 7 грудня 1998 року, підтвердженим у касаційному порядку ухвалою Київського міського суду від 20 січня 1999 року, суд відхилив позов.

14) Сімнадцятий заявник (заява № 51938/99, подана 24 липня 1998 року)

Сімнадцятий заявник — Валентина Василівна Попова, 1926 року народження, проживає в Макіївці.

У лютому 1999 року вона подала в Советський районний суд Макіївки позов до Банку про виплату їй повної суми проіндексованого вкладу, а саме — 52 603,95 гривні. Позов відхилений рішенням суду від 18 лютого 1999 року, підтвердженим у касаційному порядку ухвалою Донецького обласного суду від 18 березня 1999 року.

15) Вісімнадцятий заявник (заява № 53423/99, подана 9 грудня 1998 року)

Вісімнадцятий заявник — Петро Феодосійович Самойлов, 1935 року народження, проживає в Харкові. Договір про заощадження уклав із Банком у 1970 році.

У червні 1999 року заявник подав у суд першої інстанції м. Харкова позов до Банку про повернення йому повної суми його проіндексованого вкладу, а саме — 11 026,05 гривні. Рішенням від 21 червня 1999 року, підтвердженим у касаційному порядку ухвалою Харківського обласного суду від 20 липня 1999 року, суд відхилив позов.

16) Дев'ятнадцятий заявник (заява № 53424/99, подана 27 жовтня 1999 року)

Дев'ятнадцятий заявник — Олексій Остапович Кривоніс, 1926 року народження, проживає в Києві. Договір про заощадження уклав у 1990 році.

У травні 1999 року він подав у Старокиївський районний суд м. Києва позов до Банку про виплату йому повної суми проіндексованого вкладу, а саме — 10 410 гривень. Рішенням від 11 травня 1999 року, підтвердженим у касаційному порядку ухвалою Київського міського суду від 28 липня 1999 року, суд відхилив позов.

17) Двадцятий заявник (заява № 54120/00, подана 5 жовтня 1999 року)

Двадцятий заявник — Віктор Миколайович Недін, 1939 року народження, проживає в Березівці. Договір про заощадження уклав у 1976 році.

У березні 1999 року він подав у Березівський суд першої інстанції позов до Банку про виплату йому повної суми проіндексованого вкладу, а саме — 54 851,57 гривні. Рішенням від 12 березня 1999 року, підтвердженим у касаційному порядку ухвалою Одеського обласного суду від 1 червня 1999 року, суд відхилив позов.

18) Двадцять перший заявник (заява № 54124/00, подана 10 вересня 1998 року)

Двадцять перший заявник — Феня Кирилівна Костенко, 1938 року народження, проживає в Євпаторії.

У березні 1999 року вона подала в Кілійський суд першої інстанції позов до Банку про виплату їй повної суми проіндексованого вкладу, а саме — 12 447,81 гривні. Рішенням від 23 березня 1999 року, підтвердженим у касаційному порядку ухвалою Одеського обласного суду від 25 травня 1999 року, суд відхилив позов.

19) Двадцять другий заявник (заява № 54136/00, подана 15 листопада 1996 року)

Двадцять другий заявник — Андрій Якович Шевченко, 1928 року народження, проживає в Києві.

У березні 1999 року він подав у Шевченківський районний суд м. Києва позов до Банку про виплату йому повної суми його проіндексованого вкладу, а саме — 1327,20 гривні. Рішенням від 12 березня 1999 року, підтвердженим у касаційному порядку ухвалою Київського міського суду від 13 жовтня 1999 року, суд відхилив позов.

20) Двадцять третій і двадцять четвертий заявники (заява № 55542/00, подана 23 лютого 2000 року)

Двадцять третій і двадцять четвертий заявники — Антоніна Пилипівна Ушакова і Ніна Михайлівна Ушакова, відповідно, 1923 і 1945 року народження, проживають у Хмельницькому.

У серпні 1999 року вони подали в суд першої інстанції м. Хмельницького позов до Банку про виплату їм повної суми проіндексованого вкладу, а саме — 17 654,65 гривні. Рішенням від 27 серпня 1999 року, підтвердженим у касаційному порядку ухвалою Хмельницького обласного суду від 23 вересня 1999 року, суд відхилив позов.

21) Двадцять п'ятий і двадцять шостий заявники (заява № 56019/00, подана 11 лютого 2000 року)

Двадцять п'ятий і двадцять шостий заявники — Світлана Іванівна Супрун і Вячеслав Миколайович Супрун, відповідно, 1948 і 1971 року народження, проживають у Лисичанську.

У жовтні 1999 року вони подали в суд першої інстанції м. Лисичанська позови до Банку про виплату їм повної суми проіндексованих вкладів, а саме — 5331,90 гривні. Рішеннями від 4 жовтня 1999 року, підтвердженими в касаційному порядку ухвалами Луганського обласного суду від 13 січня 2000 року, суд відхилив позови. За словами заявників, їхні подання у Верховний Суд, що мали на меті його звернення до Конституційного Суду для перевірки конституційності Закону № 537/96, було залишено без уваги.

В. Національне законодавство та практика

1. Положення щодо повернення та індексування вкладів

Частина перша статті 41 Конституції України проголошує:

> «Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю».
>
> У відповідних частинах статті 384 Цивільного кодексу зазначено: «Громадяни можуть зберігати кошти в державних трудових ощадних касах та в інших кредитних установах, розпоряджатися вкладами (...). Держава ґарантує таємницю вкладів, їх збереження і видачу за першою вимогою вкладника».

Частина третя статті 39 Закону № 872-XII від 20 березня 1991 року «Про банки та банківську діяльність», чинного до січня 2001 року, викладена в такій редакції:

> «Україна ґарантує збереження вкладів і цінних паперів громадян в Ощадному банку України та їх видачу вкладникам на першу вимогу».

Відповідні положення Закону № 537/96 від 21 листопада 1996 року «Про державні ґарантії відновлення заощаджень громадян України» передбачають:

> «**Стаття 1.** На підставі цього Закону встановлюються зобов'язання держави перед громадянами України, які внаслідок знецінення втратили грошові заощадження, поміщені в період до 2 січня 1992 року в установи Ощадного банку СРСР (...), що діяли на території України (...).
>
> Компенсації підлягають також грошові заощадження громадян України, поміщені в установи Ощадного банку України (...) протягом 1992–1994 років і які знаходились на рахунках Ощадного банку України не менше одного повного календарного року в період 1992–1995 років (...).

Стаття 2. Держава зобов'язується забезпечити збереження та відновлення реальної вартості заощаджень громадян і ґарантує їх компенсацію у встановленому порядку.

Стаття 3. Встановити, що заощадження громадян, зазначені у частині першій статті 1 цього Закону, відновлюються у співвідношенні 1 карбованець заощаджень на 1,05 гривні за станом на 1 жовтня 1996 року.

Стаття 6. Компенсація громадянам України втрат від знецінення грошових заощаджень проводиться (...) за рахунок Державного бюджету України починаючи з 1997 року.

Кошти для компенсації заощаджень громадян визначаються в Державному бюджеті України окремою статтею.

Стаття 7. Заощадження повертаються поетапно, залежно від віку вкладника, суми вкладу, інших обставин, у межах коштів, передбачених для цього Державним бюджетом України на поточний рік.

Перелік груп вкладників і черговість виплат проіндексованих грошових заощаджень, а також обсяг виплат згідно із статтею 8 цього Закону у межах коштів, передбачених Державним бюджетом України, встановлюються Кабінетом Міністрів України. *(Частина друга статті 7 в редакції Закону № 201/98-ВР від 24.03.98)*.

Стаття 8. У разі смерті вкладника спадкоємці (...) можуть (...) одержати частину проіндексованого вкладу для організації похорону (...), сума якої визначається виходячи з розміру державної допомоги на поховання. *(Частина перша статті 8 із змінами, внесеними згідно із Законом № 201/98-ВР від 24.03.98)*».

Категорії осіб, що мають право на виплату вкладів, визначаються постановами, які приймаються щорічно Кабінетом Міністрів на майбутній рік (постанови № 1210 від 31 жовтня 1997 року; № 825 від 8 червня 1998 року; № 457 від 25 березня 1999 року; № 817 від 17 травня 2000 року, № 275 від 26 березня 2001 р.). Згідно з цими постановами, право на виплату частини вкладу надається тільки тим вкладникам, які на 1 січня 1997 року досягли вісімдесятирічного віку, а також спадкоємцям померлих вкладників на організацію похорону. Вкладникам, що належать до першої категорії, виплачується по 48 гривень (близько 10 євро), а спадкоємцям померлих вкладників — сума, еквівалентна допомозі на похорон, тобто 150 гривень (близько 30 євро). Із 1999 року право на часткову виплату вкладів надано також інвалідам війни. Постановою № 275 на 2001 рік до згаданих категорій вкладників були включені особи, що на 1 січня 2001 року досягли столітнього і вісімдесятилітнього віку. Вкладники, що належать до останньої категорії, мають право на одержання 50 гривень. Усі зазначені виплати можуть здійснюватися лише «в межах коштів, виділених у рамках державного бюджету на відповідний рік».

Ухвалою № 1-5/117 від 15 березня 1999 року про порядок застосування Закону № 537/96, обов'язковою для всіх судових органів України, Верховний Суд України зазначив, що в разі звернення громадян до суду зі скаргами щодо здійснення ґарантій з повернення проіндексованих вкладів такі скарги, що складаються відповідно до чинних норм законодавства, розглядаються в порядку позовного провадження. При розгляді таких справ суди мають брати до уваги той факт, що йдеться не про відповідальність за недотримання договору, укладеного між вкладником і Банком, а про повернення вкладів, переоцінених згідно з відповідними положеннями. Крім того, на думку Верховного Суду, компенсація проіндексованих вкладів здійснюється виключно через установи Банку. Отже, у разі спору в справі як відповідачі повинні фігурувати реґіональний підрозділ Банку і Державне казначейство України. Банк здійснює виплату проіндексованих вкладів у межах, передбачених для цього Державним бюджетом України, за рахунок виділених коштів і згідно з порядком, визначеним Кабінетом Міністрів. Таким чином, у випадках, коли суд констатує, що відповідні кошти не перераховані Банку або що позивач не належить до осіб, які мають право на виплату вкладів у відповідний рік, позов має бути відхилений. У разі якщо позов стосується суми, вищої за встановлену, суд задовольняє позови в межах, визначених законом про ґарантії держави щодо відновлення заощаджень.

5 квітня 2002 року Кабінет Міністрів ухвалив постанову щодо виплати в 2002 році грошових заощаджень громадян України, вкладених до 2 січня 1992 року в установи колишнього Ощадного банку СРСР, що діяли на території України. Цим актом Уряд виділив 500 млн. гривень з державного бюджету на індексування індивідуальних вкладів. З цієї суми 65 млн. гривень призначені спадкоємцям вкладників, померлих у період з 1997 по 2002 рік, за умови, що вони не одержували компенсацію, передбачену статтею 8 Закону № 537/96. Решта 435 мільйонів мають бути розподілені між іншими вкладниками. Сума, що виплачується кожному із вкладників, обмежується в принципі 150 гривнями для першої категорії осіб і 50 гривнями для другої категорії.

2. Положення щодо розгляду справ у Конституційному Суді

Відповідні положення Закону № 422/96 від 16 жовтня 1996 року «Про Конституційний Суд України» визначають таке:

Стаття 13

«Конституційний Суд України приймає рішення та дає висновки у справах щодо: 1) конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України (...); 4) офіційного тлумачення Конституції та законів України».

Стаття 40

«Суб'єктами права на конституційне подання з питань прийняття рішень Конституційним Судом України у випадках, передбачених

пунктом 1 статті 13 цього Закону, є Президент України, не менш як сорок п'ять народних депутатів України (...), Верховний Суд України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Верховна Рада Автономної Республіки Крим».

Стаття 41

«Суб'єктами права на конституційне подання з питань дачі висновків Конституційним Судом України у випадках, передбачених пунктами 2, 3, 4 статті 13 цього Закону, є:

за пунктом 4 — Президент України, не менш як сорок п'ять народних депутатів України (...), Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Верховний Суд України, Кабінет Міністрів України, інші органи державної влади, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування».

Право звернення до Конституційного Суду з метою визнання неконституційності законів та нормативних актів не надається громадянам. Проте, згідно з постановою Верховного Суду від 1 листопада 1996 року, якщо питання про конституційність виникає в ході звичайного судового провадження, будь-який суд має право на законних підставах і в будь-який час поставити преюдиціальне питання перед Верховним Судом, який, у свою чергу, може звернутися з поданням до Конституційного Суду.

ОСКАРЖЕННЯ

Посилаючись на статтю 1 Протоколу № 1 до Конвенції, заявники скаржаться на те, що держава, як ґарант зобов'язань Банку, в односторонньому порядку обмежила їхні права як сторони в договорі, що є непропорційним втручанням і не спрямоване на законну ціль. З огляду на неможливість одержати свої проіндексовані вклади, заявники вважають, що стосовно них порушено право на вільне користування своїм майном.

Заявники скаржаться також на те, що, ставлячи здійснення їхнього права на розпорядження своїм майном у залежність від вікового цензу, Українська держава створила підстави для дискримінації, яку забороняє стаття 14 Конвенції.

Крім того, не посилаючись на конкретні положення Конвенції, заявники стверджують, що, застосовуючи норми Закону № 537/96 у їхніх справах, попри очевидну несумісність цього акта з Конституцією й Конвенцією, та відмовляючись звернутися до Конституційного Суду стосовно конституційності згаданого закону, національні суди порушили їхнє право на ефективне звернення в національні інстанції з метою захисту їхніх прав, ґарантованих Конвенцією та протоколами до неї.

ЩОДО ПРАВА

A. Стосовно *locus standi* пані Гайдук і п. Крисанова

Суд констатує, що листами від 1 квітня 1999 року і 10 травня 2002 року пані Гайдук, дружина першого заявника (Івана Юрійовича Гайдука), і п. Крисанов, син і представник чотирнадцятого заявника (Феодосії Іванівни Трубочкіної), поінформували Суд про смерть обох згаданих заявників. Вони також висловили намір далі підтримувати їхні заяви.

Суд відзначає, що в багатьох справах, коли заявник помирав у період розгляду, бралося до уваги бажання продовжувати розгляд, висловлене спадкоємцями або близькими родичами (див., напр., рішення у справах «X проти Франції» *(X c. France)* від 31 березня 1992 року, серія A, № 234-C, с. 89, п. 26; «Раймондо проти Італії» *(Raimondo c. Italie)* від 22 лютого 1994 року, серія A, № 281-A, с. 8, п. 2).

Суд зазначає, що ця заява стосується майнового права, яке в принципі переходить на спадкоємців, і що розгляд справи для одержання можливого відшкодування за порушення прав, про які йдеться, бажає продовжити найближчий член родини заявника (див. «Бйоркґрен і Ед проти Швеції» *(Björkgren et Ed c. Suède)*, заява № 12526/86, рішення Комісії від 7 лютого 1991 року, *Décisions et rapports* (DR) 68, с. 104). Зокрема, пані Гайдук і п. Крисанов стверджують, що результат розгляду має визначальне значення для їхніх власних законних інтересів; пані Гайдук посилається, крім того, на інтереси двох неповнолітніх дітей 1984 року народження. З цього приводу Суд нагадує, що бажання спадкоємців підтримувати заяви померлої особи дуже часто вмотивовується міркуваннями морального порядку, спрямованими на те, щоб досягти справедливості навіть після смерті особи, чиї права було порушено, надто коли результат розгляду в Суді може зачепити інших осіб (див. «Малуш проти Чеської Республіки» *(Malhous c. République tchèque)* (ухв.), № 33071/96, CEDH 2000-XII).

За цих обставин Суд вважає, що вдова п. Гайдука і син пані Трубочкіної мають право виступати замість них у цих справах. Відповідно, належить продовжити розгляд зазначених заяв.

B. Стосовно попереднього заперечення Уряду

Визнаючи за Судом компетенцію *ratione temporis* щодо розгляду заяв, Уряд одразу висуває заперечення, стверджуючи неприйнятність заяв з огляду на їх сумісність *ratione personae* з положеннями Конвенції. У зв'язку з цим Уряд нагадує, що, відповідно до статті 34 Конвенції, заяви в Суд можуть подавати фізичні особи (...), які вважають себе потерпілими через порушення однією з Високих Договірних Сторін прав, визнаних Конвенцією або протоколами до неї. Уряд зазначає: для того щоб оголошувати себе потерпілим через порушення його прав власності,

заявник повинен довести, що таке право існувало або що його можна визнати таким, що має право на майнову користь, після дотримання умов, передбачених законодавством. Проте за недотримання таких умов заявник не має згаданих прав, і держава не може вважатися відповідальною за те, що його претензії не було задоволено (див. «С. проти Франції» *(C. c. France)*, заява № 10443/83, рішення Комісії від 15 липня 1988 року, DR 56, с. 20).

З цієї точки зору, Уряд наголошує на різниці між діями з простого повернення і «компенсації» вкладів заявників. Так, на думку Уряду, кожен із заявників має в Банку два паралельні, але окремі рахунки: власне ощадний рахунок, відкритий самим заявником до 1992 року, і компенсаційний рахунок, відкритий державою з метою компенсувати знецінення першого рахунку внаслідок інфляції. Уряд зазначає, що заявники претендують на виплату сум, що перебувають саме на другому, а не на першому рахунку. Проте, якщо кожний заявник є, безперечно, власником коштів, покладених ним самим на перший рахунок, то первісно він не має жодного права власності щодо коштів, внесених державою на другий, доки не задовольнятиме вимог, визначених Законом № 537/96. Тому Уряд вважає, що заявники не можуть посилатися на будь-яке попереднє право власності на кошти, що на них вони претендують, а отже, не можуть і вважати себе «потерпілими» через порушення в розумінні статті 34 Конвенції. З огляду на сказане, Уряд просить Суд визнати заяви несумісними *ratione personae* з положеннями Конвенції.

Заявники не погоджуються з такою арґументацією. Вони нагадують, що, укладаючи з ними договір про заощадження, Банк зобов'язався повернути їм вкладені кошти на першу вимогу. Згодом, визнавши державу відповідальною за долю вкладів, законодавець надав їм боргову вимогу щодо держави, яка, у свою чергу, в односторонньому порядку ухилилася від своїх зобов'язань. Тому заявники стверджують, що, як носії майнового права, якого не дотримується держава, вони можуть вважати себе потерпілими через порушення прав. Крім того, вони зазначають, що вичерпали національні засоби правового захисту, які були їм надані, та виконали інші формальні умови для звернення до Суду, а отже, немає причин ставити під сумнів їхній статус потерпілих.

Суд нагадує, що «потерпілим», згідно зі статтею 34, вважається особа, якої прямо стосується спірна дія чи бездіяльність, тобто особа, що особисто, прямо і правомірно зацікавлена в тому, щоб усунути таку ситуацію (див. № 1420/62, 1477/62, 1478/62, рішення Комісії, *Annuaire 6*, с. 591). Суд також нагадує, що наявність порушення може мати місце навіть за відсутності шкоди, яка враховується лише при визначенні справедливої сатисфакції (див., напр., рішення у справі «Праґер і Обершлік проти Австрії» *(Prager et Oberschlick c. Autriche)* від 26 квітня 1995 року, серія А, № 313, с. 19, п. 6). Щодо цього Суд вважає, що питання про те, чи може заявник вважати себе «потерпілим» згідно зі

статтею 34 Конвенції, стосується не суті чи змісту оспорюваного права, а лише його відношення до особи, що посилається на нього (див., *mutatis mutandis,* справу «Санлес Санлес проти Іспанії» *(Sanles Sanles c. Espagne)* (ухв.), № 48335/99, 26 жовтня 2000 року, не опублікована, і справу «Боффа та інші проти Сан-Марино» *(Boffa et autres c. Saint-Marin),* заява № 26536/95, рішення Комісії від 15 січня 1998 року, DR 92, с. 27).

У цьому випадку Суд констатує, що всі заявники вимагають від держави виплатити їм суми, які, на їхню думку, відповідають коштам, власниками яких вони є і які вони вклали в Банк. Вони також скаржаться на застосування національними судовими органами закону, що дає, на їхню думку, надію на отримання в майбутньому майнового права, але підпорядковує здійснення цього права умовам, які заявники вважають невиправданими (див., *mutatis mutandis,* справу «Лазаревич проти Хорватії» *(Lazarević c. Croatie)* (ухв.), № 50115/99, 7 грудня 2000 року, не опублікована, справу «Гава проти Чеської Республіки» *(Hava c. République tchèque),* заява № 23256/94, рішення Комісії від 29 червня 1994 року, DR 78, с. 139). Суд вважає це за достатнє, щоб дійти висновку, що йдеться про особисті інтереси заявників і що їх «прямо і особисто зачіпають» дії державних органів (див. «A.P.C.A., L.P.C.A., Абід і 636 інших проти Румунії» *(A.P.C.A., L.P.C.A., Abîd et 646 autres c. Roumanie)* (ухв.), № 34746/97, 10 липня 2001 року, не опублікована). Отже, заявники можуть вважати себе «потерпілими» через порушення, на які вони посилаються, а попереднє заперечення підлягає відхиленню.

C. Щодо скарг

1. Скарга за статтею 1 Протоколу № 1

Зважаючи на неможливість одержати проіндексовані вклади, заявники вважають себе такими, що потерпіли від невиправданого втручання у здійснення їхнього права на мирне володіння майном. Це право ґарантується статтею 1 Протоколу № 1 до Конвенції, відповідна частина якої передбачає таке:

> «Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений свого майна інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом або загальними принципами міжнародного права.
>
> Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які, на її думку, є необхідними для здійснення контролю за користуванням майном відповідно до загальних інтересів (...)».

а) Арґументи сторін

і. Уряд

Уряд нагадує, що для визначення можливості застосування статті 1 Протоколу № 1 у кожному конкретному випадку Суд повинен

пересвідчитися, що заява справді стосується «майна» заявника. З цього приводу Уряд зазначає, що, відповідно до усталеної постійної практики органів Конвенції, до «майна» належить або фактичне майно, або принаймні законне сподівання на надання можливості користування певним правом власності. З огляду на сказане, Уряд наголошує на необхідності встановити різницю між власне вкладами заявників і бюджетними коштами, внесеними державою на компенсаційні рахунки в порядку індексування заощаджень.

Що стосується передовсім початкових вкладів, що перебувають на ощадних рахунках заявників, Уряд підкреслює, що, навіть попри значне знецінення вкладів, вони ніколи не зазнавали експропріації чи арешту, і немає жодних перешкод для того, щоб заявники могли їх забрати в будь-який час з урахуванням відсотків. Як стверджує Уряд, це право ґарантоване їм як відповідними положеннями старого закону про банківську діяльність (див. вище), так і нинішнім законодавством. Щодо офіційної відсоткової ставки, її розмір залежить від суми вкладу; порядок обрахунку відсотків визначається двома постановами Національного банку України, ухваленими на основі зазначеного вище закону. Уряд зазначає, що при проведенні грошової реформи 1996 року, під час якої карбованець було замінено на гривню, до відсотків на початкові вклади було застосовано певний коефіцієнт підвищення; причому таке підвищення не торкнулося лише вкладів розміром менше однієї гривні.

З іншого боку, на думку Уряду, заявники не мають жодних прав власності на активи компенсаційного рахунку, які держава виплачує щорічно залежно від можливостей державного бюджету і в такий спосіб, аби дотримуватися інтересів інших категорій вкладників і суспільства загалом. Уряд нагадує, зокрема, що, згідно з усталеною практикою органів Конвенції, стаття 1 Протоколу № 1 не встановлює загального обов'язку держави щодо збереження постійного рівня купівельної спроможності коштів, вільно вкладених у банківські та фінансові установи, шляхом систематичного індексування заощаджень. Щоправда, згідно із Законом № 537/96, держава свідомо і добровільно зобов'язалася «забезпечити збереження та відновлення реальної вартості розміру вкладів (...) згідно з відповідними положеннями» (стаття 2), за умови, що виплата компенсацій здійснюється «поетапно, залежно від віку вкладника, суми вкладу, інших обставин» (стаття 7). При цьому держава ніколи не брала на себе зобов'язання виплатити громадянам їхні проіндексовані вклади в повному обсязі за один раз.

Отже, суми, які відповідають індексуванню вкладів, не існували до індексування, а тому не можуть вважатися «власністю» заявників. У зв'язку з цим Уряд вважає, що сам лише факт володіння ощадною книжкою і можливості передавати право на компенсацію спадкоємцям не має правових наслідків у конкретних випадках, що розглядаються, оскільки право, що передається в такий спосіб, реґулюється тими

самими умовами, що й початкове право. З огляду на наведені обставини, Уряд вважає, що зазначені скарги несумісні *ratione materiae* з положеннями Конвенції.

іі. Заявники

Заявники висловлюють свою незгоду з позицією Уряду. Стосовно арґументу Уряду, згідно з яким стаття 1 Протоколу № 1 не зобов'язує держави забезпечувати збереження купівельної спроможності заощаджень, вони наголошують на тому, що в цьому випадку держава сама взяла на себе таке зобов'язання, ставши стороною в договорах, укладених Банком з ними. У даному разі держава зловжила своїми повноваженнями як законодавець, щоб ухилитися в односторонньому порядку від своїх зобов'язань, що суперечить положенням Цивільного кодексу України та загальним принципам приватного права. Крім того, неплатоспроможність боржника або його нездатність виконати договір не позбавляє його відповідальності. Заявники зазначають також, що оскільки зобов'язання Банку і держави не були скасовані жодним подальшим договором чи нормативним актом, то вони залишаються чинними і мають бути виконані. З огляду на це заявники зазначають, що брак бюджетних коштів не може виправдати недотримання прав, ґарантованих Конвенцією та протоколами до неї, і посилаються на своє катастрофічне матеріальне становище, спричинене неможливістю одержати свої проіндексовані вклади.

У принципі заявники не оспорюють арґумент Уряду, за яким вони можуть одержати початково покладені в Банк суми. Проте вони нагадують, що ці суми, надзвичайно знецінені через інфляцію, становлять нині незначні кошти навіть з урахуванням належних відсотків. У зв'язку з цим вони підкреслюють, що основним предметом їхніх заяв є можливість одержати виплату компенсаційних сум, а не повернення вкладів як таких, що не становлять уже для них ніякого інтересу.

Крім того, дехто із заявників не визнає різницю між вкладеними коштами і коштами, які виплачуються державою в порядку компенсації; для них ідеться про одні й ті самі кошти. На думку заявників, відкриття паралельних компенсаційних рахунків є лише певним технічним засобом для збереження вартості вкладів. Тому, незалежно від юридичної кваліфікації виплат, що їх вони повинні одержати, тобто незалежно від того, чи йдеться про компенсацію, яка виплачується повністю Державним казначейством, чи про повернення власне вкладів, переоцінених за визначеним законом коефіцієнтом, заявники вважають, що ці кошти є їхньою власністю. З цього приводу вони зазначають, що ощадна книжка, якою кожен з них володіє, є законним документом про власність. Аналогічним чином, на думку заявників, той факт, що законодавство України дозволяє передання права на компенсацію спадкоємцям померлих вкладників, чітко вказує на те, що це право є їхньою «власністю».

b) Оцінка Суду

Суд нагадує, що стаття 1 Протоколу № 1, яка ґарантує по суті право власності, містить три окремі норми. Перша норма загального характеру викладає принцип поваги до власності; вона сформульована в першому реченні частини першої. Друга норма стосується позбавлення власності за певних умов; вона сформульована в другому реченні тієї самої частини. Щодо третьої норми, то нею за державами визнається можливість, зокрема, реґулювати використання майна відповідно до загальних інтересів та із запровадженням законів, що їх держави вважають необхідними для цього; вона випливає з другої частини (див., напр., рішення у справах «"Матош е Сілва, Лда." та інші проти Португалії» *(Matos e Silva, Lda., et autres c. Portugal)* від 16 вересня 1996 року, *Recueil des arrêts et décisions* 1996-IV, с. 1113, п. 81; «"Іммобільяре Саффі" проти Італії» *(Immobiliare Saffi c. Italie)* [GC]. № 22774/93, п. 44, CEDH 1999-V). Це не означає, що між згаданими нормами не існує зв'язку. Друга і третя норми стосуються окремих випадків порушення права власності; отже, вони мають тлумачитися у світлі принципу, закріпленого першою нормою (див. справу «Ятрідіс проти Греції» *(Iatridis c. Grèce)* [GC], № 31107/96, п. 55, CEDH 1999-II).

Суд нагадує, що, згідно з усталеною практикою органів Конвенції, поняття «майна» в розумінні статті 1 Протоколу № 1 може охоплювати як «фактичне майно» (див. рішення у справі «Ван дер Мусселе проти Бельгії» *(Van der Mussele c. Belgique)* від 23 листопада 1983 року, серія A, № 70, с. 23, п. 48), так і майнові цінності, в тому числі боргові вимоги, згідно з якими заявник може претендувати щонайменше на «законне сподівання» на фактичне користування правом власності (див. рішення у справах «"Пайн Велей Девелопментс Лтд" та інші проти Ірландії» *(Pine Valley Developments Ltd et autres c. Irlande)* від 29 листопада 1991 року, серія A, № 222, с. 23, п. 51; «"Пресос Компанія Навієра СА" проти Бельгії» *(Pressos Compania Naviera S.A. c. Belgique)* від 20 листопада 1995 року, серія A, № 332, с. 21, п. 31). З іншого боку, це положення не ґарантує жодного права на те, щоб стати власником того чи іншого майна (див. справу «Лінде проти Швеції» *(Linde c. Suède)*, заява № 11628/85, рішення Комісії від 9 травня 1986 року, DR 47, с. 270). Отже, наведена стаття 1 не встановлює для держав загального обов'язку щодо проведення систематичного індексування заощаджень для виправлення згубних наслідків інфляції та збереження купівельної спроможності вкладених коштів (див. справу «Рудзинська проти Польщі» *(Rudzińska c. Pologne)* (ухв.), № 45223/99, CEDH 1999-VI; справу «X. проти Німеччини» *(X. c. Allemagne)*, заява № 8724/79, рішення Комісії від 6 березня 1980 року, DR 20, с. 226).

Суд констатує, що скарга заявників стосується двох типів коштів, на які вони претендують: з одного боку, власне заощаджень, тобто коштів, які були фактично покладені заявниками в Банк, незалежно від їхньої

теперішньої реальної вартості, і, з іншого боку, бюджетних коштів, що їх виплачує держава в порядку індексування згаданих вкладів відповідно до Закону № 537/96. Суд констатує при цьому, що основним предметом заяв є можливість одержання проіндексованих коштів.

Що стосується насамперед початкових вкладів заявників, Суд вважає, що вони, безсумнівно, становлять «майно», яке належить їм згідно зі статтею 1 Протоколу № 1. З цього приводу Суд зазначає, що право заявників при бажанні забрати ці кошти разом з відповідними відсотками не заперечується. Проте з матеріалів справ не випливає, що хтось із них справді скористався з цього права. Навпаки, деякі заявники твердять, що не мають потреби в початкових вкладах, наполягаючи на тому, що основним предметом їхніх заяв є можливість одержати проіндексовані суми. За цих обставин та тією мірою, якою заяви стосуються повернення власне вкладів, Суд вважає, що заявники не можуть вимагати кваліфікувати їх як «потерпілих» згідно зі статтею 34 Конвенції. Отже, ця частина заяв має бути відхилена, відповідно до пункту 4 статті 35.

Що стосується коштів, передбачених Законом № 537/96, які відповідають проіндексованій вартості вкладів, Суд зазначає, що ці кошти належать до коштів Державного казначейства, які держава виділяє на певних умовах. Таким чином, предмет провадження, порушеного кожним із заявників у національних судах, не стосувався жодного «теперішнього майна», що належить заявникам. З цього приводу Суд нагадує, що право на індексування заощаджень не ґарантується як таке статтею 1 Протоколу № 1 (див. рішення у справі «Рудзинська проти Польщі», а також у справі «Трайковський проти колишньої югославської республіки Македонії» *(Trajkovski c. Z'ex-République yougoslave de Macédoine)* (ухв.), № 53320/99, 7 березня 2002 року, не опублікована), тому згадана стаття не може бути застосована до випадків, що розглядаються. Отже, ця частина заяв несумісна *ratione materiae* з положеннями Конвенції, згідно з пунктом 3 статті 35, і має бути відхилена, згідно з пунктом 4 статті 35.

2. Пункт скарги за статтею 14 Конвенції в поєднанні зі статтею 1 Протоколу №1

Заявники стверджують, що, прийнявши порядок реґулювання використання їхніх вкладів, законодавчою основою якого є вік відповідних осіб, держава вдалася до дискримінації, яку забороняє стаття 14 Конвенції в поєднанні зі статтею 1 Протоколу № 1. Стаття 14 передбачає:

> «Здійснення прав і свобод, викладених у цій Конвенції, ґарантується без будь-якої дискримінації за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження або інших обставин».

3

a) Арґументи сторін

Уряд нагадує, що на статтю 14 Конвенції не можна посилатися окремо, оскільки вона стосується виключно здійснення прав і свобод, ґарантованих іншими нормативними положеннями Конвенції та протоколів до неї. Звичайно, вона може братися до уваги навіть без порушення їхніх вимог і цією мірою має самостійне значення, проте не може застосовуватися, якщо оспорювані факти не підпадають під дію бодай одного зі згаданих положень. Тому Уряд наполягає на своїх висновках щодо неможливості застосування статті 1 Протоколу № 1 до цих справ (див. вище) і робить висновок, що порушення статті 14 також відсутнє.

Щодо заявників, наведена ними ознака становить дискримінацію згідно зі статтею 14. З цього приводу вони, зокрема, зазначають, що така різниця в ставленні, визначена Законом № 537/96, чітко сформульована і не передбачає жодних винятків. Вони нагадують також, що вікова межа, передбачена законом, становить вісімдесят років, тимчасом як за статистичними даними середня тривалість життя в Україні дорівнює шістдесяти чотирьом рокам. Отже, законодавець свідомо зробив ілюзорною можливість майбутнього повернення їхніх вкладів. Таким чином, допускаючи, що різниця сум, які виплачуються в порядку компенсації, ґрунтується на розмірі кожного вкладу і може бути виправданою, заявники вважають, що розподіл в часі компенсаційних виплат залежно від віку осіб, які мають на це право, не може спиратися на жодний законний інтерес.

b) Оцінка Суду

Суд нагадує, що, відповідно до його усталеної практики, стаття 14 доповнює інші нормативні положення Конвенції та протоколів. Вона не існує самостійно, оскільки стосується виключно «здійснення прав і свобод», що їх ці положення ґарантують. Звичайно, вона може братися до уваги навіть без порушення їхніх вимог і цією мірою має самостійне значення, проте не може застосовуватися, якщо оспорювані факти не підпадають під дію бодай одного зі згаданих положень (див., напр., рішення у справі «Ґайґузуц проти Австрії» *(Gaygusuz c. Autriche)* від 16 вересня 1996 року, *Recueil* 1996-IV, с. 1141, п. 36; у справі «Тлімменос проти Греції» *(Thlimmenos c. Grèce)* [GC], № 34369/97, п. 40, CEDH 2000-IV). Вище суд уже зазначав, що пункт скарги з посиланням на статтю 1 Протоколу № 1 не належить до сфери застосування Конвенції та її протоколів. З цього випливає, що цей пункт має бути також відхилений як несумісний *ratione materiae* з положеннями Конвенції, згідно з пунктом 3 статті 35.

3. Пункт скарги за статтею 13 Конвенції в поєднанні зі статтею 1 Протоколу №1

Заявники посилаються на статтю 13 Конвенції, в якій сказано:

«Кожен, чиї права і свободи, викладені в цій Конвенції, порушуються, має право на ефективний засіб правового захисту у відповідному національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, що діяли як офіційні особи».

а) Арґументи сторін

і. Уряд

Уряд нагадує, що, згідно з усталеною практикою органів Конвенції, особа, яка на слушних підставах вважає себе потерпілою від порушення прав, визнаних Конвенцією, повинна мати можливість звернення до національних інстанцій з метою розгляду її скарги і забезпечення, за наявності підстав, відшкодування. Згадана інстанція повинна мати достатній ступінь незалежності та повноваження, що дають їй змогу провести повний розгляд скарги з погляду Конвенції. У будь-якому разі, лише той факт, що заявник не виграв справу, не означає, що обраний ним спосіб оскарження є неефективним.

Щодо випадків, про які йдеться, Уряд зазначає, що скарги заявників були належним чином розглянуті судами першої інстанції та касаційними судовими органами, а деякі з них Верховним Судом у порядку нагляду. Крім того, оскаржувані рішення національних судових інстанцій є достатньо вмотивованими. З огляду на сказане, Уряд вважає пункт скарги за статтею 13 Конвенції явно необґрунтованим.

ii. Заявники

Заявники, зі свого боку, вважають, що статтю 13 Конвенції було порушено. Посилаючись на арґументи, викладені у контексті статті 1 Протоколу № 1, взятої окремо та в поєднанні зі статтею 14 Конвенції (див. вище), вони стверджують, що судові інстанції України не ставили питання про несумісність Закону № 537/96 з Конституцією і Конвенцією або ж заявили про свою некомпетентність щодо цього. На думку заявників, з огляду на таку очевидну суперечність, суди мали відхилити застосування Закону № 537/96 або ж звернутися до Конституційного Суду з преюдиціальним запитанням щодо конституційності згаданого акта, проте не зробили цього.

b) Оцінка Суду

Суд нагадує, що стаття 13 Конвенції ґарантує наявність у внутрішній правовій системі засобів захисту, що дають змогу забезпечувати права і свободи згідно з Конвенцією в тому розумінні, в якому вони в ній закріплені. Ця стаття вимагає наявності національного засобу правового захисту, тому компетентна національна інстанція наділена правом розглянути скаргу з посиланням на Конвенцію, а також присудити відповідне відшкодування у випадку, коли для цього є підстави (див., напр., рішення у справі «Марґарет Мюррей проти Великої Британії» *(Margaret Murray c. Royaume-Uni)* від 28 жовтня 1994 року, серія А,

№ 300-A, с. 37–38, п. 100; у справі «Вільвараджа та інші проти Великої Британії» *(Vilvarajah et autres c. Royaume-Uni)* від 30 жовтня 1991 року, серія A, № 215, с. 39, п. 122). Щодо випадків, про які йдеться, Суд констатує, що всі позови, вчинені заявниками з метою повернення коштів, що є предметом спору, були розглянуті по суті судовими органами України. Стосовно відхилення всіх позовів з мотивів відсутності законної підстави на відшкодування, Суд нагадує, що спосіб захисту не перестає бути «ефективним», згідно зі статтею 13 Конвенції, через те що стан матеріального права, яке застосовується, позбавляє його будь-яких шансів на успіх (див. рішення у справі «Марґарет Мюррей проти Великої Британії», п. 100; у справі «“Ферайніґунґ Демократішер Зольдатен Остеррайхс” і Ґубі проти Австрії» *(Vereinigung Democratischer Soldaten Österreichs et Gubi c. Autriche)* від 19 грудня 1994 року, серія A, № 302, с. 20, п. 55). Оскільки заявники скаржаться, що національні суди не використали процесуальну можливість, надану ухвалою № 9 Верховного Суду, з тим, аби цей останній вдався до свого права подання до Конституційного Суду, Суд нагадує, що стаття 13 не вимагає такого способу захисту, яким можна було б опротестовувати в національних органах закони Договірної держави як такі, що суперечать Конвенції (див., напр., рішення у справі «Ґустафссон проти Швеції» *(Gustafsson c. Suède)* від 25 квітня 1996 року, *Recueil* 1996-II, с. 660, п. 70, і в справі «Святі монастирі проти Греції» *(Les Saints Monastères c. Grèce)*, від 9 грудня 1994 року, серія A, № 301-A, с. 39, п. 90).

З огляду на викладене вище, Суд вважає, що спосіб захисту, який був у розпорядженні заявників, відповідає вимозі щодо «ефективності», згідно зі статтею 13 Конвенції, і що цей пункт скарги має бути також відхилений як явно необґрунтований, згідно з пунктами 3 і 4 статті 35 Конвенції.

На цих підставах Суд одноголосно

Постановив об'єднати заяви;

Оголосив заяви неприйнятними.

Т.Л. Ерлі, *заступник секретаря секції*

Ж.-П. Коста, *голова*

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

СПРАВА «"СОВТРАНСАВТО-ХОЛДИНҐ" ПРОТИ УКРАЇНИ»*
(AFFAIRE SOVTRANSAVTO HOLDING C. UKRAINE)

(Заява № 48553/99)

РІШЕННЯ

(по суті)

Страсбурґ

25 липня 2002 року

У справі «"Совтрансавто-Холдинґ" проти України»

Європейський суд з прав людини (четверта секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли:

п. **Ґ. Ресс** (G. Ress), **голова**
п. **І. Кабраль Баррето** (I. Cabral Barreto)
п. **В. Буткевич** (V. Butkevych)
пані **Н. Важич** (N. Vajić)
п. **Д. Хедіґан** (J. Hedigan)
п. **М. Пеллонпя** (M. Pellonpää)
пані **С. Ботучарова** (S. Botoucharova), **судді**,

та п. **В. Берже** (V. Berger), **секретар секції**,

після обговорення за зачиненими дверима 27 вересня 2001 року та 4 липня 2002 року

постановляє таке рішення, ухвалене в останній із зазначених днів:

---

* Переклад люб'язно наданий Національним бюро у справах дотримання Конвенції про захист прав та основних свобод людини (Міністерство юстиції України). (Прим. редакції.)

ПРОЦЕДУРА

1. Справу розпочато за заявою (№ 48553/99), поданою до Суду проти України російським підприємством «Совтрансавто-Холдинґ» (заявник) 11 травня 1999 року, відповідно до статті 34 Конвенції про захист прав людини та основних свобод (Конвенція).

2. Заявника в Суді представляє п. М. де Гієншмідт *(M. de Guillenchmidt)*, адвокат паризької колеґії адвокатів. Український уряд (Уряд) представляє уповноважена особа, пані В. Лутковська, Міністерство юстиції.

3. Заявник стверджував, що його справа не була розглянута справедливо та протягом розумного строку незалежним і безстороннім судом. Він також скаржився на відсутність відкритого слухання при розгляді його справи. При цьому він посилався на пункт 1 статті 6 Конвенції.

Посилаючись на статтю 1 Протоколу № 1, заявник скаржився, що внаслідок реєстрації Луганським міським виконавчим комітетом незаконних рішень товариства «Совтрансавто-Луганськ» його акції були знецінені, у зв'язку з чим він втратив контроль над діяльністю та майном товариства «Совтрансавто-Луганськ». Він також стверджував, що компенсація, яку він отримав внаслідок ліквідації підприємства «Совтрансавто-Луганськ», не відповідала частині капіталу, яка була в його власності спочатку.

Посилаючись на статтю 14 Конвенції, заявник стверджував, що він є потерпілим від дискримінації з боку українських органів влади, які хотіли «захистити інтереси громадян України», надаючи перевагу правам українського товариства на шкоду інтересам заявника.

4. Заява була призначена до розгляду четвертій секції Суду (пункт 1 правила 52 Реґламенту). Для розгляду справи (пункт 1 статті 27 Конвенції) було сформовано палату, відповідно до пункту 1 правила 26 Реґламенту.

5. Після слухання, присвяченого одночасно питанням прийнятності заяви та суті справи (пункт 4 правила 54 Реґламенту), ухвалою від 27 вересня 2001 року палата визнала заяву прийнятною.

6. Відповідно до пункту 1 правила 61 Реґламенту, ухвала щодо прийнятності заяви була надіслана Російському урядові.

7. Як заявник, так і Уряд подали свої зауваження щодо суті справи (пункт 1 правила 59 Реґламенту).

8. 1 листопада 2001 року Суд змінив склад секцій (пункт 1 правила 25 Реґламенту), однак палата колишньої четвертої секції, у складі, в якому вона існувала до цієї дати, продовжила розгляд справи.

ЩОДО ФАКТІВ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

9. Заявник, АТ «Совтрансавто-Холдинґ», — російське акціонерне товариство з міжнародних перевезень, створене в 1993 році, міститься в Москві.

10. У період з 1993 по 1997 рік заявник володів 49 відсотками акцій українського відкритого акціонерного товариства «Совтрансавто-Луганськ».

А. Рішення товариства «Совтрансавто-Луганськ» щодо збільшення статутного фонду та внесення змін до статутних документів і їх реєстрація Луганським міськвиконкомом

11. 3 січня 1996 року загальні збори акціонерів «Совтрансавто-Луганськ» ухвалили рішення про внесення змін до статутних документів (статуту й інших документів) цього товариства та змінили його на закрите акціонерне товариство. 23 січня 1996 року виконавчий комітет Луганська, муніципальний орган, відповідно до повноважень, наданих йому законом, зареєстрував це рішення.

12. 26 грудня 1996 року, 11 серпня 1997 року та 20 жовтня 1997 року генеральний директор ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ» прийняв рішення про збільшення (щоразу на третину) статутного фонду товариства і, як наслідок, про внесення змін до статутних документів. Ці рішення були зареєстровані Луганським міськвиконкомом 30 грудня 1996 року, 12 серпня 1997 року та 18 листопада 1997 року, відповідно.

13. Внаслідок збільшення статутного фонду керівництво ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ» дістало право одноособово керувати товариством та контролювати його майно. Частина статутного фонду, що перебувала у власності заявника, зменшилася з 49 відсотків до 20,7 відсотка.

14. Згідно з твердженнями заявника, від 1997 до 1999 року частину майна ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ» було продано різним підприємствам, що їх створив генеральний директор цього товариства.

В. Початок судового провадження за позовом заявника до ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ» та Луганського міськвиконкому

15. 25 червня 1997 року заявник звернувся до арбітражного суду Луганської області (суд першої інстанції у цій справі) з позовом (справа № 70/10-98) проти ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ» та Луганського міськвиконкому. Він наполягав на визнанні незаконними рішень щодо внесення змін до статутних документів зазначеного товариства та рішення про реєстрацію, ухвалене виконавчим комітетом 23 січня 1996 року. Заявник стверджував, що, всупереч вимогам чинного законодавства і

статутних документів товариства «Совтрансавто-Луганськ», загальні збори акціонерів 3 січня 1996 року були організовані без участі і без згоди представників «Совтрансавто-Холдинґу». Крім того, протокол не був підписаний усіма акціонерами. 4 серпня 1997 року арбітражний суд відхилив позов.

16. 9 вересня 1997 року заявник звернувся до голови арбітражного суду Луганської області із заявою про перевірку рішення від 4 серпня 1997 року в порядку нагляду. Ухвалою від 14 жовтня 1997 року заступник голови суду відхилив заяву.

17. 21 листопада 1997 року заявник звернувся до судової колеґії Вищого господарського суду України із заявою про перевірку в порядку нагляду відповідного рішення. Постановою від 6 березня 1998 року судова колеґія Вищого арбітражного суду скасувала рішення від 4 серпня та 14 жовтня 1997 року на підставі того, що відповідні судові органи звернули недостатню увагу на обставини справи та арґументи заявника. Колеґія направила справу на новий судовий розгляд в арбітражний суд Київської області (суд першої інстанції у цій справі), вказавши звернути особливу увагу на необхідність глибокого вивчення фактів справи та документів, наданих сторонами.

C. Період із січня по травень 1998 року

18. 16 січня 1998 року керівництво ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ» надіслало Президентові України листа, в якому вимагало «взяти справу під особистий контроль», а також «захистити інтереси України». Листом від 3 лютого 1998 року Президент України дав вказівку голові Вищого арбітражного суду «захистити інтереси громадян України».

19. 1 лютого 1998 року загальні збори акціонерів «Совтрансавто-Луганськ» прийняли переглянуту версію статутних документів товариства. 17 лютого 1998 року Луганський міськвиконком зареєстрував рішення.

20. Шифрограмою від 6 березня 1998 року голова Луганської обласної держадміністрації повідомив Президента України про те, що, незважаючи на його резолюцію стосовно захисту національних інтересів, Вищий арбітражний суд скасував рішення від 4 серпня та 14 жовтня 1997 року і повернув справу на новий розгляд, а це, на його думку, завдавало шкоди належному функціонуванню ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ» та інтересам України і було на користь Росії. Він вимагав від Президента України невідкладно втрутитись у справу з метою захисту інтересів українського підприємства та громадян України.

21. Від 10 до 31 березня 1998 року Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку України, державний орган, уповноважений контролювати діяльність акціонерних товариств, проводила аналіз діяльності ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ». 29 квітня 1998 року вона констатувала невідповідність чинному законодавству скликання загальних

зборів акціонерів від 3 січня 1996 року та рішень, прийнятих внаслідок цього керівництвом товариства.

22. 19 травня 1998 року М.Т. (народний депутат України) закликав Президента України «захистити інтереси громадян України». Того ж дня своєю резолюцією Президент України знову привернув увагу голови Вищого арбітражного суду на необхідність захисту інтересів держави.

D. Наступний етап судового розгляду

23. 20 травня 1998 року під час судового засідання п. Кравчук (суддя арбітражного суду Київської області, призначений розглядати справу) публічно відмовився вести провадження у зв'язку із значним тиском з боку відповідачів (ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ» та Луганського міськвиконкому). 21 травня 1998 року було призначено іншого суддю розглядати справу.

24. 28 травня 1998 року голова Вищого арбітражного суду направив голові арбітражного суду Київської області копію резолюції Президента України від 19 травня 1998 року із вказівкою взяти її до уваги при розгляді справи заявника.

25. 3 червня 1998 року заявник подав до арбітражного суду Київської області додатковий позов проти ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ» та Луганського міськвиконкому (справа № 13/10-98). Він наполягав на визнанні незаконними, по-перше, рішень про збільшення статутного фонду та внесення змін у статутні документи, прийнятих генеральним директором «Совтрансавто-Луганськ» 26 грудня 1996 року, 11 серпня та 20 жовтня 1997 року, по-друге, рішень про реєстрацію, ухвалених виконавчим комітетом 30 грудня 1996 року, 12 серпня та 18 листопада 1997 року, і, по-третє, реєстрацію виконавчим комітетом 17 лютого 1998 року рішення про внесення змін до статутних документів, ухвалених загальними зборами акціонерів ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ» 1 лютого 1998 року.

26. 9 червня 1998 року арбітражний суд Київської області зупинив розгляд справи № 13/10-98 до винесення рішення у справі № 70/10-98.

27. Листом від 17 червня 1998 року заступник голови Вищого арбітражного суду дав вказівку голові арбітражного суду Київської області «взяти відповідну справу під особистий контроль».

28. 23 червня 1998 року арбітражний суд Київської області розглянув справу № 70/10-98 і відхилив позов заявника, встановивши своїм рішенням, що ні внесення змін до статутних документів ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ» від 3 січня 1996 року, ні рішення про реєстрацію від 23 січня 1996 року не були незаконними.

29. 23 червня 1998 року суд розглянув справу № 13/10-98 і після встановлення законності рішень, оскаржуваних заявником, відхилив його позов.

30. 2 липня 1998 року заявник звернувся до голови арбітражного суду Київської області із заявою про перегляд рішень від 23 червня 1998 року стосовно справ № 13/10-98 та 70/10-98 у порядку нагляду. Він, зокрема, зазначав, що відповідачі у справі порушили Закон № 1576-XII від 19 вересня 1991 року, Закон № 533-XII від 7 грудня 1990 року та постанову Кабінету Міністрів України № 276 від 29 квітня 1994 року, що реґулюють діяльність акціонерних товариств і процедуру реєстрації рішень цих товариств. Водночас він скаржився на відсутність відкритого судового розгляду в суді першої інстанції.

31. Двома ухвалами від 12 жовтня 1998 року заступник голови суду відхилив заяви, підтвердивши висновки суду першої інстанції.

32. 24 листопада 1998 року заявник звернувся до судової колеґії Вищого арбітражного суду із заявою про перегляд відповідних рішень у порядку нагляду. Двома постановами від 12 січня 1999 року судова колеґія Вищого арбітражного суду відхилила заяви стосовно справ № 13/10-98 та 70/10-98 на тих самих підставах, що містилися в рішеннях суду першої інстанції.

E. Період із січня 1999 по квітень 2000 року

33. У лютому 1999 року заявник звернувся до Генеральної прокуратури України з вимогою втрутитися в арбітражне провадження у справах № 13/10-98 та 70/10-98 з метою ґарантування законності цього провадження. Він також звернувся з проханням до голови Вищого арбітражного суду внести протест з метою перегляду всіх рішень стосовно цих справ у порядку нагляду.

34. Листом від 26 лютого 1999 року начальник департаменту з арбітражного провадження Генеральної прокуратури України відхилив клопотання заявника, констатувавши, що участь представника держави не є необхідною при розгляді цих справ.

35. 8 червня 1999 року загальні збори акціонерів ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ», організовані, за твердженням заявника, без його участі, ухвалили рішення про початок процедури ліквідації товариства.

F. Відновлення судового провадження після внесення протесту

36. У квітні 2000 року голова Вищого арбітражного суду вніс протест у президію Вищого арбітражного суду з метою скасування всіх рішень у справах № 13/10-98 та 70/10-98 у порядку нагляду. Постановою від 21 квітня 2000 року президія Вищого арбітражного суду скасувала рішення від 23 червня, 12 жовтня 1998 року і 12 січня 1999 року та відправила справи № 13/10-98 і 70/10-98 в арбітражний суд Київської області на новий розгляд. У постанові вона констатувала, що рішення арбітражних судів були винесені без належного і глибокого розгляду фактів та арґументів сторін, висновки цих судів були суперечливими та передчасними, оскільки вони не взяли до уваги ні висновків Державної

комісії з цінних паперів, що стосувалися численних фактів порушення керівництвом ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ» положень чинного законодавства, ні вимог законодавства, яке застосовується до реєстрації статутних документів акціонерних товариств; крім того, вона констатувала, що не було зроблено аналізу відповідності статутних документів ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ» чинному законодавству.

G. Провадження в арбітражному суді Київської області

37. Листом від 12 травня 2000 року голова арбітражного суду Київської області звернув увагу голови Вищого арбітражного суду на той факт, що «постановою від 21 квітня 2000 року Вищий арбітражний суд скасував рішення арбітражних судів у справах № 13/10-98 та 70/10-98, які були прийняті протягом двох років», і що «арбітражний суд Київської області вже виносив рішення з цього питання». Він підкреслив, що «певні факти стосовно відповідної справи ставлять під сумнів безсторонність суддів суду під час розгляду цієї справи, а це може викликати передбачувані неґативні наслідки». Він звернувся з проханням до голови Вищого арбітражного суду передати справи № 13/10-98 та 70/10-98 іншому суду з метою «ґарантування об'єктивності і безсторонності судового процесу».

38. Листом від 25 травня 2000 року голова Вищого арбітражного суду відхилив клопотання голови арбітражного суду Київської області стосовно передання справ № 13/10-98 та 70/10-98 іншому суду, встановивши відповідність постанови від 21 квітня 2000 року чинному законодавству.

39. 7 серпня 2000 року арбітражний суд Київської області розпочав розгляд справ № 13/10-98 та 70/10-98. Після аналізу документів, поданих заявником, та констатації факту ліквідації ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ», він зобов'язав Луганський міськвиконком надати суду документи стосовно ліквідації ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ» та ориґінали документів щодо реєстрації ЗАТ «Транс Кінґ», створеного на базі майна ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ». Він призначив нове слухання справи на 7 вересня 2000 року.

40. 7 вересня 2000 року арбітражний суд Київської області призначив нове слухання на 18 жовтня 2000 року, визнавши необхідність участі прокурора в процесі.

41. 25 жовтня 2000 року арбітражний суд Київської області після констатації необхідності додаткового вивчення матеріалів справ № 13/10-98 та 70/10-98 Генеральною прокуратурою України відклав слухання.

42. Рішенням від 23 квітня 2001 року арбітражний суд Київської області частково задовольнив позовні вимоги заявника, зобов'язавши ЗАТ «Транс Кінґ», правонаступника ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ»,

повернути заявникові частину майна, яке йому належало у відповідний час, але відхилив позовні вимоги заявника до Луганського міськвиконкому. Зокрема, суд визнав незаконність рішень генерального директора ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ» від 26 грудня 1996 року, 11 серпня 1997 року та 20 жовтня 1997 року щодо збільшення статутного фонду товариства та внесення змін до його статутних документів, констатувавши, що, відповідно до законодавства, лише колеґіальний орган товариства правоможний ухвалювати такі рішення. Він констатував також, що внаслідок прийняття цих рішень права заявника на керівництво ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ» і контроль за його майном були порушені і що компенсація, отримана заявником внаслідок ліквідації ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ», не була пропорційною частині статутного фонду у володінні заявника на момент реєстрації статутних документів цього товариства в січні 1996 року.

43. Ухвалою від 7 травня 2001 року державна виконавча служба Луганської області зупинила виконання рішення від 23 квітня 2001 року у зв'язку з поданням товариством-відповідачем заяви про перегляд рішення в порядку нагляду голові арбітражного суду Київської області.

H. Рішення апеляційного господарського суду Київської області від 24 січня 2002 року

44. Внаслідок протесту Генеральної прокуратури України та за заявою ЗАТ «Транс Кінґ» про перевірку справи в порядку нагляду судова колеґія апеляційного господарського суду Київської області (апеляційний суд у цій справі, запроваджений після реформи судової системи) рішенням від 24 січня 2002 року скасувала рішення арбітражного суду Київської області від 23 квітня 2001 року в частині повернення майна заявникові та відхилила всі позовні вимоги заявника.

I. Провадження у Вищому господарському суді України

45. 25 лютого 2002 року заявник звернувся до судової колеґії Вищого господарського суду України (запроваджений після реформи судової системи; колишній Вищий арбітражний суд) з касаційною скаргою про скасування рішення від 24 січня 2002 року.

46. Ухвалою від 2 квітня 2002 року судова колеґія Вищого господарського суду відхилила скаргу заявника, не розглядаючи її по суті. Вона, зокрема, констатувала, що заявник не подав документів, які підтверджували б сплату державного мита за розгляд скарги. Вищий господарський суд повернув заявникові суму, яку останній сплатив як державне мито, і зазначив, що після виконання відповідної формальності заявник може знову подати свою скаргу.

47. Заявник подав нову касаційну скаргу. Ухвалою від 26 квітня 2002 року судова колеґія Вищого господарського суду відхилила скаргу, не

розглядаючи її по суті. Вона констатувала, зокрема, що заявник прогаяв строк в один місяць, передбачений для подання скарги, і що він не звернувся з клопотанням про поновлення строку подання такої скарги.

II. ВІДПОВІДНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

A. Закон № 1142-XII від 4 червня 1991 р. (стосовно системи арбітражних судів)

48. Стаття 1 Закону передбачає:

«Відповідно до Конституції України правосуддя в господарських відносинах здійснюється арбітражним судом.

Арбітражний суд є незалежним органом у вирішенні всіх господарських спорів, що виникають між юридичними особами, державними та іншими органами, а також у розгляді справ про банкрутство».

B. Цивільний процесуальний кодекс від 1 січня 1964 р.

49. Відповідні положення Кодексу передбачають:

Стаття 327

«Рішення, ухвали і постанови суду, що набрали законної сили, можуть бути переглянуті в порядку судового нагляду за протестами службових осіб, зазначених у статті 328 цього Кодексу».

Стаття 328

«Опротестовувати в порядку нагляду рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили, мають право:

1) Голова Верховного Суду України, Генеральний прокурор України та їх заступники (...);

2) голови Верховного Суду Республіки Крим, обласного, Київського і Севастопольського міських судів та їх заступники, прокурор Республіки Крим, області, міст Києва, Севастополя та їх заступники (...);

3) голова військового суду регіону, Військово-Морських Сил, військовий прокурор (на правах прокурора області), їх заступники (...)».

Стаття 329

«Службові особи, зазначені в статті 328 цього Кодексу, а також районні і міські прокурори та прокурори гарнізонів вправі витребувати від відповідних судів цивільну справу для вирішення питання про наявність підстав для принесення протесту в порядку судового нагляду.

(...)

При відсутності підстав для принесення протесту про це повідомляється особа, за заявою якої справа була витребувана для

перевірки, з зазначенням мотивів відмови, а справа повертається до суду за належністю».

С. Арбітражний процесуальний кодекс від 6 листопада 1991 р.

50. Відповідні положення Кодексу передбачають:

Стаття 91

«Законність і обґрунтованість рішення, ухвали, постанови арбітражного суду, третейського суду або іншого органу, який в межах своєї компетенції вирішує господарський спір, може бути перевірено в порядку нагляду за заявою сторони, за протестом прокурора чи його заступника, як це передбачено цим Кодексом, іншими законодавчими актами України.

Заява сторони про перевірку рішення, ухвали, постанови перевіряється головою арбітражного суду Автономної Республіки Крим чи його заступником, головою арбітражного суду області, міст Києва та Севастополя чи його заступником та судовою колеґією Вищого арбітражного суду по перегляду рішень, ухвал, постанов.

Особи, які мають право принесення протесту:

— Генеральний прокурор України чи його заступники (...);

— прокурор Автономної Республіки Крим, прокурор області та міст Києва та Севастополя і їх заступники (...)».

Стаття 97

«Голова Вищого арбітражного суду, Генеральний прокурор України чи його заступники мають право принести у президію Вищого арбітражного суду протест на постанову, прийняту судовою колеґією Вищого арбітражного суду з господарського спору.

(...)»

Стаття 100

«(...)

Подання заяви про перевірку рішення, ухвали, постанови в порядку нагляду і принесення протесту прокурором чи його заступником не зупиняють виконавчого провадження.

(...)»

Стаття 102

«Заява про перевірку рішення, ухвали, постанови в порядку нагляду подається і протест прокурора приноситься не пізніше двох місяців з дня прийняття рішення, ухвали, постанови».

Стаття 104

«Перевірка рішення, ухвали, постанови в порядку нагляду може здійснюватися арбітражним судом за участю сторін. (...)

Перевірка рішення, ухвали, постанови в порядку нагляду здійснюється не пізніше двох місяців з дня надходження до арбітражного суду заяви або протесту. (...)

Рішення, ухвала, постанова арбітражного суду можуть бути перевірені в порядку нагляду не пізніше одного року з дня їх прийняття».

Стаття 106

«За результатами перевірки рішення, ухвали, постанови в порядку нагляду арбітражний суд має право:

— залишити рішення, ухвалу, постанову без зміни;

— змінити рішення, ухвалу, постанову;

— скасувати рішення, ухвалу, постанову і прийняти нове рішення, або передати справу на новий розгляд, або припинити провадження у справі, або залишити позов без розгляду.

Рішення, ухвала, постанова арбітражного суду перевіряються в повному обсязі, незалежно від доводів, викладених у заяві чи протесті.

Арбітражний суд, перевіряючи рішення, ухвалу, постанову в порядку нагляду, користується правами, наданими арбітражному суду при розгляді господарського спору.

Перевірка рішення, ухвали, постанови у порядку нагляду Вищим арбітражним судом є остаточною (...)».

Стаття 108

«За наслідками перевірки в порядку нагляду рішення чи ухвали арбітражного суду Автономної Республіки Крим, арбітражного суду області, міст Києва та Севастополя ухвалюється іменем України мотивована постанова.

Постанову підписує голова арбітражного суду Автономної Республіки Крим чи його заступник, голова арбітражного суду області, міст Києва та Севастополя чи його заступник.

За наслідками перевірки рішення, ухвали, постанови в порядку нагляду судова колеґія Вищого арбітражного суду ухвалює іменем України мотивовану постанову, яку підписують усі судді, що брали участь у перевірці».

Стаття 109

«Вказівки, що містяться в постанові про перевірку рішення, ухвали, постанови в порядку нагляду, є обов'язковими для арбітражного суду при новому розгляді справи.

(...)»

3

Стаття 115

«Рішення, ухвала, постанова арбітражного суду набирають законної сили негайно після їх прийняття і підлягають обов'язковому виконанню підприємствами, організаціями, посадовими особами».

D. Конституція України від 28 червня 1996 р.

51. Відповідні положення Конституції передбачають:

Стаття 56

«Кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень».

Стаття 144

«Органи місцевого самоврядування в межах повноважень, визначених законом, приймають рішення, які є обов'язковими до виконання на відповідній території.

Рішення органів місцевого самоврядування з мотивів їх невідповідності Конституції чи законам України зупиняються у встановленому законом порядку з одночасним зверненням до суду».

E. Закон № 2538-III від 21 червня 2001 р. (стосовно реформи системи арбітражних судів)

52. Відповідно до цього закону, система арбітражних судів була замінена системою господарських судів, уповноважених відправляти правосуддя у сфері господарських відносин.

Згідно зі статтею 5, система складається з трьох рівнів: місцевих господарських судів, апеляційних господарських судів та Вищого господарського суду України.

F. Господарський процесуальний кодекс від 6 листопада 1991 р.
(до і після внесення змін 21 червня 2001 р.)

53. Господарський процесуальний кодекс, до і після внесення змін 21 червня 2001, більше не передбачає процедури внесення протесту.

Відповідно до статті 53, господарський суд може відновити процесуальний строк на клопотання сторони у справі, або прокурора, або з власної ініціативи.

Згідно зі статтею 110, касаційна скарга може бути внесена не пізніше одного місяця після вступу в законну силу рішення місцевого господарського суду або постанови апеляційного господарського суду.

Відповідно до статті 111, касаційна скарга має супроводжуватися, серед іншого, підтвердженням платежу державного мита.

За пунктом 4 статті 113, суд повертає касаційну скаргу особі, яка її внесла, не розглядаючи по суті, якщо остання не подала підтвердження про сплату державного мита.

Згідно з пунктом 5 статті 111-3, суд повертає касаційну скаргу особі, яка її внесла, не розглядаючи по суті, якщо строк, передбачений для її подання, закінчився і заінтересована особа не подала клопотання про його поновлення.

ЩОДО ПРАВА

I. ПОПЕРЕДНЄ ЗАПЕРЕЧЕННЯ УРЯДУ

54. Уряд наполягає, що Суд не може розглядати скарги заявника стосовно фактів, що мали місце до дати набрання Конвенцією чинності щодо України, тобто 11 вересня 1997 року. На думку Уряду, ця частина заяви має бути відхилена як неприйнятна *ratione temporis*, відповідно до положень Конвенції.

55. Зі свого боку, заявник стверджує, що знецінення його акцій було тривалим процесом. Хоча два перші етапи цього процесу мали місце до 11 вересня 1997 року, третій етап розпочався 18 листопада 1997 року. З цієї дати його частка в статутному фонді була загалом зменшена з 49 відсотків до 20,7 відсотка, внаслідок чого він втратив контроль над діяльністю ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ». Таким чином, у справі йдеться про «тривалу ситуацію», результатом якої була ліквідація українського товариства у червні 1999 року. Заявник також наполягає, що в частині його скарг за статтею 6 Конвенції всі процедури були розпочаті після рішення, винесеного Вищим арбітражним судом 6 березня 1998 року, тобто після дати набрання чинності Конвенцією стосовно України.

56. Суд повторює, що, відповідно до загальних принципів міжнародного права, Конвенція реґулює для кожної держави-учасниці виключно факти, які мали місце після набрання Конвенцією чинності стосовно неї. Він зауважує, що дата набрання чинності Конвенцією стосовно України та вступу в законну силу заяви України про визнання права на індивідуальні заяви — 11 вересня 1997 року і що в цій справі частина фактів, згаданих у заяві, мала місце до цієї дати.

Таким чином, Суд повинен визначити, чи поширюється його компетенція на розгляд скарг заявника, і якщо так, то до якої межі.

57. Що стосується скарг заявника за пунктом 1 статті 6 Конвенції, Суд констатує, що судове провадження розпочалося в червні 1997 року і що частина цього провадження не підпадає під його компетенцію *ratione temporis*.

Суд вважає, що його компетенція *ratione temporis* поширюється на розгляд усього судового провадження, починаючи з ухвали заступника

голови арбітражного суду Луганської області від 14 жовтня 1997 року. Однак він візьме до уваги факти, що мали місце до 11 вересня 1997 року, в контексті розгляду поданих скарг (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «Баґґетта проти Італії» *(Baggetta c. Italie)* від 25 червня 1987 року, серія А, № 119, с. 32, п. 20).

58. Що стосується скарги за статтею 1 Протоколу № 1, Суд відзначає, що заявник скаржиться не на позбавлення його власності як такої, що, безперечно, є одномоментним актом, а на втрату контролю над діяльністю та майном ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ» внаслідок знецінення його акцій та на відсутність адекватної компенсації після ліквідації цього товариства.

3

У зв'язку з цим Суд зауважує, що знецінення акцій заявника становило процес, розтягнутий у часі, який складався з трьох етапів і закінчився ліквідацією товариства «Совтрансавто-Луганськ». Ці три етапи розгорталися за однією схемою. Зокрема, трьома рішеннями генеральний директор ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ» збільшив, щоразу на третину, статутний фонд товариства і після цього вніс зміни до статутних документів. Кожне з цих рішень було зареєстроване Луганським міськвиконкомом.

Суд зазначає, що два перші етапи мали місце до 11 вересня 1997 року, тоді як третій етап відбувся після цієї дати. У зв'язку з цим останнім етапом частка статутного фонду заявника загалом зменшилася до 20,7 відсотка. Врешті-решт ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ» було ліквідоване. Суд вважає, що сукупність цих фактів, їх послідовність створили тривалу ситуацію, у якій заявник перебуває дотепер з огляду на відсутність адекватної компенсації. За цих обставин Суд вважає, що той факт, що частина обставин цієї справи мала місце до критичної дати, не дає підстав констатувати відсутність компетенції *ratione temporis* розглядати скаргу заявника за статтею 1 Протоколу № 1.

Однак Суд вважає, що у вузькому значенні загальних принципів міжнародного права він може мати компетенцію *ratione temporis* щодо розгляду скарги заявника за статтею 1 Протоколу № 1 лише з третього етапу процесу знецінення акцій заявника (18 листопада 1997 року). Проте він візьме до уваги обставини, що мали місце до 11 вересня 1997 року при розгляді поданої скарги (там само).

Відповідно, попереднє заперечення Уряду підлягає відхиленню.

II. ЩОДО СТВЕРДЖУВАНОГО ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 1 СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ

59. Посилаючись на пункт 1 статті 6 Конвенції, заявник скаржиться, що його справа не була розглянута справедливо незалежним і безстороннім судом через великий політичний тиск та постійний контроль органів влади України, зокрема Президента України, над процесом. Він

стверджує, що арбітражні суди не розглянули відповідним і законним чином подані ним документи та арґументи. Крім того, він скаржиться, що арбітражний суд Київської області виніс рішення від 23 червня 1998 року у справі № 13/10-98, не пропонуючи йому навести свої арґументи у справі, і що Вищий арбітражний суд України розглянув справи № 13/10-98 та 70/10-98 без його участі та в закритому судовому засіданні. Він, врешті-решт, скаржиться на тривалість судового провадження, яке почалося в червні 1997 року і ще не завершене.

60. Пункт 1 статті 6 Конвенції у відповідній частині передбачає:

> «Кожен при вирішенні питання щодо його цивільних прав та обов'язків ... має право на справедливий і відкритий розгляд упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом ...»

61. Суд зазначає, що ця скарга містить три аспекти: перший стосується браку безсторонності і незалежності судів; другий — відсутності відкритого слухання в арбітражному суді Київської області та Вищому арбітражному суді; третій — нерозумної тривалості судового провадження.

А. Арґументи сторін

1. Щодо безсторонності і незалежності судів

а) Уряд

62. Уряд наполягає, що українське законодавство передбачає цілу низку ґарантій безсторонності і незалежності судів та їхніх членів у частині способу призначення та фінансування їхньої діяльності. Він додає, що національне законодавство також передбачає ґарантії судам від будь-якого зовнішнього тиску.

63. Уряд вважає, що відомості, надані заявником, не є достатніми для висновку про наявність сумніву щодо безсторонності та незалежності відповідних судів. Він стверджує, зокрема, що, згідно з чинним законодавством, Президент України зобов'язаний реаґувати на кожне звернення громадян України і приймати рішення за цим зверненням відповідно до закону. Крім того, резолюції Президента України мали на меті у цій справі ґарантувати принцип верховенства права, а той факт, що суддя арбітражного суду Київської області відмовився розглядати справу, є не чим іншим, як підтвердженням поваги до принципу незалежності суду.

b) Заявник

64. Зі свого боку, заявник не заперечує існування в українському законодавстві норм, що ґарантують незалежність і безсторонність судів. Однак він наполягає, що дотримання цих норм у судовій практиці не завжди забезпечене. Зокрема, він посилається на факти, які загалом визнають залежність судів від місцевих бюджетів, що констатувала

Рахункова палата України у щорічному звіті за 1999 рік і що є «способом впливу на суди і становить загрозу принципу незалежності судової гілки влади, ґарантованому Конституцією».

65. Що стосується резолюцій Президента України, заявник зауважує, по-перше, що вони адресовані не лише авторам скарги, а й високим посадовим особам чи суддям, які не мали жодного зв'язку з авторами скарги, серед яких був голова Вищого арбітражного суду. По-друге, вони давали вказівку не лише «ґарантувати принцип верховенства права», а й «захистити інтереси громадян України». Заявник привертає увагу суду до телеграми від 6 березня 1998 року, якою голова Луганської обласної державної адміністрації інформував Президента України, що, незважаючи на його резолюцію з метою захисту національних інтересів, Вищий арбітражний суд скасував рішення від 4 серпня і 14 жовтня 1997 року і передав справу на новий розгляд. Це, на його думку, становило загрозу належному функціонуванню ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ», завдавало шкоди інтересам України та було на користь Росії. Голова державної адміністрації звернувся з проханням до Президента України невідкладно втрутитися у справу з метою захисту інтересів українського підприємства та громадян України. Крім того, листом від 12 травня 2000 року голова арбітражного суду Київської області висловив сумніви щодо можливості ґарантування абсолютної безсторонності суддів його суду під час розгляду останніми справи заявника.

66. Заявник наполягає, що суддя відмовився розглядати справу 20 травня 1998 року, тобто наступного дня після нової резолюції Президента України (19 травня 1998 року) щодо «захисту інтересів громадян України», адресованої голові Вищого арбітражного суду. Це призвело до того, що 23 червня 1998 року новий суддя виніс цілком сприятливе «для інтересів громадян України» рішення у двох справах одночасно, не запросивши сторони навести їхні арґументи і не вмотивувавши свої рішення.

2. Щодо відсутності відкритого слухання в арбітражному суді Київської області та Вищому арбітражному суді

а) Уряд

67. Уряд наполягає, що, відповідно до прецедентної практики Суду, ґарантії статті 6 Конвенції застосовуються до провадження цивільного характеру в менш суворий спосіб, ніж кримінального, і що публічність процесу на рівні апеляції може бути обмежена у зв'язку з особливостями справи. Він вважає, що у справі існували «особливі обставини», які давали змогу обмежити публічність судового розгляду. Водночас заявник міг у письмовій формі подати у Вищий арбітражний суд всі арґументи, які вважав необхідними, і цей суд відповів на всі його арґументи, а арбітражний суд першої інстанції проводив відкрите судове засідання. Таким чином, Уряд вважає, що процес був справедливим у розумінні статті 6 Конвенції.

b) Заявник

68. Заявник зауважує, зі свого боку, що 9 червня 1998 року розгляд справи № 13/10-98 було відкладено до моменту винесення нового рішення у справі № 70/10-98 і що, відповідно до українського законодавства, суд повинен був одразу постановити ухвалу про відновлення провадження у справі № 13/10-98 і потім ухвалити рішення по суті справи. Проте 23 червня 1998 року суд виніс рішення по суті справи № 13/10-98, формально не відкриваючи провадження і не пропонуючи сторонам надати свої пояснення. Таким чином, заявник вважає, що не було задоволено його право на публічне слухання справи.

3. Щодо тривалості провадження

а) Уряд

69. Уряд наполягає, що справа заявника була дуже складною з правового погляду, що викликало необхідність глибокого розгляду національними судовими органами всіх фактів справи та арґументів сторін, а також тлумачення положень чинного законодавства. Він стверджує, що на кожній стадії провадження саме заявник, а не державний орган, ініціював процедуру оскарження, що затягло судовий розгляд справи. Відповідно, Уряд наполягає, що тривалість провадження пояснюється складністю справи та поведінкою заявника, який вимагав кілька разів перегляду рішень, що вступили в законну силу. Він також стверджує, що тривалість внутрішнього провадження не може вважатися нерозумною.

b) Заявник

70. Заявник заперечує твердження Уряду. У своїх початкових зауваженнях він наполягав, що його справа розглядалася з червня 1997 року українськими судами, які внаслідок невідповідного і суперечливого застосування українського законодавства повинні були переглядати кілька разів цю справу відповідно до вказівок Вищого господарського суду. Крім того, він зауважував, що вдруге провадження у справі було відновлене з ініціативи публічного органу, котрий вніс протест щодо скасування рішень, ухвалених у справі до цього, через один рік і два місяці — після закінчення строку, передбаченого законодавством. Заявник також стверджував, що протягом тривалого періоду він перебував у стані непевності, коли остаточне судове рішення не було винесене і перспективи завершення судового розгляду були примарними.

B. Оцінка Суду

1. Щодо права заявника на справедливий та відкритий розгляд справи незалежним і безстороннім судом

71. Суд вважає, що за обставин цієї справи він повинен розглянути питання, чи загалом провадження в українських судах відповідає праву заявника на справедливий і відкритий розгляд його справи

незалежним і безстороннім судом у розумінні пункту 1 статті 6 Конвенції.

Найперше, Суд вважає, що в контексті цієї справи слід розглянути питання загального характеру, чи процедура внесення протесту, як вона була передбачена українським законодавством і використана у цій конкретній справі, відповідає принципам пункту 1 статті 6 Конвенції у світлі рішення у справі Брумареску (*Brumarescu c. Roumanie*, [GC], № 28342/95, 28.10.99), і якщо так, то якою мірою.

72. Суд повторює, що, відповідно до його прецедентної практики, право на справедливий судовий розгляд, ґарантований пунктом 1 статті 6, має тлумачитися у світлі преамбули Конвенції, яка проголошує верховенство права як елемент спільної спадщини держав-учасниць. Одним з основних елементів верховенства права є принцип правової певності, який, серед іншого, передбачає, що в будь-якому спорі рішення суду, яке вступило в законну силу, не може бути поставлене під сумнів («Брумареску проти Румунії», п. 61).

73. У зазначеній вище справі Брумареску Суд констатував порушення права заявника на справедливий судовий розгляд у зв'язку з тим, що Верховний суд на основі скарги, поданої генеральним прокурором, закрив провадження у справі, в результаті якого було винесено остаточне рішення суду, і скасував це рішення.

74. Суд вважає, що справа, яка розглядається, належить до тієї самої категорії справ. У зв'язку з цим він відзначає, що в період, який стосується цієї справи, голова Вищого арбітражного суду, Генеральний прокурор чи їхні заступники, відповідно до статті 97 Арбітражного процесуального кодексу, мали повноваження оскаржувати остаточні рішення суду шляхом внесення протесту. Таке повноваження мало дискреційний характер, у зв'язку з чим остаточні рішення суду могли бути в будь-який час скасовані.

У цій справі постановою від 21 квітня 2000 року Вищий арбітражний суд на основі протесту його голови скасував усі судові рішення стосовно заявника і передав справи на новий розгляд у суд першої інстанції.

75. Суд зауважує, що в цій справі, на відміну від справи Брумареску, внаслідок протесту голови Вищого арбітражного суду про перегляд справи в порядку нагляду заявник дістав нову можливість захищати свою справу у відповідних судах.

Отже, рішенням від 23 квітня 2001 року арбітражний суд Київської області визнав незаконними рішення генерального директора ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ» стосовно збільшення статутного фонду товариства і внесення змін до його статутних документів і констатував, що внаслідок цих дій акції заявника були знецінені, а його права на керівництво ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ» і контроль над його майном були порушені. Суд

констатував також, що компенсація, отримана заявником внаслідок ліквідації ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ», не була пропорційною частині капіталу, якою володів заявник на момент реєстрації статутних документів цього товариства в січні 1996 року. Суд зобов'язав товариство «Транс Кінґ», правонаступника ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ», повернути заявникові частину майна, яка йому належала на той час.

Крім того, арбітражний суд Київської області відхилив вимоги заявника до «Совтрансавто-Луганськ», не розглядаючи їх по суті, на підставі того, що це товариство було ліквідоване 8 червня 1999 року, і закрив провадження стосовно цих вимог.

76. Однак рішенням від 24 січня 2002 року на основі, серед іншого, протесту Генеральної прокуратури України, яка не була стороною в провадженні від самого початку, апеляційний господарський суд Києва скасував рішення від 23 квітня 2001 року в частині повернення заявникові майна, залишив у силі рішення в частині закриття провадження стосовно ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ» і відхилив решту вимог заявника.

77. Крім того, Суд констатує, що заявник не міг дістати користі від відновлення провадження, якщо і раніше, і тепер жодна з його вимог не була визнана національними судовими органами. З іншого боку, заявник остаточно був позбавлений будь-якої можливості звернення до суду з вимогами до ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ».

Суд вважає, що судова система, в якій існувала процедура внесення протесту, а отже, можливість неодноразового скасування остаточного судового рішення, як це було встановлено у цій справі, не відповідає як така принципові правової певності, який становить один з основних елементів верховенства права в розумінні пункту 1 статті 6 Конвенції у світлі зазначеного вище рішення у справі Брумареску.

78. Навіть якщо припустити, що елементи, названі вище, є недостатніми для висновку про порушення пункту 1 статті 6 Конвенції, у цій справі існували інші елементи, які викликають серйозні сумніви щодо поваги до права заявника на справедливий і відкритий розгляд його справи незалежним і безстороннім судом у розумінні пункту 1 статті 6 Конвенції.

79. Одразу визнаючи свою обмежену компетенцію щодо перевірки дотримання внутрішнього законодавства (рішення у справі «Беєлер проти Італії» *(Beyeler c. Italie)*, [GC], № 33202/96, 05.01.2000, п. 108), Суд не може не висловити свою стурбованість щодо різних і часто суперечливих підходів до застосування та тлумачення внутрішнього законодавства українськими судовими органами: Вищий арбітражний суд двічі скасовував рішення судів нижчого рівня у зв'язку з тим, що останні не застосували відповідним чином законодавство, не розглянули належним чином та глибоко факти у справі й арґументи заявника, і що висновки,

зроблені ними, були передчасними і суперечливими (пункти 17 і 36 вище).

Суд відзначає, що після першої касації арбітражні суди, здається, не виконали вказівок, викладених Вищим арбітражним судом у постанові від 6 березня 1998 року, тоді як, відповідно до українського законодавства, ці вказівки були обов'язковими для судів нижчого рівня. Вищий арбітражний суд зробив зауваження судам нижчого рівня, що ті недостатньо взяли до уваги факти у справі та арґументи заявника, однак арбітражний суд Київської області у своїх двох рішеннях від 23 червня 1998 року обмежився тим, що знову відхилив позов заявника, не конкретизувавши мотивів відхилення. Крім того, рішення у справі № 13/10-98 було винесене судом без надання заявникові можливості дати свої пояснення на слуханнях (пункт 29 вище).

80. Врешті-решт, Суд не може не звернути увагу на численні випадки втручання в провадження українських органів державної влади на найвищому рівні. Хоч би якими були мотиви, наведені Урядом на виправдання такого втручання, Суд вважає, що воно, з огляду на його зміст і спосіб здійснення (пункти 18, 20, 22, 24 вище), є таким, що суперечить поняттю «безсторонній і незалежний суд» у розумінні пункту 1 статті 6 Конвенції.

Не розмірковуючи над тим, який вплив це втручання мало на хід судового розгляду, Суд констатує в контексті справи, що заявник міг об'єктивно мати побоювання стосовно незалежності та безсторонності судів. Ці випадки втручання з боку органів державної виконавчої влади відображають, крім того, брак поваги до самого функціонування судової гілки влади.

81. Суд зауважує, що ухвалою від 2 квітня 2002 року Вищий господарський суд відхилив касаційну скаргу заявника, не розглядаючи її по суті, у зв'язку з тим, що скарга не супроводжувалася документом, який підтверджував би сплату Вищому господарському суду мита за розгляд скарги. Суд повернув заявникові суму, яку останній сплатив як мито, і зазначив, що після виконання відповідної формальності заявник може знову подати свою скаргу. Ухвалою від 26 квітня 2002 року Вищий господарський суд відхилив скаргу заявника у зв'язку з прогаянням строку в один місяць, передбаченого для її подання.

Таким чином, Суд з'ясував, що касаційну скаргу заявника не було розглянуто по суті у зв'язку з недотриманням формальностей, передбачених законодавством, що могло б дати підстави для висновку, що заявник не вичерпав національних засобів правового захисту. Однак Суд нагадує, що, відповідно до його прецедентної практики щодо правила вичерпання національних засобів правового захисту, це правило має застосовуватися з певною гнучкістю і без надзвичайного формалізму, воно не застосовується автоматично і не має абсолютного

характеру; перевіряючи його виконання, слід звертати увагу на обставини справи (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «Ільхан проти Туреччини» *(Ilhan c. Turquie)*, [GC], № 22277/93, 27.06.2000, п. 59). Він вважає, що ці міркування застосовуються з відповідними змінами до цієї справи.

У цій справі Суд констатує, що, хоча у своїй ухвалі від 2 квітня 2002 року Вищий господарський суд визнав факт сплати заявником державного мита, він відхилив касаційну скаргу у зв'язку з тим, що заявник не подав підтвердження цієї сплати. Крім того, вважає Суд, Вищий господарський суд, констатуючи, що після виконання відповідної формальності заявник може знову подати касаційну скаргу, не міг не звернути увагу, що строк в один місяць, передбачений для подання скарги, закінчиться. Однак він не згадав про це питання у своїй ухвалі від 2 квітня 2002 року і не надав заявникові конкретний строк для виправлення його касаційної скарги. Відповідно, ухвалою від 26 квітня 2002 року Вищий господарський суд відхилив касаційну скаргу заявника через прогаяння строку її подання.

З огляду на цей непослідовний підхід Вищого господарського суду та беручи до уваги поведінку національних судових органів (пункт 79 вище), Суд вважає, що за цих обставин було б надзвичайним формалізмом дорікати заявникові за неправильність подання його касаційної скарги.

82. Беручи до уваги втручання органів державної виконавчої влади у судовий розгляд, роль протесту у цьому провадженні, а також сукупність інших елементів, згаданих вище, Суд робить висновок, що право заявника на розгляд його справи справедливо і відкрито безстороннім і незалежним судом у розумінні пункту 1 статті 6 Конвенції у світлі принципів верховенства права та правової певності було порушено.

Отже, пункт 1 статті 6 Конвенції було порушено.

2. Щодо права заявника на розгляд справи в розумний строк

83. У зв'язку з висновками, викладеними вище, Суд вважає, що немає необхідності окремо розглядати скаргу заявника стосовно тривалості судового розгляду, оскільки ця скарга становить окремий аспект права на справедливий суд, передбаченого пунктом 1 статті 6 Конвенції, розглянутого Судом раніше.

III. ЩОДО СТВЕРДЖУВАНОГО ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 1 ПРОТОКОЛУ №1

84. Посилаючись на статтю 1 Протоколу № 1, заявник скаржиться, що внаслідок реєстрації Луганським міськвиконкомом незаконних рішень ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ» його акції були знецінені і він втратив контроль над діяльністю і майном ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ».

Він також наполягає, що компенсація, яку він отримав внаслідок ліквідації ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ», не була пропорційною частці капіталу, яким він володів на початку. Стаття 1 Протоколу № 1 передбачає:

> «Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений свого майна інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом або загальними принципами міжнародного права.
>
> Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які, на її думку, є необхідними для здійснення контролю за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів».

А. Арґументи сторін

1. Уряд

85. Уряд посилається на українське законодавство, згідно з яким власник товариства несе відповідальність за відповідність законові статутних документів, поданих державному органу реєстрації. Він наполягає, що Луганський міськвиконком як державний орган, уповноважений здійснювати реєстрацію статутних документів та рішень ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ», не може бути відповідальним за зміст цих документів.

86. Уряд стверджує, що з 1996 по 1998 рік різні державні органи кілька разів проводили перевірку діяльності ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ», і жодного разу не було виявлено «серйозного» порушення національного законодавства. Аналогічно, якби таке порушення було констатовано, ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ» несло б повну відповідальність. Роль держави полягала в реєстрації рішень ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ» від 18 листопада 1997 року і 17 лютого 1998 року, а відповідність актів реєстрації та рішень ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ» законові була підтверджена арбітражними судами. Крім того, на думку Уряду, не було жодного зв'язку між реєстрацією виконавчим комітетом відповідних документів та втратою заявником контролю над майном. Отже, право, ґарантоване статтею 1 Протоколу № 1, не було порушене державою.

Уряд посилається на рішення у справі «Брамелід і Малмстром проти Швеції» *(Bramelid et Malmstrom c. Suède)*, у якій Європейська комісія з прав людини констатувала, що «примусовий продаж акцій, які мають економічну вартість, не є порушенням статті 1 Протоколу № 1».

2. Заявник

87. Зі свого боку, заявник наполягає, що повноваження виконавчого комітету стосовно реєстрації рішень акціонерних товариств делеґовані

державою та чітко реґламентовані національним законодавством. Відповідно до українського законодавства, виконавчий комітет здійснює свої функції на основі принципу верховенства права та згідно з процедурою, встановленою законодавством. Виконавчий комітет, таким чином, не може не нести відповідальність за здійснення своїх повноважень, оскільки його відповідальність передбачена Конституцією (стаття 76) та законодавством.

88. Крім того, заявник стверджує, що відповідальність виконавчого комітету ґрунтується на положенні, згідно з яким він повинен відхилити вимогу товариства щодо реєстрації, якщо йдеться про рішення, зміст і форма яких суперечать законодавству. Відмова виконавчого комітету зареєструвати рішення товариства є не чим іншим, як одним з аспектів відповідальності цього товариства. Однак така відповідальність не виключає відповідальності виконавчого комітету, який повинен дотримуватися певної процедури перед реєстрацією. Закон, зокрема, встановлює виключний список документів, які мають бути подані виконавчому комітетові для реєстрації і, внаслідок цього, набуття чинності рішеннями про внесення змін до статутних документів чи збільшення статутного фонду. Виконавчому комітетові також слід подати протокол загальних зборів акціонерів, у якому міститься підтвердження про ухвалення відповідного рішення. Цей документ має бути підписаний усіма акціонерами. У цій справі підписи окремих акціонерів, крім того, мали бути завірені нотаріусом. Однак виконавчий комітет зареєстрував усі рішення про збільшення статутного фонду та внесення змін до статутних документів українського товариства, не вимагаючи відповідного протоколу. За цих умов виконавчий комітет був зобов'язаний відхилити заяву про реєстрацію цих рішень. Нездійснення передбаченого законом державного контролю за діяльністю акціонерного товариства є підставою для відповідальності виконавчого комітету. Отже, якби виконавчий комітет не виконував функцію реєстраційного органу, його контрольні повноваження не мали б жодного сенсу. Крім того, відповідно до українського законодавства, дії або бездіяльність виконавчого комітету як «державного органу, відповідального за свої дії», можуть бути оскаржені в суді, при цьому законодавство, а також Конституція (стаття 56) ґарантують відшкодування шкоди, завданої незаконними діями або бездіяльністю виконавчого комітету.

89. Заявник стверджує, що незаконними рішеннями про реєстрацію виконавчий комітет надав законної сили рішенням ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ». Крім того, він наполягає, що серед усіх державних органів, уповноважених контролювати діяльність акціонерних товариств, найбільшої ваги має Державна комісія з цінних паперів і фондового ринку, яка в березні 1998 року перевіряла діяльність ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ» і констатувала численні порушення товариством чинного законодавства. Однак висновків цієї комісії, на думку якої, заявник повинен був втрутитися в процес, арбітражні суди не взяли до уваги.

Що стосується посилання Уряду на справу «Брамелід і Малмстром проти Швеції», заявник зауважує, що в його справі не йдеться «про примусовий продаж акцій», а його право на повагу до майна було порушене шляхом позбавлення його контролю над діяльністю і майном ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ».

В. Оцінка Суду

1. Стосовно можливості застосування статті 1 Протоколу № 1

90. Суд нагадує, що, відповідно до його прецедентної практики, стаття 1 Протоколу № 1 містить три окремі норми: перша, що сформульована у першому реченні частини першої та має загальний характер, виражає принцип поваги до права власності; друга, що міститься в другому реченні цієї ж частини, має за об‘єкт позбавлення права власності за певних умов; що стосується третьої, згаданої в частині другій, вона визнає саме можливість державам-учасницям реґламентувати на власний розсуд використання майна в загальних інтересах. Втім, тут не йдеться про абсолютно не зв'язані між собою норми. Друга і третя норми є особливими прикладами, що стосуються права власності; крім того, вони мають тлумачитися у світлі принципу, закріпленого першою нормою (рішення у згадуваній вище справі «Беєлер проти Італії», п. 98).

91. Суд зазначає, що у своїй ухвалі щодо прийнятності він уже констатував, що акції, якими володів заявник, безсумнівно, мали економічну цінність і становили «майно» в розумінні статті 1 Протоколу № 1. З огляду на те, що Уряд не оскаржує твердження, що заявник мав право на відповідні акції, Суд констатує, що стаття 1 може бути застосована в цьому випадку.

92. Суд також має своїм завданням дослідити, яке положення статті 1 застосовується в цьому випадку.

У зв'язку з цим Суд нагадує, що «акція товариства річ складна. Вона свідчить про те, що власник має частину акціонерного капіталу та відповідні права. Тут мова йде не лише про непрямий контроль за акціонерними активами, оскільки й інші права, особливо право голосу та право впливати на товариство, можуть випливати з акції» (№ 11189/84, «Товариство S. і Т. проти Швеції» *(Sosiété S. et T. c. Suède),* рішення від 11.12.1986 р., *Décisions et rapports* (D.R.) 50, с. 158).

Суд зазначає, що в даному випадку заявник спочатку володів 49 відсотками акцій ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ». Внаслідок кількох збільшень статутного фонду ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ» частина капіталу, що була в його володінні, знизилася з 49 відсотків до 20,7 відсотка. Отже, зазнали змін власні повноваження заявника як власника акцій, а саме: його здатність керувати товариством та контролювати його майно.

93. З огляду на обставини справи та враховуючи специфічну природу майна, що належала позивачеві, Суд розцінює, що подана справа

через складність фактів та правових питань не може бути чітко віднесена до однієї з категорій статті 1 Протоколу № 1. Тому він вважає, що необхідно розглянути справу у світлі загальної норми цієї статті.

2. Стосовно дотримання статті 1 Протоколу № 1

94. Суд нагадує про три положення, що складають статтю 1 Протоколу № 1 (пункт 90 вище). Він зауважує, що в даному випадку не було ані прямого позбавлення заявника його майна з боку національних органів державної влади, ані іншого втручання, прирівняного до такого позбавлення власності.

95. Суд стверджує, що заявник дорікає державі за нездатність виконання її зобов'язання здійснювати ефективний контроль, відповідно до законодавства, за діяльністю ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ», що дало останньому змогу прийняти у незаконний спосіб рішення про збільшення статутного фонду та внесення змін до статутних документів і внаслідок цього ліквідувати товариство.

Суд нагадує, що його компетенція щодо перевірки дотримання внутрішнього законодавства обмежена (рішення у справі «Хаканссон та Стюрессон проти Швеції» *(Hakansson et Sturesson c. Suède)* від 21 лютого 1990 р., серія А, № 171, п. 47) і що він не ставить завдання підміняти собою національні судові органи. Тлумачення національного законодавства — це насамперед завдання органів національної влади, зокрема судів («Уейт і Кеннеді проти Німеччини» *(Waite et Kennedy c. Allemagne),* [GC], № 26083/94, 18.02.99).

Проте роль Суду полягає у вивченні питання, чи результати, яких було досягнуто національними судами, відповідають правам, ґарантованим Конвенцією та протоколами до неї.

96. Суд нагадує, що, відповідно до статті 1 Конвенції, кожна держава-учасниця «ґарантує кожному, хто перебуває під [її] юрисдикцією, права та свободи, визначені (...) Конвенцією». Це зобов'язання ґарантувати ефективне використання прав, визначених цим договором, може створювати для держави позитивні обов'язки (див., наприклад, рішення у справі «X та Y проти Нідерландів» *(X et Y c. Pays-Bas)* від 26.03.1985 р., серія А, № 91, п. 22–23). У подібному випадку держава не може обмежуватися пасивною роллю, так само як «не можна проводити розмежування між діями та бездіяльністю» (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «Ейрі проти Ірландії» *(Airey c. Irlande)* від 09.10.1979 р., серія А, № 32, п. 25).

Що стосується права, ґарантованого статтею 1 Протоколу № 1, то такі позитивні обов'язки можуть передбачати певні заходи, необхідні для захисту права власності (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «Лопес Остра проти Іспанії» *(López Ostra c. Espagne)* від 09.12.1994 р., серія А, № 303-С, п. 55), а також у таких випадках, коли йдеться про

судовий розгляд спору між фізичними чи юридичними особами. Зокрема, це передбачає для держави обов'язок забезпечувати судову процедуру, яка має містити необхідні процесуальні ґарантії та яка, таким чином, дає змогу національним судам ефективно і справедливо вирішувати всі існуючі спори між приватними особами.

97. У цьому випадку Суд не може ставити під сумнів результати, до яких прийшли українські суди. Перед ним стоїть завдання перевірити, чи спосіб, у який було витлумачене та застосоване цими судами внутрішнє законодавство, відповідав праву заявника на повагу до його майна. У цьому контексті Суд може тільки відзначити суттєві недоліки, з огляду на пункт 1 статті 6 Конвенції, які мали місце під час судового провадження, про що констатував Суд у попередніх висновках (пункти 71–82 вище).

Суд вважає, що несправедливий характер провадження у справах має прямий зв'язок із правом заявника на повагу до його майна. Тому безперечно, що відмова судів нижчого рівня дотримуватися вказівок Вищого арбітражного суду, а також суттєві відмінності у підходах судів різних рівнів при застосуванні та тлумаченні національного законодавства створили підстави для повторного відновлення провадження, а отже, породили постійний сумнів щодо законності рішень ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ» та актів виконавчого комітету Луганська. Крім того, втручання органів державної виконавчої влади в судову процедуру значно сприяло збереженню цього стану непевності. Врешті-решт, спосіб, у який завершився судовий процес (пункт 81 вище), видається, не відповідає зобов'язанню держави реаґувати з більшою послідовністю на ситуацію, в якій перебував заявник (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «Беєлер проти Італії», п. 120). Як наслідок, заявник повинен був переживати цю непевність протягом періоду, коли початкова вартість його акцій знизилася, що спричинило зміни в можливостях заявника керувати ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ» і контролювати його майно (там само, п. 110).

98. Беручи до уваги все зазначене вище, Суд констатує, що спосіб, у який проводився та закінчився судовий розгляд справ, як і ситуація непевності, якої зазнав заявник, порушили «справедливу рівновагу» між вимогами суспільного інтересу та потребою захищати право заявника на повагу до його майна. Як наслідок, держава не забезпечила виконання свого зобов'язання ґарантувати заявникові ефективне користування своїм правом власності, як передбачає стаття 1 Протоколу № 1.

Отже, статтю 1 Протоколу № 1 було порушено.

IV. ЩОДО СТВЕРДЖУВАНОГО ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 14 КОНВЕНЦІЇ

99. Заявник вважає, що він став об'єктом дискримінаційного поводження з боку українських органів державної влади, які схилялися до

«захисту інтересів громадян України» при захисті прав українського товариства на шкоду правам російської компанії. У зв'язку з цим заявник скаржиться на порушення статті 14 Конвенції, яка проголошує:

> «Здійснення прав і свобод, викладених у цій Конвенції, ґарантується без будь-якої дискримінації за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження або інших обставин».

100. Уряд стверджував, що заявник звернувся до суду, щоб оскаржити дії органів державної влади, і що поведінка судової влади стосовно заявника не була дискримінаційною. Крім того, Уряд наполягав, що документи, надані заявником, не є достатніми для визнання його скарги обґрунтованою за статтею 14 Конвенції.

101. З огляду на свої висновки щодо пункту 1 статті 6 і статті 1 Протоколу № 1, Суд вважає, що немає потреби окремо вивчати, чи є заявник через свою державну належність потерпілим від дискримінації, на порушення статті 14 Конвенції.

V. ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

102. Відповідно до положень статті 41 Конвенції:

> «Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткову компенсацію, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію».

103. Насамперед заявник наполягає на тому, що сума справедливої сатисфакції має визначатися з урахуванням специфічної природи майна, яким він володів, а саме — акцій. Як власник 49 відсотків акцій товариства «Совтрансавто-Луганськ», заявник, з одного боку, мав право на 49 відсотків активів цього товариства, а з іншого боку — на управління товариством і контроль над його майном, а також дивіденди. Внаслідок знецінення його акцій можливості заявника щодо управління товариством «Совтрансавто-Луганськ» були значно обмежені, і, як наслідок, заявник втратив контроль над діяльністю товариства і його майном. Пізніше заявник, позбавлений можливості впливати на рішення ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ» стосовно його майна, не міг більше протидіяти керівництву товариства, яке масово продавало майно заявника за значно заниженими цінами. Отже, після незаконних дій керівництва товариства і Луганського міськвиконкому, не лише частина капіталу, що перебувала у власності заявника, зменшилася з 49 до 20,7 відсотка, а й активи товариства значно зменшилися. Нарешті, після ліквідації ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ» заявник отримав компенсацію, яка не відповідала частині статутного фонду, якою він володів спочатку як власник 49 відсотків акцій.

104. Заявник наполягає на тому, що, з огляду на обставини справи, він має право вимагати від держави відшкодування матеріальної шкоди за порушення його права власності, а саме: відшкодування частини статутного капіталу товариства «Совтрансавто-Луганськ», якою він володів спочатку як власник 49 відсотків акцій, зменшеної на суму компенсації, отриманої внаслідок ліквідації товариства, а саме 9200 доларів США. У зв'язку з цим заявник вимагає 14 921 674 доларів США.

Заявник наполягає також на відшкодуванні дивідендів, які він повинен був отримати як власник 49 відсотків акцій. Стосовно цього заявник вимагає 1 388 000 доларів США.

105. Що стосується порушення прав, які ґарантує пункт 1 статті 6 Конвенції, заявник вимагає 300 000 доларів США.

106. Заявник оцінив, що після незаконних дій керівництва товариства «Совтрансавто-Луганськ» і держави він втратив контроль над діяльністю і майном однієї з найкращих компаній з міжнародних перевезень у Європі. Після ліквідації ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ» він втратив величезний ринок в Україні і за кордоном. Заявник наполягає, що така втрата ринку, разом з постійними перешкодами під час судового розгляду справи українськими судами, спричинила величезну шкоду його репутації міжнародного перевізника. Заявник вимагає відшкодування моральної шкоди в розмірі 1 000 000 американських доларів.

107. У зв'язку з витратами, які заявник зазнав під час розгляду його справи в національних судах і в Європейському суді, заявник просить 153 470 доларів США, які складаються з витрат на адвокатів, їхніх гонорарів та різних інших витрат.

108. Водночас заявник готовий розглянути альтернативні можливості відшкодування державою шкоди, завданої за порушення прав, ґарантованих Конвенцією і протоколами до неї.

109. Від самого початку Уряд наполягав, що метод обрахування активів ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ», що його використовував заявник для оцінки матеріальної шкоди, є неправильним. З іншого боку, він оцінив, що заявник не може претендувати на жодне відшкодування матеріальних збитків через те, що він уже отримав компенсацію після ліквідації ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ» і що жодний національний суд не визнав порушення права власності заявника.

110. Що стосується вимог заявника про моральне відшкодування, Уряд заявляє, що вони не обґрунтовані. Заявник не може претендувати на те, що він втратив ринок після ліквідації ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ», оскільки він ніколи не був власником цього товариства. З іншого боку, втрата ринку в жодному випадку не може вважатися моральною шкодою.

111. Щодо вимог заявника про відшкодування шкоди, спричиненої порушенням пункту 1 статті 6 Конвенції, Уряд наполягає, що немає

прямого зв'язку між заявленим порушенням і сумою відшкодування, яку вимагає заявник. Неможливо сказати, чи рішення національних органів влади були б інші, якби заявлене порушення пункту 1 статті 6 не мало місця. Тому Уряд вважає, що саме визнання Судом порушення пункту 1 статті 6 є достатнім відшкодуванням.

112. Що стосується вимог заявника про відшкодування видатків і гонорарів на адвоката, Уряд залишає вивчення цього питання на розгляд Суду. Проте, на його думку, сума, зазначена заявником, надто велика, особливо порівняно з українськими реаліями. Уряд наполягає, крім того, що заявник не надав підтверджень.

113. У світлі обставин справи Суд вважає, що він не готовий розглянути питання застосування статті 41 Конвенції. Тому слід відкласти розгляд цього питання і визначити подальшу процедуру, спрямовану на досягнення згоди між державою-відповідачем і заявником (пункт 1 правила 75 Реґламенту). З цією метою Суд дає сторонам шість місяців.

На цих підставах Суд:

1. *Відхиляє* одноголосно попереднє заперечення Уряду.

2. *Постановляє* одноголосно, що допущено порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

3. *Постановляє* шістьма голосами проти одного, що допущено порушення статті 1 Протоколу № 1.

4. *Постановляє* одноголосно не розглядати питання, чи є заявник через його державну належність потерпілим від дискримінації, на порушення статті 14 Конвенції.

5. *Постановляє* одноголосно, що питання застосування статті 41 Конвенції не розглядається;

як наслідок:

a) відкласти питання в цілому;

b) запропонувати Урядові та заявникові розглянути це питання і протягом шести місяців повідомити Суд про угоду, якої вони зможуть досягти;

c) відкласти подальшу процедуру і делеґувати голові палати повноваження щодо вирішення цього питання за потребою.

Учинено французькою мовою і повідомлено 25 липня 2002 року згідно з пунктами 2 і 3 правила 77 Реґламенту.

Венсан Берже, *секретар*	**Ґеорґ Ресс**, *голова*

Відповідно до пункту 2 статті 45 Конвенції і пункту 2 правила 74 Реґламенту, до цього рішення додано окрему думку судді Кабраля Баррето.

G. R.

V. B.

ОКРЕМА ДУМКА п. КАБРАЛЯ БАРРЕТО, ЩО ЧАСТКОВО ЗБІГАЄТЬСЯ І ЧАСТКОВО НЕ ЗБІГАЄТЬСЯ З ПОЗИЦІЄЮ БІЛЬШОСТІ

Мені важко погодитися з більшістю щодо кожного з пунктів мотивувальної частини.

1. Щодо скарги, яка стосується неупередженості та незалежності суду (пункт 1 статті 6 Конвенції), я погоджуюся з тим, що, з огляду на втручання органів державної виконавчої влади в судовий розгляд, заявник не домігся, щоб його справу суд розглядав зі всіма ґарантіями, встановленими статтею 6.

Отже, було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

2. Я перший визнаю, що процедура опротестування становить одне з найбільш серйозних і очевидних порушень принципу авторитету судового рішення, принципу, що, власне, становить основу демократичного суспільства, яке прагне до верховенства права, як це визначено Конвенцією.

Однак я вагаюся стверджувати, що заявник може зберігати статус потерпілого, з огляду на його власну поведінку.

Поясню, чому.

Двома постановами від 12 січня 1999 року судова колеґія Вищого арбітражного суду відхилила позов заявника; ці постанови вступили в законну силу, а провадження у справі було закрито.

Відновлення провадження у справах відбулося внаслідок протесту, внесеного головою Вищого арбітражного суду за відповідною скаргою заявника в лютому 1999 року (п. 33).

Правильно й те, що пізніше було внесено інший протест, цього разу Генеральною прокуратурою України, на рішення, винесене на користь заявника.

Але все це ґрунтується на початковій поведінці заявника; отже, на мій погляд, він не може уникнути застосування принципу, який забороняє заперечення проти належного факту (*venire contra factum proprium*).

3. Констатоване порушення статті 1 Протоколу № 1 ґрунтується на тих самих фактах, що дали Суду підстави для висновку про порушення пункту 1 статті 6.

Скарги, викладені заявником за статтею 1 Протоколу № 1, збігаються з тими, які Суд уже вивчив у частині, яка стосувалася пункту 1 статті 6, щодо яких він дійшов висновку про порушення.

За цих обставин, на мою думку, не слід було з'ясовувати, чи було також порушення статті 1 Протоколу № 1.

Це єдина причина, чому я не підтримав більшості в цьому питанні.

РІШЕННЯ
КОЛИШНЬОГО СУДУ

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

СПРАВА «СТІЛ ТА ІНШІ ПРОТИ СПОЛУЧЕНОГО КОРОЛІВСТВА»

(CASE OF STEEL AND OTHERS v. THE UNITED KINGDOM)

(67/1997/851/1058)

Рішення

Страсбург
23 вересня 1998 року

СТИСЛИЙ ВИКЛАД[1]

Рішення, ухвалене палатою

Сполучене Королівство — арешт і затримання учасників акцій протесту за порушення громадського порядку — ув'язнення за відмову взяти зобов'язання (Закон про маґістратські суди 1980 року, стаття 115)

I. ПРЕДМЕТНІ МЕЖІ СПРАВИ

Скарги за пунктом 3 статті 5, пунктом 2 статті 6, пунктами 3 (b) і (c) статті 6 та статті 13 Конвенції не підтримувалися, скарга щодо статті 11 не порушила жодного окремого питання.

Висновок: розглядати скарги немає потреби (одноголосно).

II. ПУНКТ 1 СТАТТІ 5 КОНВЕНЦІЇ

A. Арешт і запобіжне затримання кожного із заявників

Порушення громадського порядку становить «правопорушення», згідно з пунктом 1 (c) статті 5. Терміни «законний» та «згідно з процедурою, встановленою законом» зумовлюють цілковите дотримання національного права, відповідність цілям статті 5 і вимогу того, щоб національне право було сформульоване достатньо чітко, аби надати можливість громадянинові належним чином передбачити наслідки дій — поняття порушення громадського спокою та відповідні правові норми сформульовані достатньо чітко, щоб задовольнити цю вимогу.

Національні суди, які розглядали справи першої та другої заявниць, встановили, що кожна з них спричинила або можливо спричинила порушення громадського спокою — Суд не бачить причини не погодитись — арешт і запобіжне тримання під вартою першої та другої заявниць відповідають положенням англійського права.

Протест третього, четвертого та п'ятого заявників був абсолютно мирним — Суд не переконаний, що поліція мала підстави побоюватися порушення громадського спокою — за відсутності рішення національних судів Суд визнає арешт третього, четвертого та п'ятого заявників таким, що не відповідає англійському праву.

Висновок: стосовно арешту і запобіжного затримання першої заявниці порушення не було (сім голосів проти двох); стосовно арешту і запобіжного затримання другої заявниці порушення не було (одноголосно); було порушення стосовно третього, четвертого та п'ятого заявників (одноголосно).

---

[1] Стислий виклад, підготовлений канцелярією, ні до чого Суд не зобов'язує.

B. Затримання першої та другої заявниць після відмови взяти зобов'язання

Затримання за відмову взяти зобов'язання у межах пункту 1 (b) статті 5 — національне право сформульоване достатньо чітко — зміст наказів про взяття зобов'язань достатньо чіткий.

Висновок: порушення не було (одноголосно).

III. ПУНКТ 5 СТАТТІ 5 КОНВЕНЦІЇ

Незастосовний у справах першої та другої заявниць через відсутність порушення пункту 1 статті 5.

Третій, четвертий та п'ятий заявники можуть вчинити цивільні позови проти поліції.

Висновок: порушення не було (одноголосно).

IV. ПУНКТ 3 (А) СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ

Поліція висунула достатньо докладні обвинувачення першій та другій заявницям.

Висновок: порушення не було (одноголосно).

V. СТАТТЯ 10 КОНВЕНЦІЇ

A. Втручання

Протести, зокрема першої та другої заявниць, які фізично перешкоджали діям, яких вони не схвалювали, становили вираження поглядів у значенні статті 10 — отже, оскаржувані заходи прирівнюються до втручання у права, надані статтею 10.

B. «Встановлені законом»

Ця вимога аналогічна до вимоги пункту 1 статті 5 про те, що заходи мають бути «законними», — беручи до уваги рішення Суду стосовно пункту 1 статті 5, заходи, застосовані проти першої та другої заявниць, були встановлені законом, на відміну від тих заходів, які було застосовано щодо третього, четвертого та п'ятого заявників.

C. Законна мета

Арешт і запобіжне тримання під вартою кожного із заявників мали на меті охорону порядку та захист прав інших осіб.

Крім того, метою затримання першої та другої заявниць за відмову взяти зобов'язання було підтримання авторитету суду.

D. «Необхідні в демократичному суспільстві»

Небезпека та ризик порушення громадського спокою внаслідок акції протесту першої та другої заявниць, арешт і затримання їх поліцією до

того, як вони постануть перед судом, не є непропорційними, так само як і їхнє ув'язнення за відмову взяти зобов'язання, через важливість утримання від вчинення дій та підтримання авторитету суду.

Заходи, яких було вжито стосовно третього, четвертого та п'ятого заявників, були непропорційними через абсолютно мирний характер їхнього протесту.

Висновок: порушення стосовно першої заявниці не було (п'ять голосів проти чотирьох); порушення стосовно другої заявниці не було (одноголосно); було допущено порушення стосовно третього, четвертого та п'ятого заявників (одноголосно).

VI. СТАТТЯ 50 КОНВЕНЦІЇ

А. Моральна шкода: третьому, четвертому та п'ятому заявникам присуджено компенсацію.

В. Судові витрати: присуджено компенсацію третьому, четвертому та п'ятому заявникам на справедливій основі.

Висновок: держава-відповідач повинна сплатити зазначені суми третьому, четвертому та п'ятому заявникам (одноголосно).

Посилання на прецедентну практику Суду

26.04.1979, «"Санді Таймс" проти Сполученого Королівства (№1)» *(Sunday Times v. the United Kingdom (no. 1))*; 24.03.1988, «Олссон проти Швеції» (№1) *(Olsson v. Sweden (no. 1))*; 19.12.1989, «Брожичек проти Італії» *(Brozicek v. Italy)*; 29.10.1992, «"Оупен Дор" і "Даблін Вел Вумен" проти Ірландії» *(Open Door and Dublin Well Woman v. Ireland)*; 25.08.1993, «Чорхерр проти Австрії» *(Chorherr v. Austria)*; 22.11.1995, «S.W. проти Сполученого Королівства» *(S.W. v. the United Kingdom)*; 10.06.1996, «Бенгем проти Сполученого Королівства» *(Benham v. the United Kingdom)*; 23.04.1997, «Сталлінґер і Кусо проти Австрії» *(Stallinger and Kuso v. Austria)*; 25.06.1997, «Галфорд проти Сполученого Королівства» *(Halford v. the United Kingdom)*; 24.02.1998, «Ларісіс та інші проти Греції» *(Larissis and Others v. Greece)*; 09.06.1998, «Інкал проти Туреччини» *(Incal v. Turkey)*.

У справі «Стіл та інші проти Сполученого Королівства»[1]

Європейський суд з прав людини, засідаючи палатою — згідно зі статтею 43 Конвенції про захист прав людини та основних свобод (Конвенція) та відповідними положеннями Реґламенту Суду «А»[2], — до складу якої увійшли судді:

п. **Р. Бернхардт** (R. Bernhardt), **Голова Суду**
п. **Тор Вільялмссон** (Thór Vilhjálmsson)
п. **Ф. Ґьольчюклю** (F. Gölcüklü)
п. **Н. Валтікос** (N. Valticos)
пані **Е. Палм** (E. Palm)
сер **Джон Фріленд** (John Freeland)
п. **Є. Макарчик** (J. Makarczyk)
п. **К. Юнґвірт** (K. Jungwiert)
п. **Т. Пантіру** (T. Pantiru),

а також п. **Г. Пецольд** (H. Petzold), **Секретар Суду**, та п. **П. Дж. Махоуні** (P. J. Mahoney), **заступник Секретаря Суду**,

після наради за зачиненими дверима 22 травня та 25 серпня 1998 року

постановляє таке рішення, ухвалене в останній із зазначених вище днів:

ПРОЦЕДУРА

1. Справа передана до Суду Європейською комісією з прав людини (Комісія) 9 липня 1997 року — у межах трьох місяців, як це передбачено в пункті 1 статті 32 та в статті 47 Конвенції. Справу розпочато за заявою (№ 24838/94) проти Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, поданою 31 травня 1994 року до Комісії, відповідно до статті 25, п'ятьма громадянами Британії: Гелен Стіл *(Helen Steel)*, Ребеккою Луш *(Rebecca Lush)*, Андреа Нідхем *(Andrea Needham)*, Девідом Полденом *(David Polden)* та Крістофером Коулом *(Christopher Cole)*.

У своєму запиті Комісія посилалася на статті 44 і 48 та на заяву Сполученого Королівства про визнання обов'язковості юрисдикції Суду (стаття 46). Мета запиту — отримати рішення Суду щодо того, чи

---

[1] *Примітки Секретаря Суду:*
Справі привласнено номер 67/1997/851/1058. Перше число позначає порядковий номер у списку справ, переданих до Суду у відповідному році (друге число). Останні два числа вказують на порядкові номери справи у списку справ, переданих до Суду від часу його створення, і в списку відповідних початкових заяв до Комісії.

[2] Реґламент Суду «А» застосовують до всіх справ, переданих у Суд до набрання чинності Протоколом № 9 (1 жовтня 1994 року), а після цієї дати лише до справ стосовно держав, що не взяли на себе зобов'язань за цим Протоколом. Він відповідає Реґламенту, який набрав чинності 1 січня 1983 року, зі змінами, внесеними кілька разів пізніше.

свідчать факти у справі про порушення державою-відповідачем її зобов'язань за статтями 5, 6, 10, 11 та 13 Конвенції.

2. У відповідь на запит, зроблений згідно з пунктом 3 (d) правила 33 Реґламенту Суду, заявники висловили намір взяти участь у розгляді справи і призначили адвоката, який їх представлятиме.

3. До складу палати увійшли за посадою: сер Джон Фріленд, обраний суддя, громадянин Британії (стаття 43 Конвенції), та п. Р. Бернхардт, заступник Голови Суду (пункт 4 (b) правила 21). 27 серпня 1997 року в присутності Секретаря Голова Суду п. Р. Рюссдаль *(R. Ryssdal)* шляхом жеребкування визначив імена семи інших членів палати, а саме: п. Тора Вільялмссона, п. Ф. Ґьольчюклю, п. Н. Валтікоса, пані Е. Палм, п. Є. Макарчика, п. К. Юнґвірта і п. Т. Пантіру (стаття 43, у кінці, Конвенції та пункт 5 правила 21).

4. Як голова палати (пункт 6 правила 21), п. Бернхардт через посередництво Секретаря провів консультації з уповноваженою особою Уряду Сполученого Королівства (Уряд), адвокатом заявників та представником Комісії стосовно організації провадження у справі (пункт 1 правила 37 та правило 38). Відповідно до виданого після цього наказу, Секретар одержав меморандуми від Уряду та заявників 11 березня 1998 року.

5. Згідно з рішенням Голови Суду, відкрите слухання відбулось у Палаці прав людини у Страсбурзі 18 травня 1998 року. Перед цим Суд провів підготовче засідання.

На судовому розгляді були присутні:

а) від Уряду

п. М. Ітон *(M. Eaton)*, Міністерство закордонних справ та у справах Співдружності,	*уповноважена особа,*
п. Р. Сінґх *(R. Singh)*, баристер,	*адвокат,*
п. С. Бремлі *(S. Bramley)*, Міністерство внутрішніх справ,	
пані К. Стюарт *(C. Stewart)*, Міністерство внутрішніх справ,	*радники;*

b) від Комісії

пані Дж. Лідді *(J. Liddy)*,	*представник;*

с) від заявників

п. Е. Фіцжералд *(E. Fitzgerald)* королівський адвокат, баристер,	
п. К. Стармер *(K. Starmer)*, баристер,	
п. М. Фордс *(M. Fords)*, баристер,	*адвокати,*

п. П. Ліч *(P. Leach)*, службовець судової установи,
«Свобода» *(Liberty)*, *соліситор.*

Суд заслухав звернення пані Лідді, п. Фіцжералда та п. Сінґха.

ЩОДО ФАКТІВ

І. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

А. Перша заявниця

6. Перша заявниця — пані Гелен Стіл, 1965 року народження, проживає в Лондоні.

7. 22 серпня 1992 року вона, разом з іще приблизно шістдесятьма особами, взяла участь в акції протесту проти полювання на шотландських куріпок на Вілдейлському болоті *(Wheeldale Moor)* в Йоркширі. Зранку того дня протестанти намагалися чинити перепони учасникам полювання. Опівдні учасники полювання зробили перерву на обід і не відновлювали полювання приблизно до 13.45, коли прибула поліція і її представник через гучномовець попередив протестантів про необхідність припинити їхні дії. Останні знехтували цим закликом, і поліція заарештувала тринадцять осіб.

8. Пані Стіл було заарештовано годині о 14-й за «порушення спокою» (див. пункти 25–29 нижче). За свідченням поліції, вона свідомо заважала учасникові полювання, ставши перед ним саме тоді, як він підняв рушницю, щоб прицілитись, і таким чином перешкоджала йому вистрілити.

9. Її посадили в поліційну машину, в якій вона перебувала приблизно до 15.15, а потім перевели до закритого фургона. Приблизно о 19.15 її було припроваджено до поліційного відділку у Вітбі *(Whitby)*. О 23.00 після перевірки обставин справи було санкціоновано подовження строку її затримання з метою «запобігти подальшому порушенню порядку», а пізніше, о 6.25 23 серпня, — «з метою припровадження її до суду пізніше [цього] ранку». Загалом її тримали під вартою близько сорока чотирьох годин.

10. 23 серпня 1992 року о 10.26 її було попереджено про відповідальність і висунуто обвинувачення. В обвинувальному висновку зазначено:

> «Ваша поведінка в суботу 22 серпня 1992 року у Вілдейл Бек, адміністративний район Сефтон *(Parish of Sefton)*, спричинила порушення громадського порядку. Скарга констебля 676 Дауґалла *(Dougall)* з поліції Північного Йоркширу, який звернувся з проханням видати наказ із вимогою взяття вами зобов'язання, під поручництвом чи без нього, не порушувати громадський порядок, відповідно до статті 115 Закону про маґістратські суди від 1980 року [Закон 1980 року, див. нижче пункти 32–33]».

24 серпня 1992 року о 9.40 їй було висунуто нове обвинувачення у використанні погроз, лайливих чи образливих слів, а також у такому поводженні в присутності особи, яке могло спричинити роздратування, занепокоєння або стрес, на порушення статті 5 Закону 1986 року про громадський порядок (Закон 1986 року, див. нижче пункт 30).

11. Зранку 24 серпня 1992 року вона постала перед судом, і її було звільнено під заставу з умовою, що вона не відвідуватиме жодного полювання на дичину в Північному Йоркширі протягом усього періоду ведення слідства.

12. Суд над пані Стіл тривав у маґістратському суді Вітбі від 15 до 20 лютого 1993 року. Її було виправдано за обвинуваченням стосовно дій, вчинених зранку 22 серпня 1992 року, та засуджено за статтею 5 за дії, допущені пополудні того самого дня. Судді визнали доведеною скаргу щодо порушення громадського порядку, але не вказали, яка саме поведінка заявниці підтвердила цей висновок і якого часу стосувалася скарга — ранку чи дня.

13. Пані Стіл подала апеляцію, яку Суд корони в Тіссайді *(Teesside)* розглянув під час повторного слухання 1 грудня 1993 року. Було залишено без зміни попереднє рішення суддів про накладення штрафу в сумі 70 британських фунтів стерлінґів за правопорушення, передбачене статтею 5, а щодо порушення громадського порядку, суд наказав заявниці взяти зобов'язання не порушувати громадського порядку протягом дванадцяти місяців зі сплатою 100 британських фунтів стерлінґів (див. пункт 31 нижче).

Пані Стіл відмовилася взяти на себе зобов'язання, і її було ув'язнено на двадцять вісім днів.

В. Друга заявниця

14. Друга заявниця — пані Ребекка Луш, 1973 року народження, проживає у Ворсаші, Гемпшир *(Warsash, Hampshire)*.

15. 15 вересня 1993 року вона взяла участь в акції протесту проти розширення автостради M11 у Вонстеді *(Wanstead)*, Лондон. Протягом цього дня 20–25 осіб неодноразово вривалися на будівельний майданчик, вилазили на дерева, які підлягали вирубуванню, а також на деяке стаціонарне обладнання. Щоразу охорона випроваджувала їх. Учасники акції не чинили опору, й не було жодного прояву насильства або пошкодження техніки.

16. Пані Луш було заарештовано приблизно о 16.15, коли вона стояла під ковшем екскаватора «JCB», за поведінку, «яка може спровокувати порушення громадського порядку». Її припровадили до поліційної дільниці в Ілфорді *(Ilford)* і о 17.30 висунули обвинувачення. В обвинувальному висновку зазначено:

«Заарештовано як особу, поведінка якої 15 вересня 1993 року у Кембридж-Парк, Вонстед, могла спровокувати порушення громадського спокою і яка має постати перед мировим або маґістратським суддею для винесення рішення відповідно до закону».

Вона перебувала під вартою до 9.40 наступного дня (приблизно сімнадцять годин) на тій підставі, що в разі звільнення з-під варти вона могла б вчинити подальші дії, спричиняючи порушення громадського порядку.

17. Вона постала перед маґістратським судом Редбріджа *(Redbridge)* зранку 16 вересня 1993 року за обвинуваченням у поведінці, яка могла спричинити порушення громадського спокою. Розгляд справи було відкладено, і її звільнили з-під варти.

18. Провадження за обвинуваченням у поведінці, яка могла б призвести до порушення громадського спокою, передбачене статтею 115 Закону 1980 року, було відновлено 14 грудня 1993 року, і як наслідок — заявницю було визнано винною. Пані Луш було наказано взяти зобов'язання не порушувати громадський спокій і добре поводитися протягом дванадцяти місяців, а також сплатити 100 фунтів стерлінґів штрафу. Вона відмовилася взяти такі зобов'язання, і її було ув'язнено на сім днів.

19. 23 грудня 1993 року пані Луш звернулася з проханням передати її справу до Високого суду (див. пункт 36 нижче). 24 грудня маґістратський суд дав відповідь, що, згідно зі статтею 114 Закону 1980 року, вона має внести заставу в сумі 500 британських фунтів стерлінґів, без зволікань подати апеляцію на рішення та сплатити всі витрати за наказом Високого суду. Після листування представників пані Луш зі службовцем суду щодо коштів заявниці маґістратський суд погодився зменшити суму застави до 400 британських фунтів стерлінґів. Але пані Луш не змогла продовжити процедуру апеляції з тієї причини, що її заяву про надання правової допомоги було відхилено.

C. Третій, четвертий та п'ятий заявники

20. Пані Андреа Нідхем народилася в 1965 році, п. Девід Полден — у 1940 році, а п. Крістофер Коул — у 1963 році, всі вони проживають у Лондоні.

21. 20 січня 1994 року приблизно о 8.00 вони були присутніми в Конференц-центрі королеви Єлизавети у Вестмінстері, Лондон, де відбувалася конференція «Гелікоптер-винищувач II», з метою проведення разом з трьома іншими особами акції протесту проти продажу гелікоптерів-винищувачів. Вони роздавали листівки і тримали транспаранти з написом «Працюймо для миру, а не для війни».

22. Приблизно о 8.25 поліція заарештувала трьох заявників. Пані Нідхем тримала транспарант, а п. Полден та п. Коул роздавали

листівки. Усіх трьох заявників було доставлено до поліційної дільниці на Чарінґ Крос *(Charing Cross)*, де на кожного було складено протокол затримання, у якому зазначались «обставини» (слово «обвинувачення» було викреслене):

> «Порушення громадського порядку, загальне право.
>
> 20 січня 1994 року в Конференц-центрі королеви Єлизавети, що розташований на Вікторія-стріт *(Victoria Street)*, Лондон SW1, вчинено або було можливим порушення громадського порядку; має бути передано до мирового судді для розгляду відповідно до закону.
>
> Всупереч загальному праву».

23. Приблизно о 10.40 заявників було припроваджено до маґістратського суду на Боу-стріт *(Bow Street)*, де їх тримали в камері. Годин через сім, о 15.45, вони постали перед мировими суддями. Через брак часу розгляд справи було відкладено, і їх звільнили.

24. 25 лютого 1994 року, коли провадження у справі було поновлено, обвинувачення вирішило не викликати свідків, і маґістратський суд відхилив обвинувачення, висунуті проти заявників.

II. ВІДПОВІДНЕ ВНУТРІШНЬОДЕРЖАВНЕ ПРАВО ТА ПРАКТИКА

A. Порушення громадського порядку

1. Визначення

25. Порушення громадського порядку, яке не є кримінальним правопорушенням («Р. проти Апеляційного комітету окружного суду квартальних сесій», за заявою комісара столичної поліції [1948] *(R. v. County Quarter Sessions Appeals Committee, ex parte Metropolitan Police Commissioner), 1 King's Bench Reports* 260*)*, — є поняттям англосаксонського права, починаючи ще з X століття. Проте, як зауважив у січні 1981 року лорд-суддя Воткінз *(Watkins)*, постановляючи рішення апеляційного суду у справі «Р. проти Гаувелла» *(R. v. Howell)* ([1982], 1 *Queen's Bench Reports* 416):

> «Вичерпне визначення терміна «порушення громадського порядку» формулювалося дуже рідко...» (с. 426).

І далі:

> «Ми беремо на себе сміливість сказати, що є ймовірність порушення громадського спокою в будь-якому випадку, коли фактично завдається шкода або коли є ймовірність її завдання особі, або в її присутності завдання шкоди її власності, або особа має побоювання, що їй буде завдано шкоду внаслідок образи, бійки в громадському місці, масових заворушень, незаконного зібрання або іншого заворушення» (с. 427).

26. У жовтні 1981 року голова апеляційного суду в іншому складі, постановляючи рішення у справі «Р. проти головного констебля Девона

і Корнвела», за заявою Центрального управління з виробництва електроенергії» *(R. v. Chief Constable of Devon and Cornwall, ex parte Central Electricity Generating Board)* [1982], *Queen's Bench Reports* 458), у якій ішлося про акції протесту проти будівництва атомної електростанції, лорд Деннінґ *(Denning)* визначив термін «порушення громадського порядку» ширше, а саме:

> «Порушенням громадського порядку вважається, коли особі, яка законним чином виконує свою роботу, інший незаконно, з використанням фізичної дії, перешкоджає виконувати цю роботу. Вона має право безперешкодно продовжувати свою роботу на законних підставах. У разі якщо будь-хто незаконно фізичними діями перешкоджає робітникові — лягаючи на пристрій або приковуючи себе ланцюгом до обладнання, — він є винним у порушенні громадського порядку» (с. 471).

27. Пізніше, під час розгляду в апеляційному відділі Високого суду правосуддя справи «Персі проти генерального прокурора» *(Percy v. Director of Public Prosecutions)* [1995], *1 Weekly Law Reports* 1382), суддя Коллінз *(Collins)* більше погоджувався з *Гаувеллом*, ніж з *Центральним управлінням з виробництва електроенергії*, постановляючи, що порушення громадського спокою має місце лише за наявності ризику вчинення насильства. Але те, що підсудний вчинив насильство, не суттєво, оскільки не встановлено, що природні наслідки його поведінки могли б викликати ризик насильницьких дій з боку інших:

> «Така поведінка сама по собі не може бути протизаконною або становити порушення кримінального законодавства. Досить того, щоб її природним наслідком, у разі її подальшого прояву, було підбурювання інших до насильства, а отже, встановлювалася наявність фактичної небезпеки громадському спокою» (с. 1392).

28. В іншій справі — «Нікол та Сельванаяґам проти генерального прокурора» (*Nicol and Selvanayagam v. Director of Public Prosecutions* [1996], *Justice of the Peace Reports* 155), яку розглядав апеляційний відділ Високого суду, лорд-суддя Саймон Браун *(Simon Brown)* зазначив:

> «... суд напевно не встановить [порушення громадського спокою], якщо насильство, яке могли спровокувати інші, виявиться не лише незаконним, а й абсолютно нерозумним — як, звичайно, це було б у випадку, якби поведінка підсудного була не просто законною, а такою, що суттєво не перешкоджає правам інших. Тим паче, якби підсудний належним чином здійснював свої основні права або право на зібрання, демонстрацію чи свободу слова» (с. 163).

2. Арешт за порушення громадського спокою

29. Будь-яка особа може бути заарештована без відповідної санкції — на здійснення повноваження згідно із загальним (англосаксонським)

правом — за спричинення порушення громадського спокою або в разі, коли є розумні побоювання спроби порушення громадського спокою («Альберт проти Левіна» *(Albert v. Lavin)* [1982], *Appeal Cases* 546 *at* 565). Ці повноваження закріплені Законом про поліцію та докази у кримінальних справах від 1984 року (статті 17(6) та 25(6)) *(Police and Criminal Evidence Act 1984).*

В. Стаття 5 Закону про громадський порядок 1986 року

30. Стаття 5 Закону про громадський порядок 1986 року (Закон 1986 року) передбачає покарання за погрози, лайливі чи образливі слова або поведінку, що порушує порядок, які можуть турбувати, тривожити і чинити тиск на інших. Такі правопорушення розглядають маґістратські суди, і винних карають штрафами. Відповідно до статті 5, обвинуваченого буде виправдано, якщо він зможе довести, що поведінка, про яку йдеться, була обґрунтованою за цих обставин.

С. Зобов'язання не порушувати громадський спокій

31. Згідно із Законом про маґістратські суди 1980 року (Закон 1980 року), із загальним правом та Законом про мирових суддів 1361 року (Закон 1361 року), суди мають право «покладати зобов'язання не порушувати порядок».

Такий припис вимагає від особи взяти зобов'язання не порушувати громадський спокій, забезпечивши його сплатою суми, визначеної судом, добре поводитися протягом певного періоду. Якщо особа відмовляється погодитися з приписом, суд може ув'язнити її на строк до шести місяців, якщо припис видано на підставі Закону 1980 року, або на необмежений строк, якщо припис зроблено відповідно до Закону 1361 року або загального права. Якщо зобов'язання взято, але потім порушено в межах визначеного періоду, особа втрачає внесену як заставу суму грошей. Покладення зобов'язання не є засудженням у кримінальному порядку («Р. проти Апеляційного комітету окружного суду квартальних сесій», за заявою комісара столичної поліції *(R. v. London Quarter Sessions, ex parte Metropolitan Police Commissioner)* [1940], *1 King's Bench Reports* 670).

1. Покладення зобов'язання відповідно до Закону 1980 року про маґістратські суди

32. Стаття 115 Закону 1980 року передбачає:

«1) Повноваження маґістратського суду стосовно скарги будь-якої особи з вимогою рішення про взяття з іншої особи підписки, під поручництвом чи без нього, дотримуватися громадського спокою або добре поводитися по відношенню до скаржника здійснюється шляхом видання розпорядження стосовно скарги.

(...)

(3) Якщо будь-яка особа, з якої, згідно з підпунктом 1 вище, маґістратський суд розпорядився взяти підписку, під поручництвом чи без нього, дотримуватись громадського спокою або добре поводитися, не виконала цього розпорядження, суд має право віддати її під варту на строк, що не перевищує шести місяців, або доти, доки вона не виконає цього розпорядження».

33. Згідно зі статтею 115 Закону 1980 року, процедура розпочинається з подання офіційної скарги, зазвичай від працівника поліції. Перед тим як видати наказ, маґістратські суди зобов'язані на підставі прийнятних доказів упевнитися, що 1) поведінка підсудного спричинила або могла спричинити порушення громадського спокою (*R. v. Morpeth Ward Justices, ex parte Ward* [1992], *95 Criminal Appeal Reports* 215); і 2) у разі невидання наказу існує реальна загроза того, що обвинувачений вчинить порушення громадського порядку в майбутньому.

34. Незважаючи на те, що наказ про покладення зобов'язання не є засудженням у кримінальному порядку, описані провадження аналогічні провадженням у кримінальній справі. У минулому було незрозуміло, які стандарти доведення має застосовувати суд — кримінальні чи цивільні, щоб вирішити, чи мали місце факти для видання наказу про покладення зобов'язання в кінці розгляду справи. Але у справі «Ніколс проти генерального прокурора», яка наводилася вище, лорд-суддя Саймон Браун зазначав:

«Загальний принцип полягає в тому, що, хоча рішення про те, що скарга обґрунтована, і не є засудженням у кримінальному порядку, під час процедури застосовується стандарт доведення в кримінальній справі».

2. Покладення зобов'язання згідно із загальним правом та Законом 1361 року про мирових суддів

35. Додатково до законної процедури, згаданої вище, маґістратські суди мають повноваження покладати зобов'язання за положеннями загального права та відповідно до Закону 1361 року. Ці повноваження дозволяють їм на будь-якій стадії розгляду справи в суді покладати зобов'язання на будь-яку особу, яка бере участь у провадженні (наприклад, свідка, підсудного, визнаного невинуватим, або підсудного, якого ще не було виправдано або засуджено), якщо вони вважають, що поведінка цієї особи може призвести до порушення громадського спокою або становить поведінку *contra bonos mores* («поведінка, яка, на думку більшості сучасних співвітчизників, є скорше поганою, ніж доброю» (лорд-суддя Ґлайдвел *(Glidewell)* у справі «Г'юз проти Голлі» *(Hughes v. Holley)* [1988], *86 Criminal Appeal Reports* 130).

3. Апеляції

36. Наказ маґістратських судів з вимогою взяти зобов'язання дотримувати громадського порядку або добре поводитися може бути оскаржений або у Високому суді, або в Суді корони. Апеляція до Високого суду обмежується питаннями права і виконується у формі викладу обставин справи. Перед початком цієї процедури судді можуть, відповідно до статті 114 Закону 1980 року, поставити заявникові умову взяти письмове зобов'язання щодо процедури апеляції та оплатити судові витрати. Апеляція до Суду корони, згідно зі статтею 1 Закону 1956 року про маґістратські суди (апеляції за наказами про взяття зобов'язання), розглядається у формі повторного слухання справи щодо фактів та права.

4. Доповідь Комісії з питань права щодо покладення зобов'язання

37. У відповідь на запит лорда-канцлера щодо розгляду повноважень про отримання письмових зобов'язань Комісія з питань права (орган реформування статутного права Англії та Уельсу) опублікувала в лютому 1994 року доповідь під назвою «Покладення зобов'язань», у якому зазначено:

> «Ми переконані в тому, що існують серйозні заперечення щодо принципу збереження права взяття зобов'язання дотримуватися громадського порядку та гарної поведінки. Ці заперечення, коротко кажучи, полягають у тому, що поведінка, яка може бути підставою для видання наказу про зобов'язання, занадто нечітко визначена; що ці накази видаються в дуже нечітких термінах, а отже, є потенційно обтяжливими; що можливість ув'язнення, якщо він або вона відмовляються взяти зобов'язання, є аномальною; що накази про обмеження свободи суб'єкта можуть бути зроблені без звільнення правопорушника чи будь-якого чітко визначеного тягаря доказів, а також що свідки, скаржники або навіть виправдані підсудні можуть отримати настанову без попередньої адекватної інформації щодо обвинувачення або скарги, висунутих проти них» *(Law Commission Report no. 222, п. 6.27).*

З цієї причини Комісія рекомендувала скасувати повноваження вимагати взяття зобов'язання.

D. Звільнення маґістратських судів від проваджень у цивільних справах

38. Відповідно до статті 108 Закону про суди та правові служби, цивільний позов, наприклад, за неправильне ув'язнення, може бути вчинено проти маґістратського судді в разі будь-якої його дії чи бездіяльності під час виконання обов'язків лише у тому разі, коли доведено, що він діяв несумлінно та з перевищенням юрисдикції.

ПРОВАДЖЕННЯ В КОМІСІЇ

39. У своїй заяві до Комісії (№ 24838/94) від 31 травня 1994 року заявники скаржилися за статтею 5 Конвенції на те, що поняття порушення громадського спокою та повноваження покладати зобов'язання визначені недостатньо чітко щодо їх затримання, «передбаченого законом»; що це затримання не підпадає під жодну категорію, закріплену в пункті 1 статті 5 Конвенції; і що, з огляду на звільнення маґістратських судів від розгляду цивільних справ, заявникам було відмовлено у праві на компенсацію за порушення пункту 5 статті 5. Вони стверджували, що було допущено порушення пункту 3 статті 6 через недостатню конкретність обвинувальних актів, які було пред'явлено першій та другій заявницям, і пункту 2 статті 6 стосовно порушення громадського спокою, яке не було потреби доводити за відсутності розумно обґрунтованого сумніву. Вони також скаржилися на порушення статей 10 і 11 через нечіткість поняття «порушення громадського спокою» та повноваження покладати зобов'язання, а також через непропорційність обмеження їхньої свободи на протест. На завершення, перша і друга заявниці наполягали на порушенні статті 13 у зв'язку з їхньою відмовою взяти зобов'язання.

40. Комісія (перша палата) оголосила заяву прийнятною 26 червня 1996 року. У своїй доповіді від 9 квітня 1997 року (стаття 31) вона висловила думку, що порушення пунктів 1, 3 та 5 статті 5, пунктів 1, 2 або 3 статті 6, статті 10 стосовно першої та другої заявниць не було, але було порушення стосовно третього, четвертого та п'ятого заявників; що не було необхідним розглядати окремо скаргу стосовно статті 11 і що порушення статті 13 допущено не було.

Повний виклад висновку Комісії додано до цього рішення[1].

ОСТАТОЧНІ ПОДАННЯ ДО СУДУ

41. У своєму меморандумі та під час слухання справи Уряд звернувся до Суду з проханням визнати, що порушення Конвенції у цій справі не було.

Заявники просили Суд визнати порушення пунктів 1 і 5 статті 5, пункту 3 (а) статті 6, статей 10, 11 і 13 Конвенції та надати їм справедливу сатисфакцію, відповідно до статті 50.

ЩОДО ПРАВА

I. РАМКИ РОЗГЛЯДУ СПРАВИ В СУДІ

42. Заявники подали до Комісії кілька скарг за пунктом 3 статті 5, пунктом 2 статті 6, пунктами 3 (b) і (с) статті 6 Конвенції (див. пункт 39 вище).

[1] *Примітка Секретаря Суду:* З практичних міркувань цей додаток з'явиться лише з остаточною друкованою версією рішення (в офіційному збірнику рішень та ухвал Суду за 1998 рік), але копію доповіді Комісії можна отримати в канцелярії Суду.

43. Ці заяви не було підтримано в Суді, який не бачить підстав розглядати їх з власної ініціативи (див., наприклад, рішення у справі «Сталлінґер і Кусо проти Австрії» від 23 квітня 1997 року, *Reports of Judgments and Decisions* 1997-II, с. 680, п. 52).

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 1 СТАТТІ 5 КОНВЕНЦІЇ

44. Заявники стверджували, що арешт кожного з них та тримання в поліції, а також подальше ув'язнення першої та другої заявниць були наслідком їхньої відмови взяти зобов'язання і що це є порушенням пункту 1 статті 5 Конвенції, у якому зазначено:

> «Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено волі інакше ніж відповідно до процедури, встановленої законом, і в таких випадках, як:
>
> *a)* законне ув'язнення особи після її засудження компетентним судом;
>
> *b)* законні арешт або затримання особи за невиконання законної вимоги суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, передбаченого законом;
>
> *c)* законні арешт або затримання особи, здійснені з метою припровадження її до компетентного законного органу на підставі обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо є розумні підстави вважати за необхідне запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення;
>
> ...»

45. Суд має вирішити, чи підпадає позбавлення свободи заявників під дію винятків, передбачених у пункті 1 статті 5, та чи було воно «законним», включаючи його відповідність «процедурі, передбаченій законом». У зв'язку з цим Суд розгляне, по-перше, факти арешту і запобіжного затримання кожного заявника, а по-друге, ув'язнення першої та другої заявниць після їхньої відмови взяти зобов'язання.

А. Арешт і запобіжне тримання під вартою кожного заявника

1. Підстава для затримання, передбачена пунктом 1 статті 5

46. У Суді не заперечувалося, що порушення громадського порядку прирівнюється до «кримінального правопорушення», згідно з Конвенцією, і що арешт заявників та затримання їх до того, як вони постали перед маґістратським судом, не суперечать пункту 1 (с) статті 5.

Далі, або як альтернативний варіант, Уряд заявив, що це запобіжне ув'язнення дозволене за пунктом 1 (b) статті 5, оскільки обов'язок дотримання громадського спокою є конкретним і передбачений законом.

47. Суд нагадує, що кожного із заявників було заарештовано за дію, яка, як стверджується, спричинила або могла спричинити порушення

громадського спокою, і їх тримали під вартою до того моменту, коли вони могли постати перед маґістратським судом.

48. Згідно з англійським правом, порушення громадського спокою не розглядається як кримінальне правопорушення (див. пункт 25 вище). Попри це Суд зазначає, що дотримання спокою є громадським обов'язком і що поліція має повноваження затримати особу, яка діяла, порушуючи громадський спокій, або, на думку поліції, збирається це зробити, а маґістратські судді можуть ув'язнити будь-яку особу, яка відмовляється взяти зобов'язання не порушувати громадський спокій, якщо існує безперечний доказ того факту, що поведінка цієї особи спричинила або могла спричинити порушення громадського спокою чи може спричинити в майбутньому (див. пункти 33–34 вище).

49. Пам'ятаючи про характер проваджень у суді та покарання, про яке йдеться, Суд вважає, що порушення громадського спокою має розглядатися як «правопорушення» у значенні пункту 1 (с) статті 5 (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «Бенгем проти Сполученого Королівства» від 10 червня 1996 року, *Reports* 1996-III, с. 756, п. 56).

50. Отже, Суд визнає, що кожного із заявників заарештували і тримали під вартою з метою припровадження його до встановленого законом компетентного органу на підставі обґрунтованої підозри у вчиненні ним «правопорушення» або з метою запобігання вчиненню такого «правопорушення».

Він розгляне, чи була така підозра обґрунтованою з погляду законності (див. пункти 58–64).

2. Законність арешту і запобіжного затримання

51. Уряд наполягав, що арешт і запобіжне затримання заявників відповідає визнаному загальним правом повноваженню на арешт за фактичне порушення або обґрунтовану підозру в можливості вчинення порушення громадського спокою, як це передбачено в Законі про поліцію та докази у кримінальних справах 1984 року (див. пункт 29 вище). Умови, за яких може застосовуватися це повноваження, національні суди уточнили у справах Гаувелла, Персі та Нікола (див. пункти 25–28 вище), визнавши його достатньо конкретним і чітким.

Під час розгляду в Суді питання щодо затримання третього, четвертого та п'ятого заявників Уряд зазначив, що, якщо, на думку працівників поліції, дії заявників, які могли спричинити порушення громадського спокою, не мають об'єктивного виправдання, заявники мають право оскаржити законність арешту в національних судах. Оскільки вони не порушували такого провадження в суді, слід припускати, що їхній арешт є об'єктивно обґрунтованим.

52. Заявники наполягали на тому, що їхній арешт і запобіжне тримання під вартою були «незаконними» через недостатньо чітке

визначення в англійському праві поняття «порушення громадського спокою» та відповідних повноважень на арешт.

По-перше, заявляли вони, якщо, як випливає з національного прецедентного права (див. пункт 27 вище), особа вчиняє порушення громадського спокою і якщо природними наслідками її поведінки будуть відповідні насильницькі дії з боку інших, то важко визначити, як далеко можна зайти в діях протесту в присутності тих, у кого ці дії викликають роздратування, не порушуючи спокою. По-друге, щоразу, коли виникають обґрунтовані підстави припускати можливе порушення громадського спокою, право на арешт надає поліції занадто широку свободу дій. По-третє, апеляційний суд виніс суперечливе рішення щодо визначення поняття «порушення громадського спокою» (див. пункти 25–26 вище).

53. Комісія визнала відсутність порушення пункту 1 статті 5, оскільки арешт і запобіжне тримання під вартою не були свавільними і немає жодних причин припускати будь-яку невідповідність внутрішньому праву.

54. Суд нагадує, що вирази «законний» та «згідно з процедурою, встановленою законом» у пункті 1 статті 5 зумовлюють не лише повне дотримання основних процесуальних норм внутрішньодержавного права, а й те, що будь-яке позбавлення свободи відповідає меті статті 5 і не є свавільним (див. згадане вище рішення у справі Бенгема, с. 752–753, п. 40). Крім того, враховуючи важливість особистої свободи, суттєвим є той факт, що застосовне національне право відповідає поняттю «законність», визначеному Конвенцією, яка вимагає, щоб усе право — писане чи неписане — було достатньо чітким, щоб дозволити громадянинові, у разі потреби — з належною консультацією, передбачати певною мірою за певних обставин наслідки, які може спричинити така дія (див. рішення у справах «S.W. проти Сполученого Королівства» від 22 листопада 1995 року, серія А, № 335-B, с. 41–42, п. 35–36, та, *mutatis mutandis*, «“Санді Таймс” проти Сполученого Королівства (№ 1)» від 26 квітня 1979 року, серія А, № 30, с. 31, п. 49, і «Галфорд проти Сполученого Королівства» від 25 червня 1997 року, *Reports* 1997-III, с. 1017, п. 49).

55. У зв’язку з цим Суд зауважує, що поняття «порушення громадського спокою» впродовж останніх двадцяти років англійські суди тлумачили таким чином, що тепер встановлено: порушення громадського спокою має місце лише за наявності ризику завдання чи можливості завдання шкоди іншим особам чи їхній власності або якщо наслідки дій особи провокують інших на насильство (див. пункти 25–28 вище). Також зрозуміло, що особа може бути заарештована за спричинення порушення громадського спокою, коли є розумні побоювання спроби такого порушення (див. пункт 29 вище).

Отже, Суд вважає, що відповідні правові норми містять достатнє керівництво і сформульовані з чіткістю, якої вимагає Конвенція (див.,

наприклад, рішення у справі «Ларісіс та інші проти Греції» від 24 лютого 1998 року, *Reports* 1998-I, с. 377, п. 34).

56. Вирішуючи, чи арешт і затримання кожного із заявників здійснено відповідно до англійського права, Суд нагадує, що саме на національні органи влади покладається тлумачення та застосування внутрішнього права, передусім на суди. Оскільки недотримання норм внутрішнього права спричиняє порушення пункту 1 статті 5, Суд може і повинен здійснити свої повноваження для перегляду цього спірного питання (див. зазначене вище рішення у справі Бенгема, с. 753, п. 41).

57. Суд уже зазначав, що, згідно з нормами англійського права, особа може бути заарештована за спричинення порушення громадського спокою або на підставі розумного припущення, що вона може його спричинити. Тому Суд розгляне обставини арешту кожного заявника з метою визначення, чи брався до уваги один із цих критеріїв.

а) Перша і друга заявниці

58. Суд нагадує, що першу заявницю було заарештовано під час акції протесту проти полювання на шотландських куріпок. Зранку учасники протесту заважали полюванню. Близько полудня пані Стіл було заарештовано за те, що вона ходила перед особою, у якої в руках була рушниця, таким чином не даючи їй змоги стріляти (див. пункти 7–8 вище).

59. Другу заявницю було заарештовано у той час, коли вона цілий день простояла під ковшем екскаватора, а двадцять–двадцять п'ять учасників протесту періодично заважали працювати шляховикам (див. пункти 15–16 вище).

60. Суд зауважує, що національні суди, які розглядали ці справи, постановили, що кожний заявник спричинив або міг спричинити порушення громадського спокою (див. пункти 12–13, 18 і 33 вище).

Вивчивши подані йому докази, Суд не має підстав сумніватися у справедливості побоювань поліції стосовно того, що в разі продовження така поведінка заявників може викликати насильство з боку інших. Отже, арешти та запобіжне тримання під вартою першої і другої заявниць відповідають нормам англійського права. Більше того, немає підстав вважати, що позбавлення їх свободи було необґрунтованим.

61. Висновок — порушення пункту 1 статті 5 внаслідок арешту і запобіжного тримання під вартою першої та другої заявниць не було.

b) Третій, четвертий та п'ятий заявники

62. Повертаючись до пані Нідхем, п. Полдена та п. Коула, Суд нагадує, що їх було заарештовано біля Конференц-центру, де вони роздавали листівки і тримали транспаранти, протестуючи проти продажу зброї. Пізніше їх було затримано годин на сім і звільнено під заставу (див. пункти 21–22 вище).

63. Суд бере до уваги факт відсутності постанови національного суду з питання, чи відповідають арешт і затримання цих заявників нормам англійського права, оскільки обвинувачення вирішило відкликати з маґістратських судів обвинувачення про порушення спокою (див. пункт 24 вище), а заявники не вчинили цивільного позову проти поліції щодо неправомірного ув'язнення. Він зазначає, що Уряд не подав попереднього заперечення стосовно цього упущення заявників, і з огляду на це Суд не зобов'язаний вирішувати, чи скарга мала бути оголошена неприйнятною через невичерпання національних засобів правового захисту (див. рішення у справі «Олссон проти Швеції (№1)» від 24 березня 1988 року, серія А, № 130, с. 28, п. 56 та рішення у справі «"Оупен Дор" і "Даблін Вел Вумен" проти Ірландії» від 29 жовтня 1992 року, серія А, № 246-А, с. 23, п. 46).

64. Визнавши наявність достатніх для арешту цих трьох осіб доказів, Суд не бачить причини розглядати їхній протест інакше, ніж абсолютно мирний. Він не вбачає жодної ознаки того, що вони значною мірою перешкоджали чи намагалися перешкодити учасникам конференції або діяли з метою спровокувати прояви насильницьких дій. Фактично у їхній поведінці не було нічого такого, що могло б виправдати побоювання поліції щодо можливості виникнення порушення громадського спокою.

На цій підставі, через відсутність будь-якого рішення національного суду з цього питання, Суд не вважає, що їхній арешт, а пізніше і тримання під вартою упродовж семи годин відповідають нормам англійського права настільки, щоб вважатися «законними» у значенні пункту 1 статті 5.

65. З цього випливає, що стосовно третього, четвертого та п'ятого заявників було допущено порушення пункту 1 статті 5.

В. Затримання першої та другої заявниць внаслідок їхньої відмови взяти зобов'язання

1. Класифікація відповідно до пункту 1 статті 5

66. Уряд погодився, що затримання першої та другої заявниць внаслідок їхньої відмови взяти зобов'язання відбулося в межах дії пункту 1 (а) статті 5 через те, що наказ про покладення зобов'язання, який вимагає визнання судом того, що обвинувачений порушував громадський спокій, був аналогічним засудженню за кримінальне правопорушення. Далі, або як альтернатива, затримання підпадало під дію пункту 1(b) статті 5 тому, що заявниць було ув'язнено внаслідок їхньої відмови виконати наказ про взяття зобов'язань дотримуватися громадського спокою.

67. Заявниці вважали, що повноваження вимагати зобов'язання дотримуватися громадського спокою належать до санкцій у кримінальних

справах. Але вони заперечували, що ув'язнення пані Стіл та пані Луш внаслідок їхньої відмови взяти зобов'язання можуть бути обґрунтованими за пунктом 1 (b) статті 5 через те, що в їхньому поданні вимога в загальних словах «дотримуватися спокою» не була достатньо конкретною і точною, щоб дорівнювати «зобов'язанню, передбаченому законом».

68. Комісія вирішила, що, хоча й можна сказати, що перша і друга заявниці були «засуджені компетентним судом», пункт 1 (a) статті 5 вимагає причинного зв'язку між засудженням та запобіжним ув'язненням, який було порушено у цій справі, оскільки не було рішення маґістратського суду щодо вчинення заявницями порушення громадського спокою, яке призвело до їх затримання, а було тільки рішення щодо їхньої відмови взяти зобов'язання. У будь-якому разі, затримання відповідало пункту 1 (b) статті 5.

69. Суд нагадує, що під час розгляду справи за статтею 115 Закону 1980 року (див. пункти 10 і 32 вище) Суд корони в Тіссайді розпорядився, щоб перша заявниця погодилася взяти зобов'язання дотримуватися громадського спокою і добре поводитися протягом дванадцяти місяців, сплативши заставу в 100 британських фунтів стерлінґів. Коли вона відмовилася виконати це розпорядження, її було ув'язнено на двадцять вісім днів (див. пункт 13 вище).

Друга заявниця так само отримала наказ маґістратського суду Редбріджа, відповідно до статті 115 Закону 1980 року, взяти зобов'язання дотримуватися громадського спокою і добре поводитися протягом дванадцяти місяців зі сплатою застави в сумі 100 британських фунтів стерлінґів. Коли вона відмовилася виконати наказ, її було ув'язнено на сім днів (див. пункт 18 вище).

70. Отже, на думку Суду, обидві заявниці були ув'язнені за невиконання наказу суду, а це дозволено пунктом 1 (b) статті 5.

У зв'язку з питанням «законності» (див. пункти 74–78 нижче) Суд розгляне, чи накази про взяття зобов'язань, видані заявницям, були достатньо чітко сформульовані, відповідно до пункту 1 статті 5.

2. Законність затримання заявниць за їхню відмову взяти зобов'язання

71. З національного прецедентного права, заявив Уряд, зрозуміло, що наказ про взяття зобов'язання дотримуватися громадського спокою та добре поводитися вимагає від особи, яка взяла таке зобов'язання, уникати поведінки з елементами насильства або загрози насильства чи безпідставного створення ситуації, за якої може виникнути ризик насильства. Маґістратські суди діяли в межах закону, ув'язнивши пані Стіл та пані Луш за відмову взяти такі зобов'язання.

72. Заявниці стверджували, що, по-перше, було незрозуміло, яка поведінка може призвести до наказу про взяття зобов'язання

дотримуватися громадського спокою та доброї поведінки, і, по-друге, яка поведінка означає порушення такого наказу, і що вираз *contra bonos mores,* зокрема, дуже нечіткий (див. пункт 35 вище). Крім того, не було встановлено обмеження можливого строку дії наказу, суми застави або, згідно з положеннями загального права, строку затримання за відмову виконати наказ.

73. Комісія дійшла висновку, що, за англійським правом, затримання було законним, а з огляду на те, що заявниці могли його уникнути, погодившись узяти зобов'язання, не було свавільним.

74. Суд розгляне затримання заявниць та накази про взяття зобов'язань з погляду вимог «законності» відповідно до пункту 1 статті 5 (див. пункт 54 вище).

75. Спочатку він з'ясує, чи достатньо чітко було сформульоване внутрішньодержавне законодавство, щоб дати заявницям змогу передбачити наслідки своїх дій.

У зв'язку з цим він нагадує свій висновок (у пункті 55 вище), що елементи порушення громадського спокою достатньою мірою визначені в англійському праві. Більше того, з положень статті 115 Закону 1980 року та відповідного прецедентного права (див. пункти 31–33 вище) зрозуміло, що, коли маґістратські суди впевнені, на підставі прийнятних доказів, що особа вчинила порушення громадського спокою та є реальний ризик того, що вона знову його вчинить, від обвинуваченого можна вимагати зобов'язання дотримуватися порядку та доброї поведінки. Зрештою, зрозуміло й те, що в разі відмови обвинуваченого виконати такий наказ він може бути ув'язнений на строк до шести місяців (там само).

Отже, Суд упевнився, що заявниці могли передбачити, що в разі такого поводження природним наслідком їхньої поведінки буде спонукання інших до насильства, і тоді вони можуть отримати наказ про взяття зобов'язання дотримуватися громадського спокою, а в разі відмови можуть бути ув'язнені.

76. Суд також розгляне питання, чи накази, видані заявницям, були достатньо чіткими, щоб вважатися «законними наказами суду».

З цього приводу він зауважує, що накази були сформульовані нечітко та в загальних словах; вислів «добре поводитися» був особливо разючим і мало пояснював особі, що мала взяти зобов'язання, яка саме поведінка є порушенням громадського спокою. Втім, у справі кожної заявниці наказ про взяття зобов'язання видавався після рішення суду про вчинення нею порушення громадського спокою.

Розглянувши всі обставини, Суд упевнився, що в контексті справи цілком зрозуміло, що заявницям поставили вимогу погодитися утримуватися надалі від подібних порушень громадського спокою впродовж наступних дванадцяти місяців.

77. Нарешті, зазначає Суд, немає жодної підстави вважати, що маґістратські суди діяли поза своєю юрисдикцією або що накази про взяття зобов'язань чи наступне ув'язнення заявниць не відповідали англійському праву з будь-якої іншої причини.

78. Отже, порушення пункту 1 статті 5 стосовно затримання першої та другої заявниць внаслідок їхньої відмови взяти зобов'язання допущено не було.

III. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 5 СТАТТІ 5 КОНВЕНЦІЇ

79. Усі заявники скаржилися, що в англійському законодавстві відсутнє право на відшкодування за арешт і затримання, що є порушенням Конвенції, але відповідає національному праву, тимчасом як пункт 5 статті 5 Конвенції передбачає:

> «Кожен, хто є потерпілим від арешту або затримання на порушення положень цієї статті, має захищене позовом право на відшкодування шкоди».

80. Уряд заявив, що, оскільки не було порушення пункту 1 статті 5, пункт 5 статті 5 не застосовується.

Натомість він зазначив, що, якщо арешт або затримання суперечить англійському праву, заявники могли б вчинити цивільний позов проти поліції за неправомірне ув'язнення.

81. Суд нагадує, що пункт 5 статті 5 ґарантує захищене позовом право на відшкодування шкоди тим, хто є потерпілим від арешту або затримання на порушення інших положень статті 5 (див. згадане вище рішення у справі Бенгема, с. 755, п. 50).

82. З огляду на висновок Суду про відсутність порушення пункту 1 статті 5 стосовно першої та другої заявниць, він зазначає, що застосування пункту 5 статті 5 у цих справах є неприйнятним.

83. Суд постановив, що стосовно третього, четвертого та п'ятого заявників було допущено порушення пункту 1 статті 5, оскільки Суд не певен у тому, що арешт і подальше ув'язнення відповідає внутрішньому законодавству. Втім, з цього приводу він зауважив, що заявники можуть вчинити проти поліції цивільні позови з вимогою відшкодування шкоди (див. пункт 63 вище). Отже, Суд вважає, що ці заявники мають у своєму розпорядженні «захищене позовом право на відшкодування шкоди», тому порушення пункту 5 статті 5 у цій справі не було.

IV. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 3 (а) СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ

84. Перша та друга заявниці скаржилися на те, що їм не було надано достатньо детальної характеристики обвинувачень, висунутих проти них, що є порушенням пункту 3 (а) статті 6 Конвенції, в якому стверджується:

«Кожен, кого обвинувачено у вчиненні злочину, має щонайменше такі права:

а) бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причину обвинувачення проти нього;

...»

Вони стверджували, що, оскільки «порушення громадського спокою» є дуже загальним обвинуваченням, конкретна поведінка кожної заявниці, що лежить в основі кожного обвинувачення, має бути точно визначена.

85. Уряд зауважив, що в межах десяти годин арешту перша заявниця отримала протокол, у якому повідомлялося, що її обвинувачено в порушенні громадського спокою, всупереч статті 115 Закону 1980 року, в конкретний день і в конкретному місці (див. пункт 10 вище). Друга заявниця отримала подібну інформацію через 1 годину і 15 хвилин після арешту (див. пункт 16 вище). За поданням Уряду, з яким погодилася Комісія, цього було досить, щоб відповідати вимогам пункту 3 (а) статті 6.

86. Суд нагадує свій висновок, наведений вище (пункт 49), що порушення громадського спокою має розглядатися як «правопорушення» в контексті Конвенції. Отже, пункт 3 (а) статті 6 є застосовним.

87. Так само, як і Комісія, Суд вважає, що деталі, наведені в обвинувальних висновках, наданих першій і другій заявницям (див. пункти 10 та 16 вище), були достатніми, щоб відповідати вимогам цієї статті (див. рішення у справі «Брожичек проти Італії» від 19 грудня 1989 року, серія А, № 167, с. 18–19, п. 42).

Отже, порушення пункту 3 (а) статті 6 не було.

V. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 10 КОНВЕНЦІЇ

88. Усі заявники скаржилися, що заходи, які було застосовано проти них, є порушенням їхніх прав на свободу вираження поглядів, закріплених статтею 10 Конвенції, у якій сказано:

«1. Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання держави і незалежно від кордонів...

2. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може бути предметом таких формальностей, умов, обмежень або санкцій, що встановлені законом і є необхідними у демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського спокою, для охорони порядку або запобігання злочинам, для охорони здоров'я або моралі, для захисту репутації або інших прав осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду».

89. Суд повинен визначити, чи оскаржувані заходи відповідали втручанню у право заявників на свободу вираження поглядів, і якщо так, то чи були вони «встановлені законом», відповідали законній меті і були «необхідними в демократичному суспільстві» у розумінні пункту 2 статті 6.

A. Втручання

90. Уряд наголошував, що акції протесту першої та другої заявниць не мали мирного характеру, а отже, стаття 10 у цьому випадку не застосовується.

4

91. Комісія вирішила, що заходи, вжиті стосовно кожного з п'яти заявників, становлять втручання в їхні права за статтею 10.

92. Суд нагадує, що першу та другу заявниць було заарештовано під час акцій протесту проти полювання на шотландських курiпок та розширення автошляху, відповідно (див. пункти 7 та 15–16 вище). Їхній протест справді мав форму фізичного перешкоджання, за що заявниць було засуджено, але Суд, попри це, вважає, що вони виражали свої погляди в розумінні статті 10 (див., наприклад, рішення у справі «Чорхерр проти Австрії» від 25 серпня 1993 року, серія A, № 266-B, с. 35, п. 23). Отже, заходи, вжиті щодо заявниць, становили втручання в їхнє право на свободу вираження поглядів.

93. Стосовно третього, четвертого та п'ятого заявників — безперечно, їх арешт і затримання були втручанням у права, ґарантовані статтею 10.

B. «Встановлені законом»

94. Суд нагадує свої згадувані вище висновки (пункти 61, 78 та 65 вище) про те, що заходи, вжиті щодо першої та другої заявниць, були законними і відповідали положенням пункту 1 статті 5, але стосовно третього, четвертого та п'ятого заявників вони такими не були.

Оскільки вимога пункту 2 статті 10 про те, що втручання у здійснення свободи вираження поглядів має бути «встановлене законом», рівнозначна вимозі, передбаченій у пункті 1 статті 5, про те, що будь-яке позбавлення свободи має бути «законним» (див. пункт 54 вище), арешт і затримання першої та другої заявниць були «встановлені законом», згідно з пунктом 2 статті 10, але щодо третього, четвертого та п'ятого заявників вони такими не були (див. пункт 64 вище).

C. Законна мета

95. Суд не обговорював питання про те, що оскаржувані заходи мали одну чи більше законних цілей, перелічених у пункті 2 статті 10.

96. Суд вважає, що арешт і запобіжне тримання під вартою кожного із заявників мали законні цілі — запобігти заворушенню та захистити права інших осіб.

97. Дещо іншою є позиція стосовно затримання першої та другої заявниць після їхньої відмови взяти зобов'язання. У цьому випадку Суд вважає, що метою покладення зобов'язань на заявниць було утримання їх від порушення громадського спокою в майбутньому. Отже, самі накази про покладення зобов'язань мали на меті запобігти заворушенню і захистити права інших осіб. Проте, відмовившись виконати ці накази, заявниці певною мірою піддавали сумніву авторитет суддів, які видали ці накази. З цієї причини подальше ув'язнення мало на меті не лише утримання від порушень спокою в майбутньому, а й підтримання авторитету суду, відповідно до пункту 2 статті 10.

D. «Необхідні в демократичному суспільстві»

98. Уряд стверджував, що заходи щодо заявників були вжиті у межах дозволеного органам державної влади критерію оцінювання і відповідали поставленим цілям, особливо з огляду на той факт, що поліція була змушена приймати рішення у важких умовах з метою збереження громадського порядку. До заявників було застосовано запобіжне тримання під вартою лише до того часу, коли вони могли постати перед суддями, у кожній справі — наступного робочого дня після арешту. Затримання дало змогу запобігти їхньому поверненню на місце акції протесту і вчиненню нових порушень громадського спокою. Нарешті, затримання першої та другої заявниць після їхньої відмови взяти зобов'язання також було пропорційним, якщо взяти до уваги те, що кожна з них замість цього повинна була виконати законні і більш поблажливі судові накази.

99. Заявники наполягали, що вжиті стосовно них заходи були непропорційними.

По-перше, вони стверджували, що, з огляду на ненасильницький характер акції протесту, арешт був занадто суворим заходом, оскільки він повністю позбавив їх подальшої можливості брати участь у демонстрації, а загроза арешту мала «охолоджувальний» ефект на здійснення прав, передбачених статтею 10. По-друге, вони стверджували, що кожного було затримано на тривалий час, коли можна було б застосувати інші, менш обмежувальні заходи.

Нарешті, перша та друга заявниці твердили, що їхню свободу на протест було б безпідставно обмежено, якби вони погодилися з нечіткими і загальними формулюваннями наказів про покладення зобов'язань, і що їх було ув'язнено на тривалий час через їхню незгоду з такими обмеженнями.

100. Комісія вирішила, що за всіх обставин заходи щодо першої та другої заявниць не були непропорційними, тоді як заходи, застосовані до третього, четвертого та п'ятого заявників, становили порушення статті 10.

101. Як часто зауважував Суд, свобода вираження поглядів є суттєвим підґрунтям демократичного суспільства та однією з головних умов його розвитку і самовираження кожної особи (див. рішення у справі «Інкал проти Туреччини» від 9 червня 1998 року, *Reports* 1998 IV, с. 1566, п. 46). Держави справді мають певну свободу розсуду в оцінюванні необхідності втручання у здійснення свободи вираження поглядів та меж такого втручання, особливо коли йдеться про вибір розумних і належних засобів, які забезпечують мирне проходження законних акцій (див. згадане вище рішення у справі Чорхерра, с. 37, п. 31). Але таке оцінювання здійснюється під контролем Суду, який повинен упевнитися, що кожне таке втручання було пропорційним до законної мети і враховувало важливість принципу свободи вираження поглядів (там само).

Оскільки щодо кожного заявника існують різні фактори, Суд розглядатиме кожну справу окремо.

1. Перша заявниця

102. Суд нагадує, що на знак протесту проти полювання на шотландських куріпок перша заявниця стала перед озброєним учасником полювання, фізично заважаючи йому стріляти. Її було заарештовано і затримано приблизно на сорок чотири години, перш ніж вона постала перед маґістратським судом, а потім звільнено. Під час розгляду справи її було оштрафовано на 70 британських фунтів стерлінґів за правопорушення, передбачене Законом про громадський порядок 1986 року, а за порушення громадського спокою їй було наказано взяти зобов'язання на 12 місяців та сплатити заставу розміром 100 британських фунтів стерлінґів. Після того як вона відмовилася зробити це, її було ув'язнено на двадцять вісім днів.

103. Суд не має сумніву, що заходи, вжиті стосовно пані Стіл, особливо тривалий час затримання, є серйозним втручанням у здійснення нею права на свободу вираження поглядів. Але потрібно також взяти до уваги небезпеку, яку несла в собі особлива форма протесту заявниці, та ризик порушення порядку з боку демонстрантів, які чинили перепони учасникам полювання, коли ті намагалися в законний спосіб проводити своє дозвілля.

104. За цих обставин Суд не вважає, що дії поліції, яка заарештувала пані Стіл і забрала її з місця демонстрації, були непропорційними.

105. Пізніше заявницю було затримано приблизно на сорок чотири години. З протоколу затримання зрозуміло, що поліція вважала за необхідне запобігти подальшому порушенню громадського спокою та забезпечити явку заявниці до суду (див. пункт 9 вище).

Безсумнівно, у такій справі, як ця, сорок чотири години — тривалий строк затримання. Але Суд нагадує, що поведінка пані Стіл перед

арештом створила небезпеку значного фізичного ушкодження як їй самій, так і іншим і була частиною акції протесту проти полювання на шотландських куріпок, що загрожувала перерости в безладдя та прояви насильства. Особливо ж беручи до уваги ризик відновлення нею, у разі звільнення, акцій протесту проти польових видів спорту і можливі наслідки, які поліція оцінила правильно, Суд не вважає, що затримання було непропорційним.

106. Суд повинен також розглянути заходи, вжиті щодо заявниці після судової процедури та апеляції (див. пункти 12–13 вище).

Він нагадує свій наведений вище висновок, що, видавши пані Стіл наказ про взяття зобов'язання дотримуватися громадського спокою та добре поводитися, суд фактично поставив умову, щоб вона погодилася утримуватися протягом року від подальшого спричинення порушення спокою (див. пункт 76 вище). Знову ж таки беручи до уваги небезпеку наслідків обраної нею форми протесту та громадський інтерес у недопущенні такої поведінки, Суд не вважає ані видання наказу, ані штраф у сумі 70 британських фунтів стерлінґів надмірними за даних обставин.

107. Заявницю було заарештовано через відмову виконати наказ про взяття зобов'язання. Суд погоджується з висновком Комісії про те, що національний суд на законній підставі розцінив її відмову як ствердження того, що, незважаючи на судовий наказ, вона вважала свою поведінку під час акції протесту обґрунтованою і мала намір поводитися так само й надалі. За цих обставин, беручи до уваги не лише мету стимулювання, про яку йшлося вище, а й важливість підтримки верховенства права та авторитету суддів у демократичному суспільстві (див. пункт 97 вище та згадуване рішення у справі «Санді Таймс» (№ 1), с. 34, п. 55), Суд не вважає, що ув'язнення заявниці навіть на такий строк, як двадцять вісім днів, за відмову виконати судовий наказ є непропорційним.

2. Друга заявниця

108. Друга заявниця брала участь в акції протесту проти розширення автошляху, стоячи перед механізмами з метою перешкодити проведенню інженерних робіт. Її було заарештовано і затримано приблизно на сімнадцять годин, перш ніж вона постала перед маґістратським судом, і пізніше було ув'язнено на сім днів за відмову взяти зобов'язання (див. пункти 15–18 вище).

109. Суд звернувся до своїх обґрунтувань та рішень стосовно справи першої заявниці (пункти 103–107 вище). Хоча ризик порушення порядку, спричинений поведінкою пані Луш, був, можливо, менш серйозним, ніж у випадку з першою заявницею, судді, незважаючи на це, вирішили, що вона діяла у спосіб, який міг спричинити порушення громадського спокою, а отже, Суд не бачить підстав сумніватися у такому

висновку (див. пункт 60 вище). Беручи до уваги важливість підтримання громадського порядку та захисту прав інших, а також необхідність підтримання авторитету суду, заходи, вжиті щодо другої заявниці, не були непропорційними.

3. Третій, четвертий та п'ятий заявники

110. Суд нагадує свій наведений вище висновок, що заходи щодо пані Нідхем, п. Полдена та п. Коула не були «законними» або «встановленими законом», ось чому він не впевнений, що поліція мала обґрунтовані підстави вважати, що мирні акції протесту з боку заявників могли спричинити порушення громадського спокою (див. пункт 94 вище). З тих самих причин, які визначено у пункті 64 вище, він вважає, що втручання у здійснення заявниками свого права на свободу вираження поглядів було непропорційним до цілей запобігання порушенню порядку та захисту прав інших, а отже, й не було «необхідним у демократичному суспільстві».

4

4. Висновок

111. Таким чином, заходи, вжиті щодо першої та другої заявниць, не були порушенням статті 10, тимчасом як заходи щодо третього, четвертого та п'ятого заявників становили порушення.

VI. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 11 КОНВЕНЦІЇ

112. Заявники скаржилися, що оскаржувані заходи також є порушенням статті 11 Конвенції, в якій сказано:

> «1. Кожен має право на свободу мирних зібрань та на свободу об'єднання з іншими, включаючи право створювати профспілки і вступати до них для захисту своїх інтересів.
>
> 2. Здійснення цих прав не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, які встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки або громадського спокою, для охорони порядку або запобігання злочинам, для охорони моралі чи з метою захисту прав і свобод інших осіб. Ця стаття не перешкоджає запровадженню законних обмежень на здійснення цих прав особами, що входять до складу збройних сил, поліції або органів державного управління».

113. Суд вважає, що ця скарга порушує питання, які вже вирішувалися за статтею 10. З цієї причини її розгляд не є необхідним.

VII. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 13 КОНВЕНЦІЇ

114. Перша та друга заявниці стверджували, що було допущено порушення статті 13 Конвенції, в якій сказано:

> «Кожен, чиї права і свободи, викладені у цій Конвенції, порушуються, має право на ефективний засіб правового захисту в

національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, що діяли як офіційні особи».

115. Комісія у своїй доповіді зробила висновок, що скарги заявників щодо статті 13 «значною мірою стосуються державного права Сполученого Королівства», і не визнала факту порушення з тієї причини, що стаття 13 не може тлумачитися як засіб правового захисту проти внутрішнього права, яке вважається таким, що суперечить Конвенції, або як засіб судового перегляду такого права.

116. Втім, за винятком голослівного твердження в меморандумах заявників про те, що «перша та друга заявниці вимагали визнати порушення статті 13 з огляду на відсутність засобів правового захисту у зв'язку з їхнім затриманням за відмову взяти зобов'язання», заявниці не подали Судові жодної арґументації стосовно цієї скарги.

117. За обставин, коли не підтверджено намір підтримати скаргу, Суд не вважає за необхідне розглядати її з власної ініціативи.

VIII. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 50 КОНВЕНЦІЇ

118. Заявники вимагали справедливої сатисфакції відповідно до статті 50 Конвенції, яка передбачає:

> «Якщо Суд встановлює, що рішення чи захід судового або будь-якого іншого органу влади Високої Договірної Сторони повністю або частково суперечить зобов'язанням, які випливають з цієї Конвенції, і якщо внутрішнє право цієї Сторони передбачає лише часткову компенсацію за наслідки такого рішення чи заходу, то Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію».

119. Суд нагадує, що порушення Конвенції було визнано лише стосовно третього, четвертого та п'ятого заявників. Отже, Суд не розглядатиме вимог першої та другої заявниць щодо справедливої сатисфакції.

А. Моральна шкода

120. Заявники вимагали компенсації за моральну шкоду.

121. Уряд наполягав на тому, що визнання порушення становитиме достатню справедливу сатисфакцію.

122. Суд нагадує, що пані Нідхем, п. Полден та п. Коул були ув'язнені на сім годин кожен за мирне здійснення свого права на свободу вираження поглядів. Він присудив кожному з них 500 британських фунтів стерлінґів як компенсацію за моральну шкоду.

В. Судові витрати

123. Загальна сума судових витрат, сплати якої вимагали всі п'ятеро заявників, становила 53 889,62 фунта стерлінґів (включно із податком на додану вартість).

124. Уряд доводив, що, оскільки Суд підтримав лише частину скарг заявників, то сплаті підлягає лише частина судових витрат. Він також піддав сумніву доцільність залучення трьох юрисконсультів до цієї справи.

125. Беручи до уваги той факт, що він визнав порушення лише частини скарг останніх трьох заявників, та керуючись принципом справедливості, Суд постановив присудити 20 000 британських фунтів стерлінґів за судові витрати, включаючи податок на додану вартість, але з вирахуванням суми, сплаченої Радою Європи як правова допомога.

C. Відсоткова ставка у разі несвоєчасної сплати

126. Згідно з наявною в Суду інформацією, передбачена законом відсоткова ставка у Сполученому Королівстві станом на день постановлення цього рішення становить 7,5 % на рік.

На цих підставах Суд

1. *Постановляє* одноголосно, що немає необхідності розглядати скарги заявників на підставі пункту 3 статті 5, пункту 2 статті 6, пунктів 3 (b) та (c) статті 6, статті 11 та 13 Конвенції.

2. *Постановляє* сімома голосами проти двох, що не було порушення пункту 1 статті 5 Конвенції стосовно арешту та запобіжного затримання першої заявниці.

3. *Постановляє* одноголосно, що не було порушення пункту 1 статті 5 Конвенції стосовно арешту та запобіжного затримання другої заявниці.

4. *Постановляє* одноголосно, що було порушення пункту 1 статті 5 Конвенції стосовно арешту і запобіжного затримання третього, четвертого та п’ятого заявників.

5. *Постановляє* вісьмома голосами проти одного, що порушення пункту 1 статті 5 Конвенції стосовно затримання першої та другої заявниць за відмову взяти на себе зобов’язання не було.

6. *Постановляє* одноголосно, що порушення пункту 5 статті 5 Конвенції не було.

7. *Постановляє* одноголосно, що порушення пункту 3 (a) статті 6 Конвенції не було.

8. *Постановляє* п’ятьма голосами проти чотирьох, що порушення статті 10 Конвенції стосовно першої заявниці не було.

9. *Постановляє* сімома голосами проти двох, що порушення статті 10 Конвенції стосовно другої заявниці не було.

10. *Постановляє* одноголосно, що було допущено порушення статті 10 Конвенції стосовно третього, четвертого та п’ятого заявників.

11. *Постановляє* одноголосно,

a) що в межах трьох місяців держава-відповідач повинна сплатити третьому, четвертому та п'ятому заявникам 500 (п'ятсот) британських фунтів стерлінґів кожному за завдану моральну шкоду;

b) що в межах трьох місяців держава-відповідач повинна компенсувати третьому, четвертому та п'ятому заявникам судові витрати на загальну суму 20 000 (двадцять тисяч) британських фунтів стерлінґів, з вирахуванням 46 747 (сорока шести тисяч семисот сорока семи) французьких франків, конвертувавши цю суму в британські фунти стерлінґів відповідно до курсу, встановленого на день постановлення цього рішення, разом з податком на додану вартість, який може підлягати сплаті;

c) простий відсоток 7,5% має нараховуватися на визначені суми зі спливом зазначених вище трьох місяців до повного розрахунку.

12. *Відхиляє* одноголосно решту вимог щодо справедливої сатисфакції.

Учинено англійською та французькою мовами й оголошено на відкритому слуханні у Палаці прав людини, Страсбурґ, 23 вересня 1998 року.

Підпис: **Рудольф Бернхардт**,
Голова Суду

Підпис: **Герберт Пецольд**,
Секретар Суду

Згідно з пунктом 2 статті 51 Конвенції та пунктом 2 правила 53 Реґламенту Суду А, до цього рішення додано такі окремі думки:

a) окрема думка п. Тора Вільялмссона та пані Палм, що частково не збігається з позицією більшості;

b) окрема думка п. Валтікоса та п. Макарчика, що частково не збігається з позицією більшості.

Парафовано: **R. B.**

Парафовано: **H. P.**

ОКРЕМА ДУМКА СУДДІВ ТОРА ВІЛЬЯЛМССОНА ТА ПАЛМ, ЯКА ЧАСТКОВО НЕ ЗБІГАЄТЬСЯ З ПОЗИЦІЄЮ БІЛЬШОСТІ

У пунктах 105 та 107 цього рішення більшість наших колеґ дійшла висновку, що ані запобіжне затримання першої заявниці протягом сорока чотирьох годин після арешту 22 серпня 1992 року, ані її ув'язнення протягом двадцяти восьми днів через відмову погодитися з наказом про взяття зобов'язання не були непропорційними за особливих обставин її справи. Оцінюючи арґументи, які мають стосунок до справи та викладені у пунктах 102–107 рішення, ми дійшли висновку, що строки позбавлення свободи були непропорційно тривалими і що було допущено порушення статті 10 Конвенції стосовно першої заявниці.

4

ОКРЕМА ДУМКА СУДДІВ ВАЛТІКОСА ТА МАКАРЧИКА, ЯКА ЧАСТКОВО НЕ ЗБІГАЄТЬСЯ З ПОЗИЦІЄЮ БІЛЬШОСТІ

Незважаючи на те, що ми поділяємо думку та висновки палати з більшості питань цієї справи, є один пункт, до якого ми не можемо приєднатися.

Це справа першої заявниці пані Гелен Стіл, яка під час акції протесту проти полювання на шотландських куріпок чинила перешкоду, рухаючись перед учасником полювання таким чином, щоб не давати йому змоги стріляти. Її посадили у поліційний автомобіль і затримали на сорок чотири години, після чого висунули обвинувачення. Суд наклав на неї штраф у розмірі 70 британських фунтів стерлінґів і, відповідно до Закону 1980 року, розпорядився, щоб вона погодилася взяти зобов'язання на дванадцять місяців. Пані Стіл відмовилася взяти зобов'язання, які вона вважала нечітко сформульованими, і її було ув'язнено на двадцять вісім днів.

Ми не можемо розглядати ці заходи як такі, що відповідають букві та духові Конвенції. Передусім у цьому випадку суддя діяв упереджено не тоді, коли засудив її за правопорушення, яке вона вчинила, а тоді, коли вимагав від неї зобов'язань, сформульованих дуже нечітко; під страхом кримінальної відповідальності він здійснював «право держави застосовувати насильство для додержання законності» *(imperium)*, покладене на нього законом, і, на нашу думку, такий наказ, який до того ж уже не вважається кримінальним покаранням, виходить за межі поняття судового рішення, на яке посилається Конвенція.

Звісно, це питання спірне. Але в будь-якому разі незаперечним є те, що затримати на сорок чотири години, а потім засудити до двадцятивосьмиденного ув'язнення особу, яка, хоч і в надзвичайний спосіб —

підстрибуючи перед учасником полювання, — перешкоджала йому вбити пернатого друга, є настільки вочевидь надмірним, особливо в країні, яка відома своєю любов'ю до тварин, що, на нашу думку, дорівнює порушенню Конвенції.

З цієї причини ми голосували проти рішення більшості щодо пунктів 2 і 9 резолютивних положень, а я (суддя Валтікос) голосував також проти рішення більшості щодо пункту 5.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВІ МАТЕРІАЛИ

ВІДБУЛАСЯ НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ

4–5 вересня 2002 року в Національному університеті «Києво-Могилянська академія» відбулася Міжнародна науково-практична конференція «Права людини в Україні», організована Міжнародною кафедрою ЮНЕСКО «Права людини, мир, демократія, толерантність і взаєморозуміння між народами» в НаУКМА за підтримки Програми «Демократичні ґранти» відділу преси, освіти та культури Посольства США в Україні і Міжнародного благодійного фонду відродження Києво-Могилянської академії.

Інформаційним спонсором Конференції виступив журнал «Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі».

Журнал на часі (часопис): Марек Новицький, Ніна Карпачова, Юрій Зайцев, Юрій Сватко. *(Фото С.Россінського)*

Ця конференція є першим етапом річного моніторингового проекту Міжнародної кафедри ЮНЕСКО в НаУКМА «Права людини в Україні: стан справ, проблеми, перспективи», метою якого є збір, аналіз, узагальнення і подальше поширення інформації про забезпечення реалізації прав людини та основних свобод в Україні.

Форум відкрився Вступним пленарним засіданням «Права людини в Україні: взаємодія суспільства і влади», в якому взяли участь Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Н. Карпачова, Надзвичайний і Повноважний Посол США в Україні К. Паскуаль, голови профільних комітетів Верховної Ради України Г. Удовенко і М. Томенко, президент Київського Міжнародного Інституту Соціології, д-р філ. наук, проф. В. Хоменко, а також голова Незалежної Асоціації Мовників Т. Лебедєва.

Далі учасники Конференції продовжили роботу в секціях:

1. Ефективність конституційних та міжнародно-правових механізмів захисту прав людини в Україні.

2. Взаємодія суспільства і влади в обстоюванні прав і основних свобод людини в Україні: проблеми і перспективи.

3. Освіта в галузі прав людини: український досвід.

4. Роль ЗМІ в забезпеченні реалізації прав людини в Україні.

5. Боротьба з торгівлею людьми: роль правоохоронних органів і громадянського суспільства.

Доповіді учасників Конференції мали на меті пошук дієвих механізмів національної системи захисту прав людини, що в наслідку могло б привести до зменшення кількості звернень громадян України до міжнародних установ та організацій, зокрема до Європейського суду з прав людини.

У рамках Конференції було проведено «круглий стіл» на тему «Права людини в Україні: владний ресурс і громадська ініціатива», а також окреме пленарне засідання «Забезпечення прав і основних свобод людини: міжнародний досвід», у якому взяли участь другий заступник Державного секретаря США Дж. Карпентер, президент Гельсінської фундації прав людини в Польщі М. Новицький та суддя Конституційного Суду України М. Козюбра.

Закриваючи роботу форму, голова Оргкомітету Конференції, член Національної комісії України у справах ЮНЕСКО, завідувач Міжнародної кафедри ЮНЕСКО в НаУКМА, д-р філол. наук, професор ЮНЕСКО Ю. Сватко окремо підкреслив ефективність роботи правової секції, яку очолював головний редактор журналу «Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі», експерт кафедри ЮНЕСКО Ю. Зайцев.

Своїми тематичними пріоритетами секція визначила законодавче забезпечення ефективності конституційних та міжнародно-правових механізмів захисту прав людини в Україні; ефективність національної судової системи; виконання судових рішень; імплементацію та виконання міжнародних зобов'язань України в галузі прав людини; діяльність адміністративних органів у галузі забезпечення прав людини.

Крім того, з метою розбудови ефективної законодавчої системи захисту прав людини в Україні та забезпечення повного використання міжнародно-правових ґарантій прав людини секція випрацювала низку рекомендацій. Це, зокрема, розробка програми законодавчого забезпечення реалізації положень Конституції України та її міжнародно-правових зобов'язань, які стосуються прав людини; законодавче вреґулювання питання нормотворчої діяльності, що ґарантувало б доступність, прозорість та зрозумілість законодавства; законодавче вреґулювання процедури приведення національного законодавства України у відповідність до її міжнародних зобов'язань. Було також запропоновано розробити і законодавчо вреґулювати прозорі, прості та зрозумілі адміністративні процедури як запоруку відкритості влади для суспільства та перепону корупції, а також негайно припинити практику невиконання державними органами судових рішень, які вступили в законну силу, оскільки подібна практика суперечить конституційному положенню щодо поділу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову, підриває судову систему як

таку, унеможливлює відновлення порушеного права. Рекомендовано також запровадити конституційну скаргу як ключовий чинник розбудови ефективної національної системи захисту прав людини.

Значний інтерес учасників Конференції викликали матеріали журналу «Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі», комплекти якого було запропоновано всім учасникам Конференції. Було відзначено, що це унікальне видання є надійним джерелом інформування населення щодо прав людини та нових механізмів захисту цих прав.

Виступи учасників правової секції В. Паліюка та О. Євтушенко друкуються у розділі «Застосування практики ЄСПЛ в Україні» цього числа журналу.

Інф. журналу
«Практика Європейського суду
з прав людини. Рішення. Коментарі»

342
27.06.2002

Комюніке Секретаря Суду

ОБРАННЯ СУДДІ ВІД ПОЛЬЩІ

У середу 26 червня 2002 року Парламентська асамблея Ради Європи обрала п. Леха Ґарлицького *(Lech Garlicki)* суддею від Польщі. Пан Ґарлицький завершить строк повноважень попереднього судді від Польщі, п. Єжі Макарчика, який 30 червня 2002 року звільнився зі своєї посади і строк виконання повноважень якого спливає 31 жовтня 2004 року.

Пан Ґарлицький народився 23 серпня 1946 року. Від 1993 до 2001 року він був суддею Конституційного суду Польщі. Судді Суду обираються на свої посади, як правило, строком на шість років. Однак, згідно з пунктом 5 статті 23 Європейської конвенції з прав людини, суддя, обраний на заміну судді, строк повноважень якого ще не сплив, має виконувати ці повноваження протягом решти строку повноважень свого попередника.

362
10.07.2002

Комюніке Секретаря Суду

ПРО ПРИЗНАЧЕННЯ НОВИХ МІЖНАРОДНИХ ЧЛЕНІВ ДО СКЛАДУ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ БОСНІЇ ТА ГЕРЦЕҐОВИНИ

Голова Європейського суду з прав людини Люціус Вільдхабер *(Luzius Wildhaber)* призначив трьох міжнародних членів до складу Конституційного суду Боснії та Герцеґовини після проведення консультацій з президентськими адміністраціями Боснії та Герцеґовини.

Призначеними членами є: Дейвід Фельдман *(David Feldman)*, громадянин Сполученого Королівства, 1953 року народження, професор права, юридичний радник Парламентського спільного комітету з прав людини; Дідьє Мос *(Didir Maus)*, громадянин Франції, 1947 року народження, професор права, державний радник *(Conseiller d'Etat)*; і Тудор Пантіру *(Tudor Pantîru)*, громадянин Молдови, 1951 року народження, суддя Європейського суду з прав людини від 1996 до 2001 року, нині — міжнародний суддя в Косово.

Вони замінять трьох міжнародних членів, призначених 1996 року, а саме — Ганса Данеліуса (*Hans Danelius*, Швеція), Луї Фаворе (*Louis Favoreu*, Франція) та Йозефа Марко (*Joseph Marko*, Австрія), які, за умовами Конституції, не мають права на переобрання.

Конституційний суд було створено на підставі Конституції, що міститься в Додатку 4 до Генеральної рамкової угоди про мир у Боснії та Герцеґовині (Дейтонська угода, *Dayton Agreement)*. Інших шістьох членів Конституційного суду мають призначити Палата представників Федерації Боснії та Герцеґовини (чотирьох членів) та Асамблея Сербської Республіки (двох членів).

* * *

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД БОСНІЇ ТА ГЕРЦЕҐОВИНИ

Конституція визначає юрисдикцію Конституційного суду таким чином:

1. Він має виняткову юрисдикцію вирішувати будь-який спір, що виникає за Конституцією між Суб'єктами або між Боснією та Герцеґовиною і Суб'єктом чи Суб'єктами, зокрема розглядати такі питання, перелік яких не є вичерпним:

і) з'ясовувати, чи відповідає Конституції рішення Суб'єкта встановити особливі паралельні відносини із сусідньою державою і, зокрема, чи відповідає воно положенням стосовно суверенітету і територіальної цілісності Боснії та Герцеґовини;

5

ii) з'ясовувати, чи відповідає Конституції будь-яке положення Конституції чи законодавства Суб'єкта. Такі спори можуть передаватися лише членом президентської адміністрації, головою Ради міністрів, головою або заступником голови будь-якої з палат Парламентської асамблеї або однією четвертою складу будь-якої з палат законодавчого органу Суб'єкта (пункт (3)(a) статті VI).

2. Суд має апеляційну юрисдикцію стосовно питань, що постають за Конституцією у зв'язку з рішенням будь-якого іншого суду в Боснії та Герцеґовині (пункт (3)(b) статті VI).

3. Нарешті, він правоможний заслуховувати звернення будь-якого суду в Боснії та Герцеґовині стосовно відповідності закону, на підставі якого ухвалено рішення такого суду, Конституції, Європейській конвенції з прав людини і протоколам до неї чи законам Боснії та Герцеґовини; або звернення щодо існування загальної норми міжнародного публічного права як підстави для такого рішення суду (пункт (3)(c) статті VI).

ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄСПЛ В УКРАЇНІ

Василь ПАЛІЮК, *кандидат юридичних наук, заступник голови апеляційного суду Миколаївської області*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДАМИ УКРАЇНИ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД*

(Практика застосування судами України Конвенції про захист прав людини та основних свобод)

В Україні суди загальної юрисдикції, як про це свідчить практика, в основному застосовували статті 6 і 10 Конвенції про захист прав людини та основних свобод (далі Конвенція), а також статті 1 і 3 Першого протоколу до Конвенції і, відповідно до цих положень, рішення Європейського суду з прав людини (далі Суд). Обґрунтовується це тим, що зазначені положення Конвенції, особливо крізь призму прецедентних рішень Суду, допомагають глибше, на відміну від українського законодавства, зрозуміти зміст та обсяг прав людини та основних свобод.

Прикладом може бути класичне рішення у справі *Лінґенса проти Австрії* (1986), у якому Суд висловив цілу низку міркувань, які, на думку В. Євінтова[1], мають загальний характер і набули сили правового прецеденту для розуміння положення статті 10 Конвенції та подальшої діяльності самого Суду, а саме:

— свобода вираження поглядів становить одну з підвалин демократичного суспільства, причому здійснення цієї свободи можливе у формах і за змістом, які не є нейтральними, а такими, що викликають почуття образи, обурення чи неспокою (такими є вимоги плюралізму);

— свобода преси є добрим знаряддям для формування громадської думки про поведінку та ідеї керівників. У зв'язку з цим межа допустимої критики є значно ширшою, коли йдеться про політичного діяча, аніж коли це стосується пересічної особи. Політичні діячі неминуче відкриваються для прискіпливого висвітлення своїх слів та вчинків і мають усвідомлювати це;

— необхідно розрізняти факти та оцінні судження. Наявність фактів можна довести, а правдивість оцінних суджень ні.

Водночас частина 1 статті 34 Конституції України, яка загалом відповідає змістові статті 10 Конвенції, та інші закони України, які реґулюють ці правовідносини, так детально не розкривають суті природного права людини на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, як це визначено, наприклад, у викладеному вище рішенні Суду. Більше того, незважаючи на такий підхід до забезпечення ґарантії

---

* Доповідь, виголошена на Міжнародній науково-практичній конференції «Права людини в Україні», що відбулася 4–5 вересня 2002 року в НаУКМА.

[1] *Євінтов В.* Справа Лінґенса. Кримінальне засудження журналіста за дифамацію щодо федерального канцлера: Коментар // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. — 1999. — № 1. — С. 326–327.

духовної і творчої свободи, трапляються випадки, коли таке право обмежується на рівні законодавця.

Так, у статті 8 Закону України «Про статус депутатів місцевих рад» від 11 липня 2002 року зазначено, що депутат місцевої ради як представник інтересів територіальної громади, виборців свого виборчого округу та член ради, здійснюючи депутатські повноваження, повинен дотримуватися правил депутатської етики. Зокрема, «не допускати образливих висловлювань ... стосовно органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ і організацій, їх керівників та інших посадових чи службових осіб, депутатських груп, фракцій, окремих депутатів місцевих рад» (пункт 5 частини першої статті 8 цього закону).

Викладені арґументи, на мій погляд, дають додаткові підстави судам загальної юрисдикції для застосування саме положень статті 10 Конвенції та рішень Суду, зокрема й рішення у справі *Лінґенса*, а не норм зазначеного Закону, які встановлюють для депутатів місцевих рад обмеження щодо свободи вираження поглядів, оскільки «здійснення цієї свободи можливе у формах і за змістом, які не є нейтральними, а такими, що викликають почуття образи, обурення чи неспокою».

Положення статті 6 Конвенції. Зазначена норма міжнародно-правового договору передбачає право на справедливий судовий розгляд, який стосується як цивільного, так і кримінального судочинства. Крім того, пункт 1 статті 6 містить перелік окремих складових елементів, які розкривають суть цього права. До них, наприклад, належить доступ до процедури з усіма атрибутами судової форми контролю, принцип рівних можливостей, відповідність судової процедури стандартам «розумного строку» тощо.

Судова колеґія судової палати у цивільних справах апеляційного суду Миколаївської області, при розгляді справи за скаргою К.А. на постанову окружної виборчої комісії одномандатного виборчого округу № 133 (Миколаївська область) із виборів народних депутатів України, враховувала складові частини поняття справедливого судового розгляду, що викладені у статті 6 Конвенції та відповідних рішеннях Суду. Так, у тексті рішення судова колеґія зазначила, що: «...складовими частинами справедливого судочинства, зокрема, є доступ до процедури з усіма атрибутами контролю, тобто право на судовий контроль органів державної влади». Викладене свідчить про те, що рішення окружної виборчої комісії не можуть бути остаточними і підлягають судовому контролю. У свою чергу, судова колеґія, беручи до уваги принцип змагальності, докладніше, аніж члени виборчої комісії, вивчила всі обставини справи, а тому обґрунтовано скасувала зазначену вище постанову окружної виборчої комісії про скасування рішення тієї ж окружної виборчої комісії про реєстрацію К.А. кандидатом у народні депутати України[1].

[1] *Паліюк В.П.* Право на справедливий суд // Адвокат. — 2002. — № 1. — С. 54–55.

Критерій «розумного строку», про який ідеться у пункті 1 статті 6 Конвенції, є суб'єктивним поняттям, що може варіюватися залежно від складності справи, підходу органів влади до розгляду конкретної справи, окремих аспектів поведінки заявника, що могли вплинути на подовження строку розгляду справи, тощо. Хоча Суд і визнає, що при розгляді цивільної справи держава може допускати більшу тривалість строків розгляду порівняно з розглядом кримінальної справи, однак Суд при цьому послідовно дотримується жорстких стандартів, коли йдеться про справи щодо виплати через суд відшкодувань, яких вимагають, наприклад, особи, що заражені ВІЛ-інфекцією під час переливання крові[1].

На мою думку, дотримуватися жорстких стандартів розгляду справ необхідно і при вирішенні трудових спорів. У зв'язку з чим судова колеґія судової палати у цивільних справах апеляційного суду Миколаївської області, з метою дотримання місцевими судами викладеного вище принципу, постановила окрему ухвалу і довела її до відома кваліфікаційної комісії суддів Миколаївської області. При цьому в окремій ухвалі вона наголосила, що Основний закон нашої держави (стаття 55) передбачає, що громадяни мають право на судовий захист. Конвенція (стаття 6), яка є частиною національного законодавства України, зазначає, що це право має бути реалізоване в розумні строки. Однак суддя місцевого суду Г.В., як головуючий на розгляді трудового спору, отримав матеріали позову 6 червня 2000 року, а призначив справу до розгляду лише на 17 квітня 2001 року. При цьому сторони та держава (на законодавчому рівні) не заважали судді додержуватися розумного строку розгляду справи. Таким чином, загальний строк перебування цієї справи в суді без виконання будь-яких процесуальних дій становив 9 місяців, що, відповідно, призвело до порушення прав позивача на справедливий судовий захист.

Положення статті 10 Конвенції. Судова колеґія судової палати у цивільних справах апеляційного суду Миколаївської області (колишнього Миколаївського обласного суду) вперше в Україні застосувала положення статті 10 Конвенції та рішення Суду в справі *Лінґенса* при вирішенні двох справ за позовами посадових осіб про захист честі, гідності та ділової репутації, а також про відшкодування моральної (немайнової) шкоди.

Фабула першої справи полягала в тому, що 20 березня 1999 року в газеті Кривоозерського районного комітету Комуністичної партії України «Заповіт Леніна» було надруковано статтю «Бюджетные шалости, или Новые едоки у государственного корыта», в якій автор критикував дії позивачки, котра, працюючи секретарем Первомайської міської ради, в травні 1998 року за державні кошти здійснила приватну поїздку в Данію та привласнила путівку до Міжнародного дитячого центру «Артек» для свого сина.

---

[1] *Гом'єн Д.* Короткий путівник Європейською конвенцією з прав людини. — Львів: Кальварія, 2000. — С. 51–52.

6

Спір другої справи виник через те, що відповідач у листі до Президента України дав оцінку професійній діяльності позивачки, яка, працюючи заступником голови Новобузької районної державної адміністрації й будучи членом конкурсної комісії, не додержувала, на його думку, вимог чинного законодавства щодо надання згоди претедентам на виділення земельних ділянок для ведення фермерського господарства.

Суди першої інстанції, задовольняючи позовні вимоги зазначених вище державних службовців, не взяли до уваги те, що стаття 7 ЦК УРСР не повною мірою відповідає положенням статті 10 Конвенції, яка проголошує право кожного на свободу вираження поглядів, а також не врахували рішення Суду в справі *Лінґенса проти Австрії*, яке істотно доповнює розуміння цього природного права людини. На цій підставі рішення районних судів було скасовано, а справи повернуто на новий розгляд[1].

Випадки застосування положень статті 10 Конвенції та відповідних рішень Суду трапляються і в столиці. Зокрема, Шевченківський районний суд м. Києва при розгляді справи за позовом ДАТ «Чорноморнафтогаз» до редакції «Української інвестиційної газети» про захист честі, гідності, ділової репутації та відшкодування моральної (немайнової) шкоди керувався положеннями зазначеної вище норми. Відмовляючи в задоволенні позову, як видно з тексту рішення, суд зазначив, що «...право на наявність і можливість висловлювати власне судження, оцінку, думки (що, власне, і було зроблено в газетній статті, яка оспорювалась позивачами) ґарантоване ст. 10 Конвенції, яка відповідно до ст. 9 Конституції України є частиною національного законодавства України. Це право закріплене і в ст. 34 Конституції України». Крім того, суд дійшов висновку, що «...примушення до спростування оціночних суджень порушило б ґарантоване Конституцією України, міжнародно-правовим актом право на вираження думок і поглядів і призвело б до встановлення опосередкованої цензури, забороненої ст. 15 Конституції України»[2].

Слід підкреслити, що користування правами на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань покладає особливу відповідальність і особливі обов'язки, пов'язані з деякими конституційними обмеженнями, які необхідні в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності, громадського порядку тощо (частина третя статті 34 Основного Закону нашої держави). Положення цієї норми відповідають змістові пункту 2 статті 10 Конвенції. Однак міжнародний договір, на відміну від національного законодавства, в цьому випадку деталізується, наприклад, рішенням Суду у справі *Барфорд проти Данії*

---

[1] *Паліюк В.П.* Рішення Європейського суду з прав людини і практика розгляду цивільних справ судами України // Вісник Верховного Суду України. — 2001. — № 2. — С. 55.

[2] Конвенцією про захист прав людини і основних свобод вже керуються суди України (Журналісти відстоюють свої права) // Законодавчий бюлетень для засобів масової інформації. — 2001. — № 1. — С. 23.

(1989)[1]. Зокрема, головне питання, яке вирішував Суд, полягало в тому, чи відповідає зазначене обмеження свободи вираження поглядів вимозі бути «необхідним у демократичному суспільстві» (пункт 2 статті 10 Конвенції). При цьому Суд погодився з тим, що заявник має право на участь у вільній громадській дискусії щодо рішення гренландського суду, але при цьому не можна було припускатися особистих нападів на засідателів. До того ж натяк на звинувачення, сформульоване п. Барфордом, не містив доказів того, що зазначені два члени суду діяли саме за вказівкою уряду. У зв'язку з цим Суд зробив висновок, що: «...Датська держава діяла правомірно, захищаючи репутацію членів суду і авторитет правосуддя, а тому при засудженні п. Барфорда порушень статті 10 Конвенції не було».

На продовження викладеного, місцевий суд Центрального району м. Миколаєва, задовольняючи позов судді господарського суду Миколаївської області В.М. до редакції газети «Рідне Прибужжя» про захист честі, гідності, ділової репутації та відшкодування моральної (немайнової) шкоди, виходив із положень пункту 2 статті 10 Конвенції та рішення Суду у справі *Барфорда*. При цьому місцевий суд у своєму рішенні зазначив, що: «...відомості, які оспорюються позивачем у статті «...І пішла Феміда в бій! Із селом» відносяться не до оціночних суджень, а до фактів. Водночас факти, які оспорюються, доказами не підтверджуються, а тому не відповідають дійсності». При цьому, місцевий суд повторив викладену думку Суду в рішенні у справі *Барфорда*, що: «...кожен має право брати участь у вільній громадській дискусії стосовно судових рішень, однак неможливо припускатися до особистих нападів на суддів»[2].

Положення статті 1 Першого протоколу до Конвенції захищають традиційну концепцію власності, що включає рухоме та нерухоме майно (тобто права *in rem*). Також дія статті 1 Першого протоколу до Конвенції охоплює права *in personam*, тобто відносини між приватними особами, публічні відносини, інтелектуальну власність. Отже, викладене дає підстави для складання науковцями[3] резюме за такими критеріями:

— традиційне розуміння права власності (рухоме та нерухоме майно);

— права, що випливають із відносин між приватними особами, що у свою чергу випливає з принципів міжнародного права (наприклад, акції теж становлять право власності), права, що випливають із відносин публічного характеру (тобто позов проти держави є власністю, і тому

[1] Судова практика у справах за позовами до ЗМІ. Матеріали науково-практичної конференції 13–14 травня 1999 року. У двох томах. К.: Міжнародний фонд «Відродження», Інформаційний прес-центр IREX ПроМедіа, 1999. Т. 2, с. 238–239.

[2] *Палюк В.П.* Право на справедливий суд // Адвокат. 2002. № 1, с. 54–55.

[3] *Мармазов В.Є., Пушкар П.В.* Захист прав та майнових інтересів у Європейському суді з прав людини: Навчально-практичний посібник / За ред. Оніщука М.В. — К.: Видавничий Дім «Юридична книга», 2001. — С. 31

6

виплачується справедлива сатисфакція за рішенням, що має бути задоволеним), включаючи пенсійні права, а також те, що пенсія може вважатися власністю в розумінні статті 1 Першого протоколу; інтелектуальна власність, включаючи патенти, має вважатися власністю в розумінні цієї ж норми;

— «законні сподівання» та «свідчення (підтвердження) права власності».

Беручи до уваги викладений підхід до захисту права власності, місцевий суд Первомайського району Миколаївської області задовольнив позов Б.М. про дострокове розірвання договору оренди земельної частки (паю). Мотивом винесеного рішення було те, що відповідач «...порушив принцип обґрунтованих сподівань позивача на отримання прибутку, що є істотним обмеженням його права власності та порушенням ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції».

Водночас, цікавим для цього дослідження є окрема ухвала, яку постановила судова колеґія судової палати у кримінальних справах апеляційного суду Миколаївської області. Так, з посиланням на статтю 1 Першого протоколу до Конвенції, в тексті ухвали зазначено, що «...голова сільськогосподарського кооперативу правом розпоряджатися власністю членів кооперативу не уповноважений, і він особисто не міг розпорядитися фактично чужою власністю, але, здійснивши такі дії і продавши акції, він, тим самим, явно вийшов за межі наданих йому прав і повноважень, тобто перевищив свої службові повноваження, позбавивши всіх членів кооперативу права мати свою частку власності і отримувати від цього прибутки...» У зв'язку з цим судова колеґія зобов'язала Березанську районну державну адміністрацію та правління кооперативу довести до відома всіх його членів про їхнє право звернутися до суду з відповідними позовами про відновлення порушених прав.

На завершення, слід підкреслити, що суди загальної юрисдикції України, з урахуванням положень Конвенції та рішень Суду, забезпечують і можуть забезпечувати право кожного на справедливий судовий захист, який спрямований на: а) встановлення балансу між наявністю у людини прав і свобод, з одного боку, та розумінням і дотриманням цих прав державою, з іншого боку; б) відправлення правосуддя на такому рівні, який би ґарантував кожній людині при визначенні її цивільних прав та обов'язків або при висуненні проти неї будь-якого кримінального обвинувачення право на справедливий судовий розгляд; в) надання потерпілій стороні справедливої сатисфакції.

Олена ЄВТУШЕНКО, *суддя Апеляційного суду м. Києва*

ІЗ ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 1 ПЕРШОГО ПРОТОКОЛУ ДО КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ОСНОВНИХ СВОБОД ПРИ РОЗГЛЯДІ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ СУДАМИ УКРАЇНИ*

11 вересня 1997 року Конвенція про захист прав людини та основних свобод набрала чинності для нашої країни.

У перші роки потому в багатьох суддів виникало питання, чи потрібна нам ця Конвенція взагалі і навіщо її застосовувати, коли в Україні існує своя законодавча база і українські судді насамперед повинні застосовувати національне законодавство. На семінарах з роз'яснення щодо застосування Конвенції наголошувалося, що українським законодавством в основному врегульовані всі спірні питання, які виникають у нашому житті і конкретно при розгляді цивільних справ. Більшість суддів (як правило, старшого покоління) не сприймала ці роз'яснення, не брала їх до уваги або не розуміла. Але слід сказати, що за останні два роки позиція цих суддів різко змінилася, на наших семінарах таких запитань, як правило, більше не ставлять, а судді намагаються у своїй повсякденній діяльності застосовувати Конвенцію як норму міжнародного права. На мою думку, це вираження поглядів суддів України, їхнього світогляду, намагання інтеґруватися в Європу, стати більш демократичними, орієнтуватися на країни Європи, які застосовують Конвенцію протягом багатьох років. Це й вираження позиції нашої країни, що думка європейської спільноти нам не байдужа.

Наскільки мені відомо, першим, хто почав застосовувати Конвенцію в судовій практиці, був Миколаївський обласний (тепер апеляційний) суд. За останні роки своєї діяльності Київський апеляційний суд, зокрема цивільна палата, застосовує Конвенцію при апеляційному розгляді конкретних цивільних справ.

Починаючи з 1999 року, до різних судів України почали надходити справи за позовами громадян до Президента України, держави Україна, Ощадного банку України про стягнення грошових заощаджень, вкладених в Ощадний банк СРСР до 1992 року.

Спершу судова практика розгляду таких справ була різною: деякі суди задовольняли позови громадян, але більшість судів при розгляді справ до Ощадного банку України відмовляли в задоволенні позовів. Згодом судову практику було узагальнено, і суди України почали відмовляти в задоволенні позову, керуючись при цьому такими міркуваннями.

---

* Доповідь, виголошена на Міжнародній науково-практичній конференції «Права людини в Україні», що відбулася 4–5 вересня 2002 року в НаУКМА.

6

Згідно із Законом України «Про державні ґарантії відновлення заощаджень громадян України» з відповідними змінами, компенсація громадянам втрат від знецінення грошових заощаджень здійснюється виключно в грошовій формі за рахунок державного бюджету України, починаючи з 1997 року. Кошти для компенсації визначаються в Державному бюджеті України окремою статтею, а порядок їх перерахування визначає Кабінет Міністрів України.

У зазначеному Законі було встановлено, що заощадження повертаються поетапно, залежно від віку вкладника, суми вкладу та інших обставин, у межах коштів, передбачених для цього Державним бюджетом України на поточний рік. Стаття 8 Закону встановлює перелік груп вкладників, черговість виплат проіндексованих грошових заощаджень, а також обсяг виплат. Втім, рішенням Конституційного Суду України зазначені положення цього Закону визнані неконституційними.

Розглядаючи такі справи, апеляційний суд дійшов висновку, що відповідачі, зокрема держава Україна, не порушили права позивачів на володіння майном, тому не можна вважати, що вони порушили норми міжнародного права, зокрема статтю 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини та основних свобод, яка проголошує, що «Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений свого майна інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом або загальними принципами міжнародного права.

Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які, на її думку, є необхідними для здійснення контролю за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів».

З огляду на зазначені положення норм міжнародного права, не можна розцінювати як порушення майнових прав позивачів те, що Ощадний банк України не видає належні йому кошти, оскільки свої кошти (майно) позивачі вносили до Ощадного банку СРСР до 1992 року, коли в Україні відбулося знецінення цих коштів у зв'язку з інфляцією і грошові вклади значно зменшилися, становлячи кілька копійок у грошовій одиниці УРСР.

21 листопада 1996 року прийнято Закон України «Про державні гарантії відновлення заощаджень громадян України», яким держава встановила порядок і запровадила компенсаційні рахунки на захист інтересів своїх громадян. Проте ці компенсаційні рахунки не є власністю громадян, тому немає підстав вважати, що відповідачі порушили права позивачів.

Крім того, Конвенцію про захист прав людини та основних свобод не можна розглядати як таку, що встановлює зобов'язання для

держави стосовно її економічної політики в подоланні наслідків інфляції та інших економічних чинників. За таких обставин держава не була зобов'язана систематично проводити індексацію вкладів громадян в Ощадному банку і не несе відповідальності за їх знецінення. Держава з власної волі взяла на себе зобов'язання відшкодувати громадянам ці втрати, тому вона мала право передбачити порядок виплати компенсації, особливо в умовах перехідного періоду в економіці країни. На даний момент позивач не може претендувати на виплату коштів з компенсаційних рахунків у повному обсязі, оскільки це не передбачено законодавством України про компенсацію.

Суд брав до уваги, що законодавство України вирішує питання щодо повернення вкладів громадян, внесених до 1992 року, але це має здійснюватися поетапно.

Позиція наших судів виявилася правильною, оскільки за ухвалою Європейського суду з прав людини від 2 липня 2002 року заяви Івана Юрійовича Гайдука та інших проти України, які стосуються зазначеного питання, були визнані неприйнятними[1].

6

* * *

У 2002 році Київський апеляційний суд розглядав справу за позовом громадянина – фізичної особи до реґіональної митниці про стягнення безпідставно сплачених коштів (що також є власністю громадянина), і хоча районний суд відмовив у задоволенні позову, апеляційний суд не погодився із зазначеним рішенням і, скасувавши його, постановив нове рішення про задоволення позову.

В лютому 2002 року позивач звернувся до суду з позовом про відшкодування матеріальної та моральної шкоди.

В його заяві зазначено, що 18 лютого 2002 року він отримав зі США посилку з відеокамерою «Panasonic», яку він придбав для особистого користування. Посадові особи відповідача нарахували йому платежі: митні збори 26,60 гривні, мито 292,63 гривні, ПДВ 351,16 гривні, загалом 670,39 гривні. Він сплатив зазначені платежі і отримав посилку.

Враховуючи те, що відповідач нарахував платежі на порушення вимог статті 3 Закону України «Про порядок ввезення (пересилання) в Україну, митного оформлення й оподаткування особистих речей, товарів та транспортних засобів, що ввозяться (пересилаються) громадянами на митну територію України», позивач просив стягнути з відповідача внесені платежі та витрати у справі і компенсувати моральну шкоду в розмірі 700 гривень.

Рішенням районного суду м. Києва від 24 квітня 2002 року в задоволенні позову відмовлено.

---

[1] Ухвала друкується в розділі «Матеріали щодо України» цього номера журналу (с. 111).

В апеляційній скарзі позивач просив скасувати судове рішення в частині відмови задовольнити його вимоги щодо стягнення матеріальної шкоди, посилаючись на те, що це рішення не відповідає вимогам закону.

Відмовляючи в задоволенні позову, суд виходив з того, що, відповідно до статті 4 Закону України «Про порядок ввезення (пересилання) в Україну, митного оформлення й оподаткування особистих речей, товарів та транспортних засобів, що ввозяться (пересилаються) громадянами на митну територію України», позивач повинен сплачувати податок за ввезення (пересилання) купленої відеокамери, а отже, відповідач не порушив чинного законодавства України, і підстав для повернення сплачених позивачем сум немає.

Проте апеляційна інстанція не погодилася з такими висновками.

За матеріалами справи було встановлено, що позивач отримав від американської фірми повідомлення, що він є власником відеокамери «Panasonic», — сплативши 275 доларів США, позивач став власником придбаної відеокамери й отримав її поштою. Ці обставини було встановлено з наданих позивачем документів. Не заперечував їх і представник відповідача в суді першої інстанції.

Відповідно до вимог статті 3 Закону України «Про порядок ввезення (пересилання) в Україну, митного оформлення й оподаткування особистих речей, товарів та транспортних засобів, що ввозяться (пересилаються) громадянами на митну територію України», особисті речі, що безпосередньо ввозяться громадянами в супроводжуваному багажі будь-якими видами транспорту на митну територію України або пересилаються в несупроводжуваному багажі, усно чи письмово декларуються за бажанням власника таких речей або на вимогу посадової особи митного органу та не оподатковуються.

Однак, на порушення зазначеної норми закону, працівники відповідача зобов'язали позивача сплатити нарахований митний податок та понести інші витрати. За наданими позивачем документами, він сплатив відповідачеві 643 гривні 56 коп.

Апеляційний суд вважав, що відповідач порушив права позивача як власника.

Суд встановив, що відповідач порушив права позивача, передбачені статтею 1 Першого протоколу до Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод, за яким кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений свого майна, інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом або загальними принципами міжнародного права.

Зазначене випливає з того, що, зокрема, в рішенні Європейського суду у справі «Зубані проти Італії» від 18 червня 1999 року, у якій фізичним особам було завдано матеріальної та моральної шкоди внаслідок відібрання землі місцевим муніципалітетом, було констатовано факт порушення державою статті 1 Першого протоколу до Конвенції, тому Італія зобов'язана сплатити потерпілим відповідну компенсацію, тобто відбулося відшкодування майнової шкоди на користь потерпілих.

Апеляційний суд вважав, що в даному випадку не може застосовуватися частина друга статті 1 Першого протоколу до Конвенції, згідно з якою «попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які, на її думку, є необхідними для здійснення контролю за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів». З огляду на те, що відповідач порушив статтю 3 Закону України «Про порядок ввезення (пересилання) в Україну, митного оформлення й оподаткування особистих речей, товарів та транспортних засобів, що ввозяться (пересилаються) громадянами на митну територію України», позивач, отримавши річ, яка належала йому за правом особистої власності, не повинен був сплачувати митні витрати та податок, а сплачені ним суми підлягають стягненню з відповідача на користь позивача.

Беручи до уваги, що суд першої інстанції та апеляційний суд з'ясували факти і витребували всі необхідні матеріали у справі, та керуючись чинними нормами права, апеляційний суд постановив нове рішення.

Суд дійшов висновку, що позовні вимоги позивача ґрунтуються на законі і підлягають задоволенню, а внесені ним суми за наданими квитанціями в розмірі 643 гривні 56 коп. підлягають стягненню на користь позивача, враховуючи винні дії працівників відповідача і те, що вони безпідставно позбавили позивача належних йому грошей.

Оцінюючи доводи відповідача, апеляційний суд дійшов висновку, що позивач не повинен був сплачувати митний податок та нести інші витрати, тому що стаття 4 Закону України «Про порядок ввезення (пересилання) в Україну, митного оформлення й оподаткування особистих речей, товарів та транспортних засобів, що ввозяться (пересилаються) громадянами на митну територію України», передбачає, що «товари, що безпосередньо ввозяться громадянами в супроводжуваному багажі будь-якими видами транспорту на митну територію України, пересилаються в несупроводжуваному багажі або в міжнародних поштових відправленнях, сумарна митна вартість яких не перевищує 1000 євро та загальна вага яких не перевищує 100 кг, підлягають обов'язковому письмовому декларуванню митним органам в порядку, передбаченому для громадян, та оподатковуються ввізним митом за ставкою в розмірі 20 відсотків від митної вартості, податком на додану вартість та в установлених законодавством випадках акцизним та іншими зборами.

Товари, що пересилаються на адреси громадян у вантажних та експрес-відправленнях, сумарна митна вартість яких не перевищує 1000 євро та загальна вага яких не перевищує 100 кг, підлягають обов'язковому письмовому декларуванню митним органам в порядку, передбаченому для громадян, та оподатковуються ввізним митом за повними ставками Митного тарифу України, податком на додану вартість та в установлених законодавством випадках акцизним та іншими зборами.

Оподаткування товарів, що безпосередньо ввозяться громадянами у супроводжуваному багажі або пересилаються в несупроводжуваному багажі, надходять на адресу громадян у вантажних відправленнях, міжнародних поштових відправленнях та міжнародних експрес-відправленнях, сумарна митна вартість яких перевищує 1000 євро та/або загальна вага яких перевищує 100 кг, здійснюється за умови оформлення вантажної митної декларації та митного оформлення в порядку, передбаченому для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності при здійсненні ними імпортних операцій».

Тим часом доводи відповідача та висновки суду про те, що отримана позивачем поштою відеокамера є товаром, не можуть братися до уваги, тому що, за визначенням пункту 11 статті 15 Митного кодексу України, товаром є будь-яка переміщувана через митний кордон України продукція, в тому числі продукція, на яку поширюються права інтелектуальної власності, послуги, роботи, що є об'єктом купівлі-продажу або обміну.

Позивач придбав відеокамеру «Panasonic» для особистого користування. Пункт 5 Постанови Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2001 року за № 1662 «Про обсяги та порядок ввезення громадянами на митну територію України продуктів харчування для власного споживання та перелік предметів, що не можуть бути віднесені до особистих речей громадян», в якій міститься додаток до Постанови, а саме — перелік предметів, віднесених до особистих речей громадян, передбачає особистими речами фотоапарати, кіно- та відеокамери, приладдя для них, тому придбана позивачем відеокамера є його особистим майном, а не товаром.

Беручи до уваги зазначені обставини, апеляційний суд дійшов висновку, що відповідач безпідставно зобов'язав позивача сплатити митний податок та оплатити інші витрати, а районний суд безпідставно відмовив позивачеві в задоволенні позову. Отже, відповідно до статті 150 Митного кодексу України, шкода, заподіяна позивачеві, підлягає відшкодуванню.

* * *

На сьогодні діяльність української судової системи в багатьох випадках залежить від виконавчої влади. Це стосується забезпеченості

судів, виплати заробітної плати, надання житла, що повною мірою ставить наші суди в залежність і, безумовно, впливає на судовий розгляд справ.

Треба сказати, що за останні роки українські судді також звертаються до суду з позовами про захист своїх прав, зокрема про стягнення заробітної плати, компенсації за обмундирування та інші виплати, надання житла. Таким чином вони намагаються відстоювати свої права і примусити виконавчу владу виконувати чинні законодавчі акти України, що вона робить дуже неохоче.

Наскільки мені відомо, такі справи за позовами суддів виникали і в інших країнах Європи.

Хочеться вірити в те, що наша судова система з часом стане справді незалежною, законодавець вирішить питання забезпеченості судів, а відповідні органи виконають зобов'язання дотримувати чинних законів, у тому числі й щодо суддів. Це, на мою думку, поліпшить роботу судів, що, безумовно, стосується і розгляду справ про порушення прав і свобод громадян.

І М Е Н Е М   У К Р А Ї Н И

Р І Ш Е Н Н Я
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Рішення Конституційного Суду України
у справі за конституційним поданням
Уповноваженого Верховної Ради України
з прав людини щодо відповідності Конституції
України (конституційності) положень
статей 7, 8 Закону України "Про державні
гарантії відновлення заощаджень громадян
України", за конституційним зверненням
Воробйова В.Ю., Лосєва С.В. та інших
громадян щодо офіційного тлумачення положень
статей 22, 41, 64 Конституції України
(справа про заощадження громадян)

м. Київ, 10 жовтня 2001 року Справа N 1-23/2001
N 13-рп/2001

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Скоморохи Віктора Єгоровича — головуючий,
Вознюка Володимира Денисовича,
Євграфова Павла Борисовича,
Іващенка Володимира Івановича,
Козюбри Миколи Івановича,
Корнієнка Миколи Івановича — суддя-доповідач,
Костицького Михайла Васильовича,
Малинникової Людмили Федорівни,
Розенка Віталія Івановича,
Савенка Миколи Дмитровича,
Селівона Миколи Федосовича,
Тимченка Івана Артемовича,
Тихого Володимира Павловича,
Чубар Людмили Пантеліївни,
Шаповала Володимира Миколайовича,
Яценка Станіслава Сергійовича,

за участю: суб'єкта права на конституційне подання — Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Карпачової Ніни Іванівни; представників суб'єкта права на конституційне подання Терця Валерія

Миколайовича — керівника Департаменту соціально-економічних та культурних прав громадян Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Ткаченка Миколи Степановича — керівника відділу конституційного права Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; Селіванова Анатолія Олександровича — Постійного представника Верховної Ради України в Конституційному Суді України; Носова Владислава Васильовича — Постійного представника Президента України в Конституційному Суді України; представників Верховної Ради України Беспалого Бориса Яковича — народного депутата України, члена Комітету Верховної Ради України з питань правової політики, Донченка Юрія Григоровича — народного депутата України, голови підкомітету Комітету Верховної Ради України з питань соціальної політики та праці, Стояна Олександра Миколайовича — народного депутата України, голови підкомітету Комітету Верховної Ради України з питань соціальної політики та праці; Ушакової Раїси Антонівни — начальника Департаменту фінансів невиробничої сфери Міністерства фінансів України, Ковальчука Сергія Миколайовича — начальника юридичного управління Міністерства фінансів України; Лутковської Валерії Володимирівни — Уповноваженого Міністерства юстиції України у справах дотримання Конвенції про захист прав людини і основних свобод,

6

розглянув на пленарному засіданні справу щодо відповідності Конституції України (254к/96-вр) (конституційності) положень статей 7, 8 Закону України "Про державні гарантії відновлення заощаджень громадян України" від 21 листопада 1996 року N 537/96-вр (537/96-вр) (Відомості Верховної Ради України, 1997 р., N 8, ст. 60, ст. 61; 1998 р., N 35, ст. 240) і щодо офіційного тлумачення положень статей 22, 41, 64 Конституції України.

Приводом для розгляду справи згідно зі статтями 39, 40, 42, 43 Закону України "Про Конституційний Суд України" (422/96-вр) стали конституційне подання Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, конституційне звернення Воробйова В.Ю., Лосєва С.В. та інших громадян — жителів Харківської області.

Підставою для розгляду справи відповідно до статті 71 Закону України "Про Конституційний Суд України" є наявність спору щодо конституційності положень статей 7, 8 Закону України "Про державні гарантії відновлення заощаджень громадян України", а також визначена статтею 94 Закону України "Про Конституційний Суд України" наявність неоднозначного застосування положень статей 22, 41, 64 Конституції України.

Заслухавши суддю-доповідача Корнієнка М.І., пояснення Карпачової Н.І., Терця В.М., Ткаченка М.С., Селіванова А.О., Носова В.В., Беспалого Б.Я., Донченка Ю.Г., Стояна О.М., Ушакової Р.А., Ковальчука С.М., Лутковської В.В., спеціаліста, професора Рабіновича П.М. та вивчивши матеріали справи, Конституційний Суд України

установив:

1. Суб'єкт права на конституційне подання — Уповноважений Верховної Ради України з прав людини — звернувся з клопотанням щодо відповідності Конституції України положень статей 7, 8 Закону України "Про державні гарантії відновлення заощаджень громадян України" (далі — Закон).

Автор подання вважає, що положення зазначених статей Закону порушують конституційні права і свободи громадян України, передбачені, зокрема, статтями 3, 13, 22, 41, 48 Конституції України, а також міжнародні стандарти прав людини. Мається на увазі встановлений Законом порядок, за яким заощадження громадян, відновлені та проіндексовані згідно з цим Законом в установах Ощадного банку України, повертаються поетапно, залежно від віку вкладника, суми вкладу, інших обставин, у межах коштів, передбачених для цього Державним бюджетом України на поточний рік (стаття 7), а у разі смерті вкладника — лише їх частина, сума якої визначається виходячи з розміру державної допомоги на поховання (стаття 8).

На пленарному засіданні Конституційного Суду України Уповноважений Верховної Ради України з прав людини наголошувала на тому, що встановлені статтею 7 Закону обмеження щодо повернення грошових заощаджень громадян порушують принцип рівноправності, закріплений статтями 24, 41 Конституції України.

2. Воробйов В.Ю., Лосєв С.В. та інші громадяни своє конституційне звернення про необхідність офіційного тлумачення статей 22, 41, 64 Конституції України обгрунтовують тим, що суди загальної юрисдикції, до яких вони звертались з позовами про повернення їхніх вкладів, в одних випадках, керуючись зазначеними статтями, задовольняли їх позови, а в інших на підставі положень Закону відмовляли. Тому таке неоднозначне застосування судами загальної юрисдикції положень Конституції України призвело, на думку заявників, до порушення їх права власності, зокрема щодо повернення за першою вимогою їхніх вкладів та права розпоряджатися ними.

Враховуючи, що конституційне подання Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, конституційне звернення Воробйова В.Ю., Лосєва С.В. та інших громадян стосуються того самого питання, на підставі статті 58 Закону України "Про Конституційний Суд України" їх об'єднано в одне конституційне провадження у справі.

3. До справи додано письмові пояснення Голови Верховної Ради України, Першого віце-прем'єр міністра України, Міністерства юстиції України.

На думку Голови Верховної Ради України, положення статей 7, 8 Закону не обмежують реалізацію конституційного права громадян на

власність, закріпленого у статті 41 Конституції України. Разом з тим положення статті 7 Закону, відповідно до якого заощадження повертаються "у межах коштів, передбачених для цього Державним бюджетом України на поточний рік", потребує офіційного тлумачення.

Перший віце-прем'єр-міністр України наголосив на тому, що подання Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо неконституційності статей 7, 8 Закону не може бути задоволене через відсутність можливості повернення проіндексованих вкладів усім одночасно і у повному обсязі.

Міністерство юстиції України вважає, що сума нарахованої державою компенсації на вклади громадян не є їх власністю. У зв'язку з цим передбачений статтями 7, 8 Закону механізм повернення цих вкладів є правомірним.

4. У виступі на пленарному засіданні Стоян О.М. зазначив, що з огляду на фінансові можливості держави Верховна Рада України свідомо пішла на обмеження права вкладників розпоряджатися їх грошовими заощадженнями, знеціненими та відновленими в установах Ощадного банку України. Водночас встановлений Законом механізм поетапного повернення заощаджень громадян потребує вдосконалення.

На думку Беспалого Б.Я., положення статей 7, 8 Закону відповідають Конституції України, оскільки громадяни, які помістили свої заощадження до 2 січня 1992 року в установи Ощадного банку СРСР, фактично їх втратили, а на відновлені та проіндексовані вклади не набули права власності. Цю точку зору поділяє Донченко Ю.Г., який вважає, що відновлення реальної вартості заощаджень є лише пільгою для тих громадян, на яких передусім поширюються положення статті 7 Закону.

Селіванов А.О. підтримав позицію Голови Верховної Ради України.

Компенсація державою знецінених заощаджень, на думку Носова В.В., є елементом соціального захисту громадян і не тягне за собою її цивільно-правової відповідальності перед вкладниками колишнього Ощадного банку СРСР.

На думку Лутковської В.В., особа не має права власності на проіндексовані суми, що містяться на позабюджетних рахунках Ощадного банку України. Ці кошти є фактичним оформленням права особи отримати суму компенсації в разі виконання державою встановлених нею умов.

У своїх виступах Ушакова Р.А. та Ковальчук С.М. наголошували на тому, що встановлений статтями 7, 8 Закону механізм повернення заощаджень громадян є оптимальним, таким, що дає можливість з огляду на фінансову спроможність держави хоча б якимось чином компенсувати заощадження найбільш соціальне незахищених громадян.

5. Вирішуючи спір щодо конституційності положень статей 7, 8 Закону, Конституційний Суд України виходить з такого.

5.1. Відповідно до Конституції України кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (частина перша статті 41); ніхто не може бути протиправне позбавлений права власності, право приватної власності є непорушним (частина четверта статті 41).

Грошові кошти є об'єктом права власності, в тому числі приватної (стаття 13 Закону України "Про власність" (697-12).

Відповідно до статті 384 Цивільного кодексу Української РСР (1540-06) громадяни можуть зберігати кошти в державних банківських та інших кредитних установах, розпоряджатися вкладами, одержувати по вкладах доход у вигляді процентів або виграшів, провадити безготівкові розрахунки відповідно до статутів зазначених установ та виданих у встановленому порядку правил.

Наука цивільного права виходить з того, що розміщення особою коштів на рахунках ощадного банку з метою їх збереження є реалізацією її права власності на ці кошти і водночас укладенням між вкладником і ощадним банком цивільно-правової угоди (договору банківського вкладу), підтвердженням якої є ощадна книжка. Реальність будь-якого суб'єктивного права власності полягає в його гарантованості. Вклади фізичних осіб в Ощадному банку України, зазначається в Законі України "Про банки і банківську діяльність" (2121-14), гарантуються державою (частина друга статті 57).

Що ж стосується зобов'язання держави гарантувати вклади фізичних осіб Ощадного банку України, то ці зобов'язання мають цивільно-правовий характер. Держава, зазначається в частині другій статті 384 Цивільного кодексу Української РСР, гарантує таємницю вкладів, їх збереження і видачу за першою вимогою вкладника.

Ці положення законодавства узгоджуються з наведеними вище положеннями Конституції України, а також частиною другою статті 3 Основного Закону, відповідно до якої права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

5.2. Одним із способів захисту права власності вкладників є відновлення становища, яке існувало до порушення цього права (частина перша статті 6 Цивільного кодексу Української РСР (1540-06).

Законом, окремі положення якого оспорює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, встановлено зобов'язання держави перед громадянами України, іноземними громадянами та особами без громадянства, які внаслідок інфляції та інших обставин фактично втратили свої грошові заощадження, поміщені в період до 2 січня 1992 року в установи Ощадного банку СРСР, що діяли на території України, а також в установи

Ощадного банку України протягом 1992–1994 років, якщо вони перебували на його рахунках не менше одного повного календарного року в період 1992–1995 років (стаття 1). Суть цих зобов'язань полягає у збереженні та відновленні реальної вартості зазначених заощаджень громадян шляхом їх одноразової компенсаційної індексації установами Ощадного банку України протягом грудня 1996 року — березня 1997 року, що й було зроблено та засвідчено видачею ощадних книжок вкладникам (статті 2, 5). Подальша компенсаційна індексація заощаджень громадян відповідно до положень частини другої статті 3 Закону здійснюється під час видачі вкладів.

Відновлення заощаджень громадян шляхом компенсаційної індексації в установах Ощадного банку України означає не тільки поновлення їх реальної вартості, але й право вкладника як власника своїх грошових заощаджень вимагати повернення відновленої і проіндексованої суми цього вкладу.

5.3. Відповідно до Конституції України право приватної власності є непорушним (частина четверта статті 41). Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України (частина перша статті 64).

6

З огляду на ці положення встановлений Законом (стаття 7) механізм, відповідно до якого заощадження повертаються не за першою вимогою вкладника, як це передбачено статтею 384 Цивільного кодексу Української РСР (1540-06), а "поетапно, залежно від віку вкладника, суми вкладу, інших обставин, у межах коштів, передбачених для цього Державним бюджетом України на поточний рік", обмежує конституційне право власності громадян, грошові вклади яких відновлені шляхом компенсаційної індексації в Державному ощадному банку України.

5.4. Відповідно до Конституції України власники, здійснюючи право власності, повинні додержуватися конституційних положень про те, що "власність зобов'язує", і вона "не повинна використовуватись на шкоду людині і суспільству" (частина третя статті 13), а також, що використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства (частина сьома статті 41).

Отже, із системного аналізу положень Конституції України випливає, що право власності може бути обмежено.

Право держави обмежити володіння, користування та розпорядження майном визначено і Першим протоколом до Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 року (995_004).

Кожна фізична або юридична особа, зазначається в цьому документі, має право мирно володіти своїм майном. Проте держава має право "вводити в дію такі закони, які, на її думку, є необхідними для здійснення контролю за користуванням майном відповідно до загальних інтересів..." (стаття 1).

З огляду на це Конституційний Суд України вважає, що положення статті 7 Закону, відповідно до яких заощадження повертаються "поетапно", "залежно від суми вкладу", "у межах коштів, передбачених для цього Державним бюджетом України на поточний рік", хоча і обмежують конституційне право власності громадян, але не суперечать статтям 13, 41, 64 та іншим статтям Конституції України.

Водночас Конституційний Суд України зазначає, що відсутність саме в Законі конкретних етапів, термінів повернення заощаджень та обсягів бюджетних асигнувань може призвести до повної втрати громадянами своїх вкладів, тобто до порушення їх конституційного права власності.

Така позиція викладена і в рішенні Європейського суду з прав людини у справі "Джеймс та інші проти Сполученого Королівства" від 21 лютого 1986 року: "Не заперечуючи право держави встановлювати — у досить широких межах розсуду, відповідно до її внутрішньої законодавчої, соціальної, економічної політики чи з іншою метою -обмеження у користуванні об'єктами права власності з огляду на суспільний інтерес, слід мати на увазі, що ці обмеження, однак, не повинні призводити до позбавлення можливостей такого користування, тобто до повної їх втрати".

5.5. Відповідно до Конституції України громадяни мають рівні конституційні права і свободи (частина перша статті 24). Це означає, що і встановлене Основним Законом право володіння, користування та розпорядження власністю (частина перша статті 41), як і обмеження державою цього права, має бути рівним для всіх громадян.

З огляду на це положення статті 7 Закону, відповідно до якого заощадження громадян, відновлені та проіндексовані згідно з Законом в установах Ощадного банку України, повертаються залежно "від віку вкладника", є таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним).

Що стосується "інших обставин" як однієї з умов повернення відновлених вкладів, то це положення статті 7 Закону також не відповідає Конституції України (є неконституційним). Його довільне тлумачення у процесі застосування Закону може призвести до порушення рівності власників відновлених та проіндексованих вкладів в їх правообмеженні на повернення цих вкладів.

6. Відповідно до статті 8 Закону у разі смерті вкладника спадкоємці або інші особи, представники місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування або громадських організацій, які взяли на себе організацію похорону, можуть при пред'явленні ощадної книжки вкладника та свідоцтва про смерть одержати в установах Ощадного банку України, за місцезнаходженням вкладу, частину проіндексованого вкладу для організації похорону та проведення необхідних відповідно до національних традицій поминально-ритуальних заходів, сума якої визначається виходячи з розміру державної допомоги на поховання.

Ця норма не позбавляє спадкоємців права на успадкування вкладу на загальних підставах, а отже, і на набуття права власника на цей вклад.

Беручи до уваги наведені аргументи, Конституційний Суд України вважає, що підстав для визнання положення статті 8 Закону таким, що не відповідає Конституції України, немає.

7. Відновлені та проіндексовані згідно із Законом вклади є об'єктом права приватної власності громадян. З огляду на це дія статей 22, 41, 64 Конституції України, про необхідність офіційного тлумачення яких йдеться в конституційному зверненні Воробйова В.Ю., Лосєва С.В. та інших громадян, поширюється також і на відносини власності, об'єктом яких є зазначені вклади.

На підставі викладеного і керуючись статтями 147, 150, 152 Конституції України (254к/96-вр), статтями 51, 61, 63, 70 Закону України "Про Конституційний Суд України" (422/96-вр), Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. Визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), положення статті 7 Закону України "Про державні гарантії відновлення заощаджень громадян України" від 21 листопада 1996 року N 537/96-вр (537/96-вр) (із змінами) в частині щодо повернення заощаджень громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства, відновлених та проіндексованих згідно з цим Законом в установах Ощадного банку України, залежно "від віку вкладника" та "інших обставин".

2. Визнати таким, що відповідає Конституції України (є конституційним), положення статті 8 Закону України "Про державні гарантії відновлення заощаджень громадян України".

3. В аспекті конституційного звернення Воробйова В.Ю., Лосєва С.В. та інших громадян положення статей 22, 41, 64 Конституції України слід розуміти так, що їх дія поширюється також на відносини власності, об'єктом яких є вклади, відновлені та проіндексовані згідно з Законом України "Про державні гарантії відновлення заощаджень громадян України" в установах Ощадного банку України.

4. Положення статті 7 Закону України "Про державні гарантії відновлення заощаджень громадян України", визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

5. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскарженим.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у "Віснику Конституційного Суду України" та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ПОРЯДОК ЗВЕРНЕННЯ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

ПОЯСНЮВАЛЬНА НОТАТКА ДЛЯ ОСІБ, ЯКІ МАЮТЬ НАМІР ЗВЕРНУТИСЯ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

І. Які заяви розглядає Суд?

1. Європейський суд з прав людини є міжнародним органом, який, за певних умов, розглядає заяви, що подаються особами, які скаржаться на порушення їхніх прав, викладених у Європейській конвенції з прав людини та основних свобод. Ця Конвенція є міжнародним договором, на підставі якого більшість європейських держав зобов'язуються дотримуватись визначених у ній основних прав людини. Ці права викладені у Конвенції та в чотирьох додаткових протоколах до неї (протоколи № 1, 4, 6, 7). Зазначені документи прийняті певними державами. Бажано, щоб Ви ознайомилися з текстами цих документів та із застереженням до них.

2. Якщо Ви вважаєте, що одна з держав, які ратифікували Конвенцію, порушила стосовно Вас одне з цих основних прав, Ви маєте право звернутися до Суду. Суд розглядає лише ті заяви, в яких ідеться про права, ґарантовані Конвенцією та протоколами до неї, за винятком усіх інших. Суд не є апеляційним судом у відношенні до національних судових інстанцій, він не може ні скасовувати, ні змінювати їхні рішення. Суд не може безпосередньо захищати Вас перед національною судовою інстанцією, проти якої спрямована Ваша заява.

3. Суд може розглядати лише ті заяви, які спрямовані проти держав, що ратифікували Конвенцію (перелік додається). Також не розглядаються заяви, які стосуються подій, що мали місце до визначених дат. Ці дати відрізняються залежно від того, проти якої держави спрямована заява, і від того, чи стосується заява права, ґарантованого Конвенцією або одним із протоколів до неї.

4. Ви можете надсилати заяви лише проти дій або рішень органів державної влади (органів законодавчої, виконавчої, судової влади і т. ін.) однієї з цих держав. Суд не розглядає заяви, спрямовані проти приватних осіб або недержавних установ.

5. Перед тим як звернутися із заявою до Суду, Ви повинні використати усі можливі внутрішні засоби захисту у державі, проти якої спрямовується заява, які могли б привести до позитивного вирішення питання, яке є предметом оскарження. Стосовно України йдеться про звичайну процедуру судового провадження, яка передбачає можливість касаційного оскарження прийнятого судового рішення. (Крім цього, процедура «у порядку нагляду» не є засобом правового захисту, який необхідно вичерпати, згідно з пунктом 1 статті 35 Конвенції.) Ви повинні дотримуватись усіх процесуальних правил, зокрема передбачених законом строків. Якщо, наприклад, Ваш позов було відхилено з причини недотримання

строків або ж невиконання процедурних правил, Суд, мабуть що, не зможе розглянути Вашу заяву.

6. Заяву до Суду потрібно подати у шестимісячний строк від дня винесення остаточного судового рішення. Суд не зможе розглянути Вашу заяву, якщо Ви протягом цих шести місяців не подасте, принаймні стисло, чітко сформульовану претензію.

II. Як подавати заяву до Суду?

7. Якщо Ви вважаєте, що стосовно Вас було порушено одне з прав, які ґарантуються Конвенцією або ж протоколами до неї, і Ваша заява повністю відповідає усім наведеним вище вимогам, Ви повинні надіслати у канцелярію Суду лист із зазначенням необхідних даних, про які йдеться нижче:

Au Greffier de la
Cour europeenne des Droits de l'Homme
Conseil de l'Europe
F-67075 Strasbourg Cedex
France

8. Лист має містити такі відомості:

а) стислий виклад Вашої заяви;

б) визначення права або прав (ґарантованих Конвенцією), які, на Вашу думку, порушено;

в) відомості про засоби правового захисту, якими Ви скористалися;

г) перелік офіційних рішень у Вашій справі, із зазначенням дати кожного документа й інстанції, яка його видала (суд або інший орган), а також стисла інформація про зміст кожного документа.

До листа необхідно додати копії згаданих вище документів. (Суд не може ґарантувати повернення цих документів, тому в інтересах особи, яка подає заяву, має сенс надсилати копії замість оригіналів.)

9. Секретар Суду надішле Вам відповідь, а також відповідний формуляр для того, щоб Ви виклали заяву у формалізованому вигляді. Можливо, до Вас звернуться за додатковою інформацією, документами чи роз'ясненнями, пов'язаними із заявою. У разі необхідності Секретар проінформує Вас також про те, яким чином було застосовано Конвенцію у випадках, подібних до Вашого. У разі визнання заяви неприйнятною до розгляду її Судом Секретар Суду поінформує Вас також і про це. Водночас Секретар не може давати Вам поради стосовно законодавства держави, проти якої спрямована заява.

10. Якщо з Вашого листування із канцелярією стає очевидним, що Ваша заява може бути зареєстрована, і якщо Ви висловите таке бажання, Вашу заяву буде передано на розгляд Суду.

11. Секретар інформуватиме Вас про хід розгляду Вашої заяви. Процедура розгляду не є прилюдною, і на першій стадії розгляд здійснюється у письмовій формі. Тому Ваша особиста присутність на засіданні Суду не є необхідною.

12. Якщо у Вас є можливість, зверніться до адвоката, щоб він вів Вашу справу. На подальших етапах розгляду брак відповідних коштів на оплату правової допомоги адвоката може слугувати підставою для прохання про надання безоплатної допомоги. Але така допомога не може бути Вам надана на момент подання заяви.

Дати ратифікації

станом на 04.07.2002

Держава	Конвенція	Протокол №1	Протокол №4	Протокол №6	Протокол №7
Австрія	03.09.1958	03.09.1958	18.09.1969	05.01.1984	14.05.1986
Азербайджан	15.04.2002	15.04.2002	15.04.2002	15.04.2002	15.04.2002
Албанія	02.10.1996	02.10.1996	02.10.1996	21.09.2000	02.10.1996
Андорра	22.01.1996	-	-	22.01.1996	-
Бельгія	14.06.1955	14.06.1955	21.09.1970	10.12.1998	-
Болгарія	07.09.1992	07.09.1992	-	29.09.1999	-
Вірменія	26.04.2002	26.04.2002	26.04.2002	-	26.04.2002
Греція	28.11.1974	28.11.1974	-	08.09.1998	29.10.1987
Грузія	20.05.1999	07.06.2002	13.04.2000	13.04.2000	13.04.2000
Данія	13.04.1953	13.04.1953	30.09.1964	01.12.1983	18.08.1988
Естонія	16.04.1996	16.04.1996	16.04.1996	17.04.1998	16.04.1996
Ірландія	25.02.1953	25.02.1953	29.10.1968	24.06.1994	03.08.2001
Ісландія	29.06.1953	29.06.1953	16.11.1967	22.05.1987	22.05.1987
Іспанія	04.10.1979	27.11.1990	-	14.01.1985	-
Італія	26.10.1955	26.10.1955	27.05.1982	29.12.1988	07.11.1991
Кіпр	06.10.1962	06.10.1962	03.10.1989	19.01.2000	15.09.2000
Латвія	27.06.1997	27.06.1997	27.06.1997	07.05.1999	27.06.1997
Литва	20.06.1995	24.05.1996	20.06.1995	08.07.1999	20.06.1995
Ліхтенштейн	08.09.1982	14.11.1995	-	15.11.1990	-
Люксембурґ	03.09.1953	03.09.1953	02.05.1968	19.02.1985	19. 04.1989
Македонія (колишня республіка Югославії)	10.04.1997	10.04.1997	10.04.1997	10.04.1997	10.04.1997
Мальта	23.01.1967	23.01.1967	05.06.2002	26.03.1991	-
Молдова	12.09.1997	12.09.1997	12.09.1997	12.09.1997	12.09.1997
Нідерланди	31.08.1954	31.08.1954	23.06.1982	25.04.1986	-
Німеччина	05.12.1952	13.02.1957	01.06.1968	05.07.1989	-
Норвегія	15.01.1952	18.12.1952	12.06.1964	25.10.1988	25.10.1988
Польща	19.01.1993	10.10.1994	10.10.1994	-	-
Португалія	09.11.1978	09.11.1978	09.11.1978	02.10.1986	-
Росія	05.05.1998	05.05.1998	05.05.1998	-	05.05.1998
Румунія	20.06.1994	20.06.1994	20.06.1994	20.06.1994	20.06.1994
Сан-Марино	22.03.1989	22.03.1989	22.03.1989	22.03.1989	22.03.1989
Словацька Республіка	18.03.1992	18.03.1992	18.03.1992	18.03.1992	18.03.1992
Словенія	28.06.1994	28.06.1994	28.06.1994	28.06.1994	28.06.1994
Сполучене Королівство	08.03.1951	03.11.1952	-	20.05.1999	-
Туреччина	18.05.1954	18.05.1954	-	-	-
Угорщина	05.11.1992	05.11.1992	05.11.1992	05.11.1992	05.11.1992
Україна	11.09.1997	11.09.1997	11.09.1997	04.04.2000	11.09.1997
Фінляндія	10.05.1990	10.05.1990	10.05.1990	10.05.1990	10.05.1990

Держава	Конвенція	Протокол №1	Протокол №4	Протокол №6	Протокол №7
Франція	03.05.1974	03.05.1974	03.05.1974	17.02.1986	17.02.1986
Хорватія	05.11.1997	05.11.1997	05.11.1997	05.11.1997	05.11.1997
Чеська Республіка	18.03.1992	18.03.1992	18.03.1992	18.03.1992	18.03.1992
Швейцарія	28.11.1974	-	-	13.10.1987	24.02.1988
Швеція	04.02.1952	22.06.1953	13.06.1964	09.02.1984	08.11.1985

Редакція:

Юрій ЗАЙЦЕВ,
головний редактор

Наталія ОЛЕКСАНДРЕНКО,
відповідальний секретар

Юлія ШИКУТА,
технічний редактор

Олег САВЧИН,
старший редактор-перекладач

Ольга КУПРІЄВИЧ,
редактор-перекладач

Микола ПОЛУДЬОННИЙ,
консультант

Засновник: **Українська Правнича Фундація**
Видавець: **Український Центр Правничих Студій**

Свідоцтво про Державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ № 3557 від 10 листопада 1998 року

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції:
Серія ДК № 9 від 24 лютого 2000 року

Адреса редакції: 01033, м. Київ, вул. Саксаганського, 41

© **Українська Правнича Фундація, *Сергій Головатий, Юрій Зайцев, Галина Фріланд*** — концепція видання, 2002

© **Український Центр Правничих Студій** — переклад, 2002

© **Українська Правнича Фундація, *Володимир Горобченко*** — розробка макета та обкладинки, 2002

Переклад з англійської мови:
Сергій Ткачук

Редактор
Наталія Олександренко

Термінологічне опрацювання:
Юрій Зайцев
Наталія Олександренко

Комп'ютерний набір, верстка, технічне редагування:
Юлія Шикута

Коректор
Юлія Мороз

Кольороподіл обкладинки:
В'ячеслав Горобченко

Підписано до друку 07.11.2002.
Формат 60 × 100/16. Друк офсетний.
Наклад 3500 прим.

Друк СМП «АВЕРС» 04214, Київ, пр. Оболонський, 36.
Свідоцтво про держреєстрацію ДК № 586
видано ГКІПТіР України 05.09.2001
Зам. 02-100.

Віддруковано з ориґінал-макета Українського Центру Правничих Студій

Забезпечення цим числом журналу кожної судової установи України, а також суддів Верховного Суду України та Конституційного Суду України стало можливим за фінансової підтримки концерну «Правекс».

Практика
Європейського суду з прав людини
Рішення. Коментарі

Case Law
of the European Court of Human Rights
Judgments. Commentaries

Jurisprudence
de la Cour européenne des Droits de l'Homme
Arrêts. Commentaires

Цей випуск журналу здійснено за сприяння
Міжнародного фонду «Відродження».

This issue has been published under the sponsorship
of the International Renaissance Foundation.

Передплатний індекс **22777**

2002
Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі
3